HORIA
MATEI

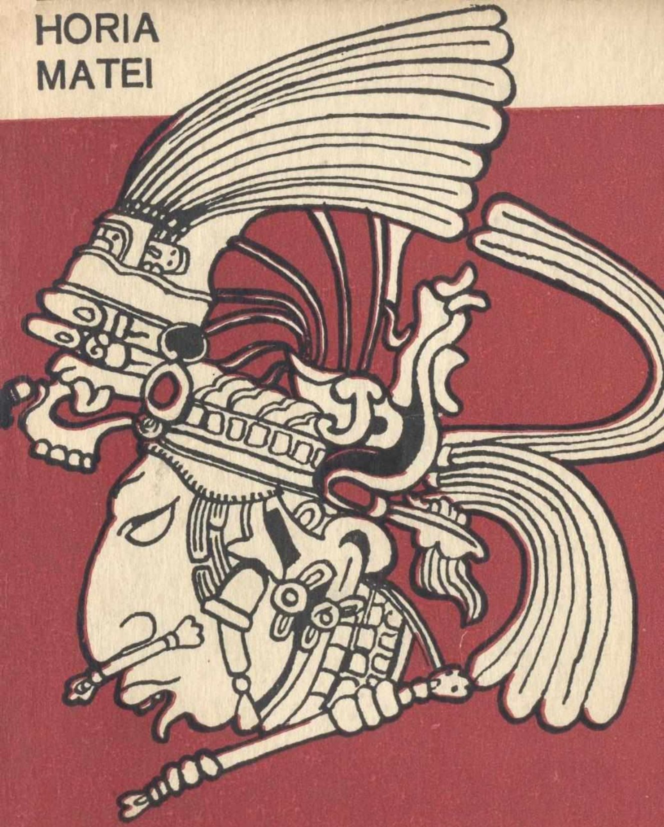

MAIAȘII

COPERTA: HENRY MAVRODIN

EDITURA TINERETULUI

HORIA MATEI

MAIAȘII

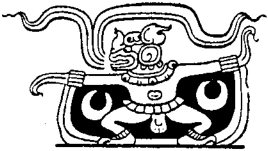

„CASTILA!“ „CASTILA!“

Într-o dimineață de februarie a anului 1517, la un sfert de veac după ce *don* Cristóbal Colón — mai cunoscut sub numele său italian Cristofor Columb — a acostat pentru prima oară în Indiile Occidentale, trei corăbii mici părăseau portul La Habana îndreptîndu-se spre vest. Flotila era condusă de Francisco Hernández de Córdoba, avînd ca pilot principal pe Antón de Alaminos. Corăbiile erau echipate pentru o expediție mai lungă pe mări și în țări necunoscute; în calele vaselor se aflau provizii, butoaie cu apă de băut și echipament, iar pentru „sălbaticii“ ce urmau să fie întîlniți în *terra incognita* se aflau: un preot catolic, pe nume Alonso González, și diferite podoabe ieftine, cum ar fi mărgele de sticlă, dar

și armele cele mai moderne: arbalete și puștile cu țeavă groasă, numite espingole.

La douăzeci și una de zile după plecare, marinarul urcat în vîrful catargului cel mare anunța: *„Tierra! Tierra!"*. Și, în curînd, vasele spaniolilor fură înconjurate de numeroase canoe în care se agitau indieni emoționați de asemenea vizită neașteptată. Erau primii indieni maya-yucateci pe care-i întîlneau cuceritorii de mai tîrziu ai Mexicului. (Se pare că în 1502 Columb întîlnise și el cîțiva maiași pe insula Guanaja din golful Hondurasului, dar fără să acorde vreo însemnătate acestei întîlniri și, în orice caz, fără să-și dea seama că are de-a face cu o populație deosebită de cele întîlnite pînă atunci.) Punctul atins de mica flotilă, situat în extremitatea de nord-est a peninsulei Yucatan, primi pe loc numele de capul Catoche, după un cuvînt pe care de Córdoba crezu că-l aude repetat mai des de băștinași.

Spaniolii debarcară și întrebară de aur. De fapt, acesta era scopul principal al expediției. Dar băștinașii nu aveau aur și, la insistențele oamenilor albi, începură să-i privească bănuitori. Nici mărgelele de sticlă nu făcură cine știe ce impresie asupra lor, pasămite „sălbaticii" nu erau chiar așa de sălbatici; ei aveau podoabele lor din pene colorate, din jad verde sculptat și din cochilii, pe care le apreciau mai mult. Discuțiile purtate mai ales prin semne au degenerat în dispută și spaniolii au trebuit să se îmbarce în grabă pe vasele lor și să ridice ancora.

Cale de cîteva ceasuri spre apus, aproape de mal, zăriră un sat şi debarcară din nou. În piaţa centrală a aşezării descoperiră cu uimire trei clădiri de piatră, construite după reguli arhitectonice care dovedeau din nou că nu aveau cîtuşi de puţin de-a face cu „sălbatici". În interiorul clădirilor se aflau un fel de altare şi mai mulţi idoli din pămînt ars. Preotul González oficie imediat o slujbă, din care băştinaşii nu înţeleseră mai nimic şi care nu-i impresionă de loc. Nici militarii nu avură mai mult succes: prada se compunea din cîteva casete de lemn, medalioane şi diademe de metal (dar nu de aur) şi cîteva podoabe mici în formă de peşte sau de pasăre.

După acest eşec, vreme de cincisprezece zile, spaniolii navigară în lungul coastei către sud-vest, în golful Mexicului, fără să acosteze. Abia la gura rîului unde mai tîrziu avea să se ridice oraşul Campeche, se opriră să-şi împrospăteze provizia de apă. Butoaiele erau aproape pline cînd un grup de vreo cincizeci de indieni, îmbrăcaţi într-un fel de togi lungi de bumbac, îi înconjurară pe marinari. Aceştia fură foarte uimiţi auzind pe băştinaşi că repetau adesea cuvîntul:

„Castila! Castila!".

De unde puteau cunoaşte aceşti indieni numele îndepărtatei patrii a vizitatorilor? Păreau însă a avea intenţii paşnice, aşa că spaniolii îi urmară în oraşul lor, unde se ridicau cîteva temple cu zidurile zugrăvite cu desene reprezentînd şerpi şi tot felul de monştri. Pe urmă apărură mai mulţi băştinaşi îmbrăcaţi mai să-

răcăcios, probabil sclavi, purtind în brațe mănunchiuri de trestii uscate, cu care clădiră un fel de rug. Preoți cu plete lungi, în tunici albe, ieșiră dintr-un templu, purtînd vase în care ardeau rășini parfumate și le arătară străinilor, prin semne, că trebuie să părăsească orașul înainte de a se stinge focul. Spaniolii socotiră că era înțelept să se supună.

O singură încercare mai făcură ostașii căpitanului Hernández: la Pontochan (astăzi Champotón), unde optzeci de spanioli fură atacați cu o ploaie de pietre și săgeți. Cu toate că arbaletele și espingolele erau arme mult mai eficace decît praștiile și arcurile, spaniolii fură nevoiți să se retragă din nou; căpitanul Hernández de Córdoba se alese cu nu mai puțin de douăsprezece răni, iar soldatul Bernal Diaz del Castillo — care mai tîrziu va așterne în scris aceste întîmplări și multe altele la care a fost martor — a fost rănit de trei săgeți, fiind cît pe aci să-și piardă viața.

Nemulțumiți de insuccesele ce se țineau lanț, mercenarii spanioli începură să cîrtească împotriva căpitanului Hernández și cîrmaciului Alaminos, care socotiră mai prudent ca deocamdată să se înapoieze în Cuba. Aici, din povestirile participanților s-a născut numele noii țări, Yucatan, după o etimologie destul de fantezistă: *yucca* este numele plantei din ale cărei rădăcini se confecționa „pîinea de *cassave*" (prin urmare maniocul), iar *tale* desemnează terenul pe care se cultivă respectiva plantă. Așadar, numele peninsulei Yucatan, deși de formație spaniolă, este cel dintîi care

introduce în limbile europene doi termeni din lexicul maya: *yucca* și *tale*. Acest prim contact... filologic va fi urmat, după cum vom vedea, de multe altele.

Cum rămîne însă cu misteriosul cuvînt „Castila", de unde îl cunoșteau băștinașii din Campeche? Misterul nu se lămurește nici în 1518, cînd guvernatorul Diego Velásquez al Cubei organizează o nouă expediție, compusă din patru corăbii puse sub comanda căpitanilor Juan de Grijalva, Pedro de Alvarado, Alonso de Avila și Francisco de Montejo — patru nume care, împreună cu cel al lui Fernando Cortez, vor rămîne legate de descoperirea uneia dintre cele mai vechi civilizații din Lumea nouă. Evident, scopul guvernatorului Velásquez nu era să lămurească de unde cunoșteau indienii cuvîntul de rezonanță spaniolă „Castila"; scopul expediției era tot aurul, de care coroana Spaniei avea permanentă nevoie. Cele patru corăbii descoperiră alte așezări maiașe și — ceea ce era foarte important — reușiră să traseze linia de coastă a Yucatanului de nord-vest.

A treia expediție, sub comanda lui Fernando Cortez, lămuri misterul. Ajuns în insula Cozumel, situată în nord-estul peninsulei, Cortez culese informații de la cacicii (căpeteniile) de-aici, care afirmară că „oameni albi și bărboși" sînt prizonieri într-un sat aflat cale de două zile în interiorul ținutului. Cortez hotărî să-i elibereze. Trimise doi emisari cu o scrisoare și cu obiecte de sticlă ca preț de răscumpărare, iar un vas mic, sub comanda lui

Diego de Ordaz, fu plasat în apropierea capului Cotoche.

Curierii indieni își îndepliniră misiunea încredințată. După două zile ei înmînară scrisoarea unui spaniol, pe nume Geronimo de Aguilar, care era într-adevăr prizonier într-un sat în Yucatan. Cu opt ani în urmă, în timp ce naviga de la Darien spre insula San Domingo, vasul său eșuase pe coasta Yucatanului și fusese luat prizonier, împreună cu alți șaptesprezece spanioli, între care două femei. Cîțiva dintre ei fuseseră sacrificați idolilor, alții muriseră de diferite boli, singurii supraviețuitori fiind Geronimo de Aguilar și un anume Gonzalo Guerrero.

Cînd, după unele încurcături, Aguilar reuși să ajungă la soldații lui Cortez, aceștia l-au luat la început drept indian. Era oacheș la față, purta părul tăiat scurt, era îmbrăcat cu un fel de șorț și încălțat cu espadrile ca țăranii yucateci. Condus în fața lui Cortez, Aguilar se așeză pe pămînt în felul indian, și spuse:

— Eu sînt spaniolul.

I s-au dat haine europene și s-a oficiat o slujbă religioasă; apoi, pe nisipul plajei, toți făcură cerc în jurul lui și Aguilar își povesti aventurile cu lux de amănunte. Dorul de ai săi îl făcea să pronunțe adesea numele patriei, Castilia; de la el l-au învățat indigenii din ținutul capului Cotoche. Cortez află unele amănunte interesante de la Aguilar, anume că în interiorul țării se află numeroase așezări mari, cu temple în care se ridică statui uriașe. El, Aguilar, fusese prizonier în apropierea

unui loc numit de atunci Punta de Mujeres („Capul femeilor"), fiindcă se afla aici un templu cu numeroase statui de femei.

În ceea ce priveşte celălalt supravieţuitor, Gonzalo Guerrero, acesta refuzase să se întoarcă. „Aguilar, frate, îi spusese el, sînt căsătorit, am trei copii, am fost făcut cacic şi şef militar în timp de război. Pleacă tu, dacă vrei, şi Domnul să te aibă în pază. Eu rămîn". Iar indiana cu care se căsătorise i se adresă lui Aguilar: „Pleacă, sclavule, şi să nu mai scoţi vreo vorbă".

Din povestirile lui Aguilar, Cortez înţelese însă că, în ciuda măreţelor temple de piatră şi a uriaşelor statui, în Yucatan nu se prea găseşte aur. Aşa se face că, atunci cînd Aguilar se oferi să-i servească drept ghid în interiorul ţării, unde, după spusele sale, s-ar găsi aur „în cantităţi mici", Cortez răspunse rîzînd: „N-am venit aici pentru asemenea fleacuri, ci pentru a servi pe Dumnezeu şi pe rege..." Undeva spre apus aşteptau Mexicul şi Tenochtitlan, „oraşul aurit". Dar aceasta este o altă pagină din istoria *conquistei.*

În ceea ce îl priveşte pe Gonzalo Guerrero — „renegatul", cum îi spuneau spaniolii — el va reapărea zece ani mai tîrziu, în anii 1527—1528, în regiunea oraşelor Chectumal şi Bakhalal, în fruntea unei armate indigene organizate de el şi va da lovituri grele trupelor spaniole comandate de Alonso Avila. Pe bună dreptate Gonzalo Guerrero poate fi socotit unul dintre marii aventurieri ai veacului său.

„TRAPEZUL" MAYA

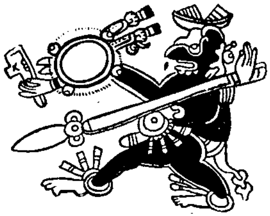

Statisticile arată că 7% din populația Americii Latine sînt indieni. Prin urmare, între frontiera sudică a S.U.A. și capul Horn din Țara Focului, pe un teritoriu cuprinzînd 20 500 000 km², trăiesc 17 200 000 de indieni; ei au un fel de viață propriu și vorbesc limbi proprii, diferite de restul populației.

Multă vreme originea amerindienilor a constituit obiectul unor controverse științifice. (În ultima vreme se folosește termenul „amerindian" pentru indienii americani). Astăzi marea majoritate a oamenilor de știință înclină în favoarea originii asiatice a populației băștinașe din America. Arheologul american George Vaillant este de părere că acești oameni, iscusiți vînători, au ajuns aici urmărind animalele peste strîmtoarea Behring pînă în Alas-

ka; deplasarea s-a făcut în grupuri mici, ceea ce a avut drept urmare diversificarea limbilor şi a tipului fizic.

În anii de după război, numeroase descoperiri arheologice au venit în sprijinul acestei ipoteze. La Tepexpan, aproape de frontiera dintre Mexic şi Statele Unite, arheologul Alfonso Caso a descoperit în 1945 scheletul unui om în condiţii care indicau că pe aceste meleaguri oamenii au vînat cu 10 000—12 000 de ani în urmă. Una dintre cele mai moderne metode de cercetare, prin radiocarbon 14, stabileşte pentru unele vetre vîrsta de 35 000 de ani; acelaşi procedeu de datare a stabilit în Mexic cultivarea porumbului şi fasolei cu circa cinci milenii î.e.n.

Evoluţia popoarelor amerindiene s-a desfăşurat în mod deosebit. Unde pămîntul a fost mai darnic, ele au trecut la cultivarea lui şi la viaţa sedentară, au construit oraşe, şi-au făurit culturi, printre care culturile inca din Peru şi maya din Mexic au atins un grad înalt de dezvoltare.

Teritoriul pe care trăieşte astăzi populaţia maiaşă este printre cele locuite cu zeci de milenii în urmă. Arheologul Barnum Brown a descoperit aproape de malurile rîului Passion un fragment de os provenind de la o specie de leneş dispărută (*Bradypus*), prezentînd tăieturi pricinuite de către o armă ascuţită. De asemenea, în 1952 a fost dezgropat lîngă Izatatapan scheletul unui mamut, prezentînd o dovadă peremptorie: un vîrf de silex era vîrît între două coaste, iar alte instrumente de silex

şi de obsidian au fost găsite alături de oasele lui.

Teritoriul amerindienilor maya este şi printre cele mai vechi (din Lumea nouă) folosit pentru cultura cîtorva plante: porumbul, fasolea neagră, dovleacul, agava ş.a. În afară de porumb, originar de pe aceste meleaguri, precum şi de alte plante de origine americană, celelalte (de pildă fasolea şi dovleacul) reprezintă specii ale unor plante înrudite cu cele cultivate de multă vreme în Lumea veche.

*

În perioada cuceririi spaniole, la sfîrşitul secolului al XV-lea şi începutul celui următor, teritoriul ocupat de populaţia maya cuprindea Guatemala (în afară de cîteva regiuni de pe coasta Pacificului), părţile apusene ale Salvadorului şi Hondurasului, întreg Hondurasul Britanic, iar din Mexic statele Yucatan şi Campeche, teritoriul Quintana Roo şi regiunile răsăritene ale statelor Tabasco şi Chiapas. Prin urmare, un teritoriu formînd un trapez cu axa nord-sud de aproximativ 900 km; în sensul est-vest, baza mare atinge 550 de km, iar cea mică, situată către capătul peninsulei Yucatan, circa 400 km. Întregul teritoriu este situat în regiunea subtropicală, limita lui meridională coborînd pînă aproape de paralela 14°N.

La sosirea spaniolilor, amerindienii maya se învecinau la vest cu grupuri care vorbeau limbile zoque şi chiapaneque, precum şi cîteva

dialecte nahuatl, înrudite cu limba vorbită de azteci, denumită, în general, limba mexicană veche. La sud și la sud-est se aflau indienii pipil, vorbind de asemenea o limbă deosebită, ale căror regiuni se întindeau pînă la Pacific; de asemenea se mai aflau tarascii și caraibii.

În perioadele clasice ale dezvoltării culturii maya, patru civilizații se găseau în contact cultural cu ea: mai întîi zapotecii din actualul stat mexican Oaxaca, al cărui centru îl constituia Monte Alban; apoi cea cunoscută sub numele de civilizația Teotihuacan, după numele orașului situat la circa 45 km nord-est de Mexico; în al treilea rînd, civilizația La Venta, creată de olmeci, care a înflorit la sud de Veracruz și care era cea mai apropiată de cea maiașă; în sfîrșit, cea din centrul actualului stat Veracruz, materializată prin impunătoarele ruine de la El Tajin, despre care se crede că ar aparține totonacilor. Descoperirile arheologice au infirmat vechea teorie după care civilizația maya s-ar fi dezvoltat în mod izolat. Cercetările recente au arătat că cele cinci centre, aproximativ contemporane, s-au inspirat reciproc. În ultima parte a perioadei clasice, prin anii 1200—1400, înfloritorul oraș Tula (sau Tollan), situat în statul Hidalgo, la circa 80 km nord de orașul Mexico, a exercitat și el o influență însemnată asupra civilizației maya.

În decursul întregii perioade clasice, frontierele teritoriului locuit de maiași erau aproximativ aceleași cu cele de la sfîrșitul secolului al XV-lea, la sosirea spaniolilor. Este pro-

babil că, în prima parte a perioadei, ele se întindeau ceva mai mult spre apus, în actualele state Tabasco și Chiapas.

În secolul al XVI-lea mai exista un grup care vorbea o limbă înrudită cu limbile maya, anume huaxtecii (sau huastecii), grup relativ izolat la nord de Veracruz, în centrul Mexicului. După cum rezultă din mărturiile europenilor care au venit în contact cu ei imediat după *conquista,* precum și din cercetările arheologice, huaxtecii, deși vorbeau tot o limbă din ramura maiasică a familiei limbilor penutiene, dezvoltaseră o cultură cu alte caracteristici decît ale civilizației maya, o cultură ale cărei vestigii se găsesc începînd din jurul anului 1000 î. e. n.

Partea sudică a trapezului locuit de maiași (nordul Guatemalei și zonele adiacente din Salvador) este o regiune muntoasă, cu numeroase vîrfuri înalte, în mare parte de origine vulcanică, cu orașe așezate în văi sau pe platouri. Pămîntul este fertil, ploile aduc recolte bogate, iar clima este tropicală umedă; astăzi pe terenurile mai înălțate se cultivă grîu și cartofi, iar în vest și sud se află plantații mari de trestie de zahăr, cafea și bananieri, culturi introduse mai tîrziu de europeni. În perioada de înflorire a civilizației maya, principalele culturi erau porumbul, fasolea, dovleacul și patatele dulci, iar pe coasta Pacificului arborele de cacao, ale cărui boabe, socotite deosebit de prețioase, constituiau moneda universală în America Centrală.

Astăzi, Guatemala centrală, cu văile sale verzi și munții îmbrăcați în păduri de pin, cu satele pitorești locuite de indienii maya, cu lacul Atitlan — ochi de mare străjuit de vulcani — constituie un obiectiv turistic, vizitat anual de numeroși turiști, îndeosebi nord-americani.

Pentru civilizația maya, regiunea muntoasă a Guatemalei a avut și alte avantaje: rocile vulcanice erau folosite pentru construirea locuințelor și a edificiilor de cult, precum și la confecționarea de *metate* (pietre pentru măcinatul porumbului).

În ciuda solului și climatului favorabil, a diversității faunei și florei, a bogăției minerale, sudul „trapezului" nu pare să fi adus un aport însemnat la progresele civilizației maya. În ceea ce privește sculptura și arhitectura, de pildă, sudul a rămas în urma zonelor centrală și nordică: drept dovadă stă, printre altele, faptul că în sud nu s-a descoperit nici măcar o singură stelă purtînd vreun text hieroglific. În genere, istoricii și arheologii atribuie această rămînere în urmă faptului că respectiva regiune este adesea agitată de cutremure de pămînt, astfel încît vechea civilizație maya o folosea ca sursă de aprovizionare, preferînd să-și clădească marile orașe în partea centrală și de nord.

Civilizația maya a atins nivelul ei cel mai înalt în centrul „trapezului", care cuprinde cîmpia situată la nord și la nord-est de regiunea muntoasă, precum și platourile înalte ale

statului Chiapas, unde textele hieroglifice sînt cele mai abundente.

Zona centrală, de natură calcaroasă, situată între 30 şi 180 m deasupra nivelului mării, e brăzdată de coline, acoperită în bună parte cu păduri tropicale, străbătută de numeroase rîuri şi presărată cu lacuri. În ultimele veacuri, multe dintre aceste ape s-au transformat în mlaştini din pricina eroziunilor. Inima acestei zone, care cuprinde districtul Petén din Guatemala şi părţile adiacente ale Mexicului şi ale Hondurasului Britanic, este acum aproape nelocuită; înainte vreme, însă, mai ales în secolele IV—X, se aflau aici numeroase oraşe, printre care unul dintre cele mai însemnate era Tikal.

În sfîrşit, nordul „trapezului" îl constituie peninsula Yucatan, cuprinzînd astăzi statele mexicane Yucatan şi Campeche, precum şi teritoriul Quintana Roo. Clima este mai uscată aici, vegetaţia constituită din arbuşti şi tufişuri, solul calcaros, apele rare. Întocmai ca zona centrală, ea este săracă în resurse naturale. Cu toate acestea, Yucatanul a fost printre regiunile unde civilizaţia maya a atins un grad înalt de dezvoltare, mai ales în ultima perioadă, după cum rezultă din numeroasele vestigii descoperite aici.

Cele mai mari înălţimi din Yucatan, aflate în Sierra de Mani, nu trec de 150 m. Solul este presărat cu numeroase doline în formă de pîlnie sau de clopot, unele largi de cîteva zeci de metri. Apa de ploaie se infiltrează în cal-

car, formînd lacuri subterane; iar cînd boita de la suprafață se prăbușește, iau naștere asemenea puțuri naturale — numite *cenote* în yucatecă — în preajma cărora s-au ridicat așezările maya.

MISTERUL ORAȘELOR PĂRĂSITE

Oamenii de știință sînt astăzi de acord asupra faptului că cultura maya a fost nu numai vecină, dar și urmașă directă a unei alte culturi mai vechi, a olmecilor, al cărei centru se află în localitatea La Venta, pe o insulă acoperită cu mlaștini. Se pare că olmecii au fost primii locuitori ai Lumii noi care și-au dat seama de importanța calendarului. Cea mai veche dată săpată în piatră le aparține: pe o stelă din Tres Zapotes, anul (corespunzător sistemului nostru) 31 î. e. n. Următoarea dată, săpată pe o figurină de jadeită, este 162 e.n. Dar ambele date sînt relativ tîrzii : pentru La Venta, măsurătorile cu carbon 14 au dat 1454±300 î. e. n. pînă la 126±250 e. n. Calendarul olmec a fost preluat de către maiași, care

l-au îmbunătăţit, făcînd din el cel mai exact calendar din lume.

Primele ştiri despre indienii maiaşi datează din jurul anului 500 î. e. n., cînd s-a desăvîrşit despărţirea huastecilor de maiaşii propriu-zişi, proces îndelungat care se întinde peste trei veacuri. Cercetări mai noi au arătat că, etnologic şi lingvistic, huastecii fac parte din ramura maiasică a marii familii penutiene; cu toate acestea, în timp ce populaţiile maiaşe şi-au dezvoltat neîncetat cultura, ajungînd pe o treaptă relativ înaltă, huastecii au rămas la un stadiu destul de înapoiat. Ei n-au participat la dezvoltarea scrierii hieroglifice şi a calendarului şi n-au folosit elementele tipice ale arhitecturii maya. În artă au creat, ce-i drept, un stil propriu, dar l-au păstrat aproape neschimbat vreme de trei milenii.

Prima perioadă istorică a populaţiilor maiaşe, numită de arheologi *perioada de formaţie*, durează mai mult de opt veacuri, pînă în anul 320 e. n. Din această perioadă au rămas doar puţine vestigii, răspîndite pe aproape întregul cuprins al teritoriului. Figurinele de ceramică găsite în regiunea Peten au trăsături caracteristice — printre altele capul prelung şi nasul aplatizat —, care arată că vechii locuitori ai regiunii erau într-adevăr maiaşi. Unele figurine modelate de mînă au braţele şi picioarele tratate într-o manieră pe care astăzi am numi-o impresionistă, anunţînd dezvoltarea viitoare a sculpturii maya.

O primă epocă de înflorire a culturii maya, cuprinsă între anii 320 e. n. şi 987 e. n., este

desemnată de istorici sub numele de „vechiul imperiu" (prin analogie cu istoria Egiptului antic). Acest răstimp de peste şase veacuri şi jumătate începe cu cea mai veche dată (320 e. n.), săpată pe o plachetă găsită pe locul actualului oraş Puerto Barrios din Guatemala (cea mai veche stelă datată se află la Uaxactun şi poartă data 9 aprilie 328 e. n., fiind descoperită în anul 1916 de către arheologul Sylvanus Morley), şi se sfîrşeşte cu părăsirea principalelor oraşe din motive care pînă astăzi n-au fost încă pe deplin lămurite.

Unul dintre cele mai impunătoare monumente din prima perioadă (320—633) a vechiului imperiu este piramida de la Uaxactun, cea mai bine păstrată din regiunea de cîmpie. Ea atrage şi astăzi pe arheologi. Mai multe morminte descoperite aici au premis studierea riturilor de înmormîntare din perioada de formaţie şi de la începuturile vechiului imperiu. Stele sculptate cu hieroglife, temple de piatră şi ceramică policromă din aceeaşi perioadă s-au descoperit şi la Tikal, Copan, Palenque, Oxquitok şi în alte locuri.

Către sfîrşitul secolului al VI-lea, cultul monumentelor se răspîndeşte în toată valea mijlocie a rîului Usumacinta şi pînă în sudul statului Campeche, apoi ajunge pe coasta răsăriteană a Yucatanului, în pădurile din Chiapas, pînă la Hondurasul Britanic de astăzi. În această a doua perioadă a vechiului imperiu (633—731) se ridică edificii de cult pe aproape întreg teritoriul maya. De atunci datează şi cele mai însemnate monumente ale aşezării

descoperite la Piedras Negras, pe malul rîului Usumacinta.

Stelele sculptate stau mărturie pentru preocuparea intensă de a studia astronomia, matematica şi mai ales calendarul, care au impregnat atît de profund cultura maya. Pe stele — aceste mărturii de piatră — preoţii notau progresele lor în studiul aştrilor, iar cei mai buni artişti ai vremii gravau aici reprezentările zeilor. Stelelor de piatră li se rezervau locurile cele mai importante din oraşe, în faţa piramidelor şi a palatelor de cult.

Spre sfîrşitul acestei perioade se observă o încetinire a ritmului construcţiilor. Unele oraşe, care excelaseră înainte vreme în ridicarea edificiilor de cult, încetară aproape complet să mai clădească; aşa sînt, de pildă, Tikal şi Uaxactun, care se găsiseră în fruntea mişcării, şi unde nu s-au descoperit pînă acum stele sculptate ce pot fi atribuite acestei perioade. Dar către jumătatea secolului al VIII-lea construcţiile sînt reluate într-un ritm mult mai puternic. Este a treia perioadă (731—987) a vechiului imperiu, care urma să dureze mai bine de 250 de ani şi căreia îi datorăm impunătoarele construcţii de la Quirigua, Flores, Ixtun şi din alte locuri.

Deocamdată nu se ştie de ce s-a produs perioada de activitate redusă, dar este semnificativ faptul că, după ce a luat sfîrşit, arta şi arhitectura maya suferă schimbări însemnate. Forma ceramicelor şi ornamentaţia lor se transformă relativ brusc. Personajele principale, sculptate pe stele de obicei din profil,

sint prezente acum din față, cu picioarele întoarse în afară; numai în rare cazuri capul rămîne în profil și umerii ușor întorși. În construcții, marile pietre încastrate în ziduri cedează locul unor pietre de dimensiuni mai mici, cizelate mai fin și aplicate la bazele zidurilor. Aceste schimbări nu se manifestă peste tot în același moment, dar cuprind încetul cu încetul întregul teritoriu maya.

Numele ce se dă acestei epoci de înflorire a culturii maya nu este prea potrivit, deoarece nu ne aflăm în fața unui „imperiu", ci a unor orașe care-și duceau viața independent; ele se influențau reciproc și întrețineau legături comerciale. Unii arheologi sînt de părere că orașele maya din cîmpie formau în perioada clasică o federație a cărei conducere se găsea în mîinile unei mici caste de preoți și de nobili, înrudiți și dominați de preocupări religioase. Conducerea fiecărui oraș era dualistă: un șef *(halach uinic)*, care exercita autoritatea civilă avînd și funcții religioase, și un altul care se consacra activităților sacerdotale și studiului astronomiei. Această pătură conducătoare făcea un apel constant pentru mînă de lucru în micile așezări din jurul orașului, pentru construirea de temple, piramide, palate, stele; construcțiile se ridicau după culesul porumbului, cînd oamenii de rînd puteau lucra la căratul materialelor sub conducerea arhitecților, zidarilor și lemnarilor.

Ritmul construcțiilor s-a accelerat în cursul celei de-a treia perioade a vechiului imperiu;

nu numai că se clădesc edificii din ce în ce mai multe, ci și calitatea construcțiilor se îmbunătățește: zidăria devine mai fină, clădirile mai spațioase, ceramica mai îngrijit lucrată, stelele mai grațioase, iar sculptura manifestă mai multă sensibilitate, mai multă inspirație.

La sfîrșitul acestei epoci de înflorire, orașele maya au început să decadă, proces care se produce uneori destul de subit; în cîteva cazuri, munca încetează atît de brusc, încît platforme a căror construcție se terminase nu și-au mai primit clădirile, iar la Uaxactun zidurile ultimei clădiri sînt ridicate numai pe jumătate. Datele înscrise pe ultimele stele ne îngăduie să situăm în timp această stagnare, care se produce treptat, în unele orașe destul de timpuriu (la Copan puțin după anul 800); în anul 987 construcțiile încetaseră pe întreg teritoriul maya.

Cauzele acestor stagnări nu sînt pe deplin lămurite. Mai răspîndită este părerea că metodele de agricultură — defrișarea pădurilor prin foc, cultură vreme de doi sau trei ani, apoi părăsirea pămîntului, lăsat iarăși în voia pădurii — cereau eforturi prea mari, creșterea populației ducînd la o subalimentație cronică, astfel că oamenii au fost constrînși să emigreze. Explicația nu este pe deplin satisfăcătoare, deoarece în unele regiuni, de pildă la Quirigua, pămîntul este fertil; inundațiile periodice ale rîului Motagua asigură recolte bogate, și cu toate acestea Quirigua a fost unul dintre primele orașe care și-a încetat activitatea, ceea

ce pune sub semnul întrebării această explicație.

Alți oameni de știință au emis părerea că înfloritoarele orașe ale vechiului imperiu maya au fost părăsite din pricina unei epidemii. Savantul englez J. D. Bernal (în *Science in History*, Londra, 1957, ed. rom. *Șiința în istoria societății*, București, 1964) arată că „În cadrul unor anumite limite, nici o regiune nu poate să rămînă mult timp un centru de progres economic sau cultural dacă nu dispune de resurse naturale adecvate... corespunzătoare etapei respective de dezvoltare tehnică. O condiție negativă, la fel de importantă, este ca clima regiunii respective să nu fie prielnică bolilor endemice sau debilizării generale a populației, cum a fost, de pildă, cea care a pus capăt vechii civilizații maya".

În cazul regiunii cuprinse în „trapezul" maya, oamenii de știință înclină să creadă că este vorba de paludism (malarie) și de anchilostomiază (boală provocată de un parazit intestinal) care constituie pînă în zilele noastre o problemă destul de serioasă în acestă regiune. Cercetări recente au dus însă la concluzia că aceste boli sînt de importație postcolonială: nici hematozoarul palustru și nici viermele pe care parazitologii îl numesc *Ankilostoma duodenale* nu se cunoșteau aici înainte de cucerirea Americii Centrale de către spanioli. În afară de aceasta, asemenea epidemii implică o încetinire lentă, progresivă, a activității; or, zidurile ridicate numai pe jumătate la Uaxac-

tun sugerează un eveniment survenit pe neaşteptate, o catastrofă.

O ipoteză interesantă aduce, printre alţii, arheologul american J. E. S. Thompson, anume că prin anii 900—950 au izbucnit o serie de revolte ţărăneşti împotriva minorităţii teocratice (preoţilor şi nobililor), revolte provocate de către abuzurile în cererea de mînă de lucru şi de necesitatea de a hrăni un număr crescînd de oameni neproductivi. De asemenea este posibil că la izbucnirea acestor revolte să fi contribuit şi cauze religioase, de pildă adoptarea de către ierarhia conducătoare a unor elemente de cult toltece. După părerea arheologului sus-citat, conducătorii oraşelor au fost alungaţi, poate chiar ucişi, de către ţărani, răscoala întinzîndu-se pe rînd de la un oraş la celălalt. Puterea a trecut în mîinile şefilor răscoalei şi a preoţilor din micile aşezări. Marile construcţii au încetat astfel în mod subit; poporul a continuat să frecventeze centrele ceremoniale pentru anumite servicii religioase şi pentru tîrguri, fără a mai ridica alte edificii de cult. Încetul cu încetul, cele vechi, nefiind întreţinute, au căzut în ruină şi vegetaţia le-a invadat.

În ciuda numeroaselor teorii emise de istoricii şi arheologii americanişti, misterul părăsirii oraşelor din vechiul imperiu maya nu este nici pînă astăzi pe deplin lămurit. O catastrofă naturală, de pildă un cutremur în această regiune bogată în activitate seismică trebuie exclusă, deoarece, după cum arătam,

orașele au fost părăsite treptat și nu s-au găsit urme ale unor asemenea cataclisme.

O dată cu părăsirea ultimului oraș (987 e. n.) ia sfîrșit perioada cunoscută sub numele de vechiul imperiu și începe o nouă perioadă în istoria civilizației maya, marcată de transformări însemnate în structura socială și culturală a vechilor maiași.

NOUL IMPERIU AL „ŞARPELUI CU PENE"

După părăsirea principalelor centre de cultură din vechiul imperiu, aşezate mai ales în regiunile rîurilor Usumacinta şi Motagua, civilizaţia maya emigrează către marginile „trapezului", mai ales spre ţărmul Atlanticului, unde întemeiază aşezările Chichen-Itza şi Uxmal, şi spre Oceanul Pacific, unde pune baza oraşelor Antigua, Atitlan şi Amatitlan. Mai întîi cultura maya trece printr-o perioadă de declin, care se asociază, pe de o parte, cu unele influenţe ale civilizaţiilor vecine (cea din Teotihuacan, cea zapotecă de la Monte Alban şi cea din Verăcruz), şi pe de altă parte, cu o orientare către militarism şi război a noilor centre. După o perioadă de relativă independenţă se produce o importantă migraţiune a toltecilor, pornind de la Tula (statul

Hidalgo), care cuceresc cele mai importante centre maya din Yucatan.

Toltecii erau, se pare, înrudiți cu maiașii, după cum rezultă din studiul limbii lor. Dar cultura lor era diferită, trăsătura cea mai caracteristică a ei fiind adorarea lui Quetzalcoatl. Episcopul Diego de Landa, a cărui lucrare *Relación de las cosas de Yucatán*, redactată în secolul al XVI-lea, se numără printre cele mai competente surse spaniole cu privire la istoria maiașilor, arată: „Indienii cred că un mare senior, numit Kukulcan, domnea împreună cu cei din neamul Itza, care s-au stabilit la Chichen-Itza... Ei spun că el a venit din vest, dar nu pot preciza cu fermitate dacă a venit înainte sau după indienii itza sau poate chiar în același timp cu ei".

Kukulcan (*kukul* „pană sau pasărea quetzal" și *can* „șarpe") este forma maya a lui Quetzalcoatl (*quetzal* „pasăre" și *coatl* „șarpe"). După cum rezultă din relatarea lui Landa și din alte surse, Quetzalcoatl a fost mai întîi șef militar și religios al orașului Tula, fiind mai tîrziu zeificat ca personificare a planetei Venus și zeu al vegetației. Alungat din Tula din pricina uneltirilor rivalului său Tezcatlipoca, el a plecat spre sud, în regiunea Veracruz sau în Tabasco, apoi s-a îmbarcat pe o plută, dispărînd în largul mării. O altă versiune a legendei spune că a construit un rug pe plută și, ajuns pe mare, și-a dat foc, reapărînd după opt zile (perioada de invizibilitate la conjucția inferioară a planetei Venus) pe cer. Identitatea lui Quetzalcoatl-Kukulcan formează astăzi

obiectul unor asidue cercetări, majoritatea oamenilor de știință fiind de acord că el a existat într-adevăr, după cum și legendara Tula s-a dovedit a nu fi cîtuși de puțin legendară, ruinele ei fiind descoperite recent în apropierea actualului Tollan.

Nu numai identitatea lui Kukulcan constituie o problemă neelucidată, ci și originea indienilor itza. Unii istorici înclină să-i socotească tolteci, adoratori și creatori ai miturilor legate de Quetzalcoatl; alții sînt de părere că erau un grup maya din Tabasco care, întocmai ca indienii maya-chontal, adoptaseră cultul lui Quetzalcoatl și principalele elemente ale culturii toltece. În sprijinul acestei din urmă păreri vine faptul că itza este un nume maya care se găsește și în regiunile mărginașe din Yucatan. Oricum, indienii itza erau destul de toltecizați, după cum rezultă și dintr-o povestire maya (cartea *Chilam Balam* din Chumayel, despre care vom mai vorbi aici) unde se spune că aveau ca embleme pasărea, jaguarul și piatra prețioasă plată; or, primele două (pasărea quetzal și jaguarul) sînt embleme ale războinicilor din Tula.

Cronicile maya arată că ocuparea orașului Chichen-Itza de către indienii itza a durat peste două secole. Unele surse maya vorbesc și de o triplă alianță între Chichen-Itza, Mayapan și Uxmal, deși cercetările arheologice au arătat că orașul Uxmal a fost părăsit o mare parte a acestei perioade.

Așadar, noul imperiu maya își mută centrele de cultură către nord — de la Uaxactun, Tikal,

Palenque şi Quirigua la Chichen-Itza, Mayapan şi Uxmal — şi adoptă elemente toltece în cultura sa, cel mai important fiind adorarea lui Quetzalcoatl-Kukulcan. Ne aflăm acum într-adevăr în fața unei culturi dominate de „Şarpele cu pene“, care în această perioadă este reprezentat pe toate edificiile, cu capul de o grosime exagerată, cu gura deschisă gata de a muşca, cu trupul încolăcit şi acoperit cu penele codale ale păsării quetzal. De la Tula la Chichen-Itza au mai fost „importați“ Tezcatlipoca, zeul atotputernic care l-a gonit pe Quetzalcoatl, Tlachitonatiuh („Soarele care răsare“), zeul războinicilor care se bucura de un prestigiu considerabil, şi Chicomecoatl („Şarpele septuplu“), zeița porumbului, reprezentată sub forma unui personaj fără cap, din gîtul căruia ies şapte şerpi în formă de evantai. În sfîrşit, apar acum şi imagini ale zeilor tolteci ai ploii, numiți tlaloci, care n-au putut însă să înlăture complet pe corespondenții lor maiaşi, zeii chaci.

În oraşele maya influențate de migrațiunea toltecă nu mai avem de a face cu o teocrație, ci cu o societate în care domină soldatul. Pe frizele piramidelor şi ale platformelor sînt reprezentați jaguari şi vulturi, simboluri ale ordinelor militare, se înmulțesc scenele care redau sacrificii — războinici oferind inimile victimelor sacrificate lui Tlachitonatiuh —, iar şirurile de cranii omeneşti gravate pe ziduri amintesc sinistrul *tzompantli*, rastelul de hîrci pe care toltecii (şi mai tîrziu aztecii) agățau craniile victimelor sacrificate în onoa-

rea zeilor setoşi de sînge şi pentru gloria castei militare. Sîntem departe de perioada clasică în care sacrificiile de oameni se făceau numai la anumite sărbători, iar preocupările principale erau ridicarea de edificii şi studiul ştiinţelor legate de calendar.

În vechea limbă maya nu existau anumiţi termeni care acum au devenit necesari şi au trebuit să fie adaptaţi după alte limbi vechi mexicane, termeni inspiraţi de invadatorii veniţi de la Tula pentru a reda mai bine anumite sensuri; aşa sînt cuvintele *tepal* sau *tepual* „stăpîn, proprietar de sclavi", *macehual* „slugă, om de rînd", *tecpan* „colectivitate mare, palat", *tenamitl* „oraş fortificat, cetate" *tepen* „măreţie, fast, glorie".

În perioada noului imperiu al „Şarpelui cu pene", oraşele maya devin adevărate cetăţi; ele nu se mai construiesc în cîmp deschis, ci pe insule aşezate în mijlocul lacurilor, în zone deluroase sau împădurite, sînt înconjurate de palisade, iar unul dintre ele era chiar apărat de un gard viu de *maguey* (agavă). În timpul faimosului său marş, Fernando Cortez a întîlnit în nord-estul regiunii Peten mai multe asemenea oraşe fortificate şi descrie unul dintre ele în felul următor: „Oraşul se găseşte pe o stîncă ridicată, avînd într-o parte un lac mare, iar în cealaltă parte un rîu adînc care se varsă în acest lac. Nu există decît o singură intrare accesibilă şi totul este înconjurat de un şanţ foarte adînc, în spatele căruia se află o palisadă pînă la înălţimea pieptului. Dincolo de palisadă se ridică un gard din scînduri

foarte groase, înalt de două toaze (circa 3,90 m) cu mici ferăstruici pentru lansarea săgeților. Turnuri de pîndă se înalță cu șapte sau opt picioare (2,27—2,40 m) deasupra zisului gard, iar pe alte turnuri sînt îngrămădite pietre menite să servească la apărare".

Ne găsim, prin urmare, în fața unei adînci transformări: o clasă conducătoare străină impune un cult străin și un nou mod de viață vechilor maiași din Yucatan și din regiunea muntoasă a Guatemalei; oamenii de rînd, cultivatori de porumb și meșteșugari, hrăneau acum alți stăpîni, care considerau războiul ca principal mijloc de guvernare. Orașele din Yucatan care nu căzuseră încă sub dominația toltecă s-au văzut și ele constrînse să adopte măsuri de apărare pentru a putea supraviețui. Se pare că numai regiunea centrală a „trapezului" maya nu a fost decît foarte puțin afectată de aceste schimbări: ea se afla în mod natural izolată și nu prezenta un interes prea mare pentru cuceritori.

În perioada influenței toltece și, mai tîrziu, sub dominația aztecă s-au produs cîteva revolte și mișcări de independență ale unor orașe maya. Cea mai însemnată a fost cea din Mayapan, condusă de Hunac Ceel (sau Cauich), devenit mai tîrziu erou național al poporului maias, cîntat în legendele din cartea *Chilam Balam.* El a fost ales conducător în urma unui act de curaj săvîrșit cu prilejul sacrificiilor aduse zeilor ploii.

La Chichen-Itza, victimele alese pentru sacrificiu erau aruncate în puțul (cenotul) sa-

cru; cei care scăpau cu viață urcau stîncile pînă în marginea cenotului, aducînd mesajul înmînat lor de către zeii ploii: cît va ploua și cum va fi recolta în anul ce va veni; la unul dintre aceste sacrificii, la care nici o victimă n-a supraviețuit, Hunac Ceel-Cauich s-a aruncat din proprie inițiativă în puț, aducînd apoi mesajul. Cartea *Chilam Balam* din Chumayel relatează astfel întîmplarea: „Atunci cei care trebuiau să fie aruncați sosiră; ei au început să fie aruncați în puț pentru ca profeția să poată fi ascultată de șefii lor. Profeția lor nu veni (se înecară, așadar, cu toții. — *H. M.)* Și atunci Cauich, Hunac Ceel — numele bărbatului care se găsea acolo — își puse capul la gura din partea de miazăzi a puțului. Atunci el se aruncă. Pe urmă urcă iar, ca să aducă profeția. Oamenii începură să-l asculte. Pe urmă oamenii începură să-l proclame șef și îl așezară pe scaunul șefilor. Apoi îl proclamară primul dintre șefi. Înainte vreme nu fusese șef".

Hunac Ceel a fost într-adevăr halach uinic (conducător), dar nu la Chichen-Itza, ci la Mayapan, oraș de unde probabil că era originar. Înzestrat cu calități remarcabile, el reuși să facă din Mayapan principalul oraș din Yucatan, după ce învinse pe Chac Xib Chac, conducătorul orașului Chichen-Itza, și pe șefii militari din Itzamal. Mayapan a exercitat o puternică influență politică și religioasă asupra întregii regiuni, reunind la un moment dat douăsprezece cetăți maya sub hegemonia lui.

Printre ruinele din Mayapan se află un vast palat, unde probabil că se întruneau șefii diverselor state maya. În anumite perioade, populația orașului se ridica la 10 000 de locuitori, ceea ce pentru epoca aceea era o cifră destul de mare.

În această ultimă perioadă a civilizației maya — perioada declinului, cînd se produce trecerea de la o teocrație relativ pacifică la o teocrație războinică — orașele (inclusiv Mayapan) se află în regiuni aride, stîncoase, împădurite sau mlăștinoase, lesne de apărat; ele nu mai constituie colectivități agricole, ci își procură hrana din regiunile înconjurătoare supuse din punct de vedere militar. Arhitectura Mayapanului din această perioadă arată unele semne de degenerare; nu se mai ridică edificii ca Templul războinicilor sau Templul lui Kukulcan, caracteristice perioadei anterioare la Chichen-Itza, ci se dezvoltă o arhitectură din blocuri de piatră acoperite cu straturi groase de stuc, coloanele devin mai scurte, stilul dă impresia unei imitații neîndemînatice a celui de la Chichen-Itza.

Chichen-Itza și, într-o măsură mai mică, Uxmal reprezintă apogeul culturii maya din epoca noului imperiu. Așezarea (descoperită din 1885) uimește prin monumentele sale mărețe, printre care Palatul preoteselor, Observatorul astronomic („caracolul") și Piramida Soarelui; alături de edificiile de la Uxmal și de portalul „Hercule" din Chichen Viejo, ele constituie mărturii ale celei de-a doua și ultime epoci

de înflorire a culturii maya; înrobită de azteci și măcinată de lupte interne, confederația cetăților maya se va destrăma treptat.

Dominația de peste două veacuri a orașului Mayapan ia sfîrșit cu izbucnirea unei revolte împotriva familiei Cocom (descendenți ai lui Hunac Ceel), organizată de Ah Xupan, care aparținea familiei Tutul Xiu; revolta, pornită din pricina abuzurilor în vînzarea de sclavi către azteci, s-a încheiat cu victoria răsculaților, orașul Mayapan a fost jefuit, cocomul (termenul a intrat în limbile maya cu sensul de „conducător, șef militar și administrativ") a fost detronat și ucis împreună cu fiii lui, în afară de unul singur, care se afla vremelnic în Honduras.

Sfîrșitul hegemoniei orașului Mayapan a grăbit ocuparea principalelor orașe de către azteci și decăderea culturală și politică a cetăților maya. Construcțiile au încetat aproape complet, iar orașele — eliberate de dominația familiei Cocom și amenințate de ocupația aztecă — începură să se războiască între ele; numai în regiunea muntoasă din Guatemala, grupul maya-quiché, locuind la nord de lacul Atitlan, și-a impus pentru scurtă vreme hegemonia. A urmat ocupația aztecă, în timpul căreia centrele maya furnizau ca tribut sclavi pentru sacrificiile de oameni, și, în sfîrșit, ocupația colonială spaniolă, care va da vechii civilizații ultima lovitură, de pe urma căreia nu se va mai ridica.

Cultura *La Venta* (olmeci)

A. Perioada de formație maya: circa 500 î.e.n. — 320 e.n.

B. Vechiul imperiu maya	perioada I: 320—633 perioada II: 633—731 perioada III: 731—987
C. Noul imperiu maya	perioada renașterii: 987—1194 perioada influenței toltece: 1194—1441 perioada influenței aztece: 1441—1521

Ocupația colonială (spanioli)

O PASĂRE „NOBILĂ”: QUETZALUL

Vechile oraşe maya erau animate numai în timpul marilor ceremonii religioase şi a zilelor de tîrg. În perioadele dintre aceste manifestări, în oraş nu rămîneau decît nobilimea şi personalul însărcinat să întreţină edificiile de cult, să păzească măştile şi veşmintele de ceremonie.

În zilele de sărbătoare însă, centrul ceremonial se repopula, soseau negustorii din regiuni adesea depărtate şi cumpărători, se negociau mărfuri din ţinutul de sud: unelte de obsidian, oglinzi, obiecte de uz casnic din ceramică, vopsele, răşină de copal şi numeroase alte obiecte, printre care şi podoabe; după ce încheiau diferitele tranzacţii, vînzători şi cumpărători aduceau ofrande în sanctuarele mai modeste, cele importante fiind rezervate nobi-

limii. După aceea, pe terenul special amenajat în centrul orașului se desfășurau un joc cu mingea, precum și spectacole în care dansatori, cu fețele acoperite de măști fantastice, evoluau în sunetul tobei și a feluritelor instrumente de suflat.

Se cuvine să adăugăm că asemenea petreceri se desfășoară într-un fel destul de asemănător pînă în zilele noastre, îndeosebi în satele maya din regiunea muntoasă a Guatemalei. Și tot pînă în zilele noastre maiașii trăiesc în așezări răspîndite pe un spațiu vast, în apropierea cîmpurilor lor de porumb, iar în anumite zile de sărbătoare vin la tîrg ca să asiste la ceremonii religioase mai importante (catolice, dar cu un ritual ce amintește vechile tradiții) și pentru anumite evenimente civile, de pildă alegerile organelor administrative. După cum rezultă din relatările a numeroși călători, orașul modern din Guatemala sau din Honduraș își duce viața (bineînțeles în anumite limite) într-un fel foarte asemănător cu cel de-acum un mileniu: între marile sărbători, care coincid în general cu perioadele de iarmaroc și de carnaval, el se golește pe jumătate.

Această viață, caracteristică vechiului centru ceremonial maya, a suferit unele modificări către sfîrșitul așa-zisei perioade clasice, cînd orașele încep să se transforme în cetăți și sînt înconjurate de ziduri de apărare sau deplasate către poziții mai lesne de apărat, pe vîrfuri de colină, pe insule, la capătul unor peninsule înconjurate cu șanțuri adînci. Dar și în această

perioadă piaţa de ceremonii din centrul oraşului, înconjurată de terase, platforme, piramide, temple şi adesea străjuită de numeroase stele comemorative, piaţă totdeauna dreptunghiulară, amenajată după un plan de construcţie neschimbat vreme de un mileniu, continuă să joace rolul de centru ceremonial şi comercial, unde în anumite perioade se adunau reprezentanţii întregii colectivităţi.

Mai multe oraşe din Yucatan au porţi monumentale, unele de dimensiuni impozante, fapt care a indus în eroare cîţiva arheologi de la sfîrşitul secolului trecut: aceste porţi nu serveau decît în scopuri ceremoniale (vechii maiaşi nu cunoşteau carul, nici roata, ei nu aveau animale de povară). Străzi destul de largi leagă diversele cartiere din vechile oraşe, iar şosele construite cu artă — deşi pe ele nu circulau vehicule, ci numai pietoni — legau regiunile mărginaşe de anumite cetăţi, mai ales de Tikal, Uaxactun şi Oxquintok; şi în nord-estul „trapezului", precum şi în regiunea Quintana Roo, exista o reţea rutieră importantă; unul dintre drumuri, larg de peste nouă metri, leagă oraşele Coba şi Yaxuna pe un parcurs de o sută de kilometri.

Cea mai bogată dintre regiunile locuite de vechii maiaşi era, după cum am mai arătat, cea situată în sudul „trapezului", cuprinzînd Guatemala de astăzi şi o parte din Honduras. Aici se află depozitele de obsidian (sticlă vulcanică dură, formată prin răcirea rapidă a lavei), care furnizau materia primă pentru fabricarea cuţitelor şi a vîrfurilor de lance; tuful

vulcanic (format prin consolidarea cenușei vulcanice), capabil să reziste la temperaturi foarte ridicate, constituia un material excelent pentru confecționarea ceramicii, în care cei de pe coasta Pacificului erau mari meșteri. Vechii maiași cunoșteau sulfura de fier și o foloseau la confecționarea oglinzilor, iar hematita (oxid de fier) era baza unei vopsele roșii-vișinii foarte folosite. Spre sfîrșitul perioadei de influență toltecă se exploatau, probabil, zăcăminte de cupru și se extrăgea aur din rîuri, dar primii spanioli debarcați în Yucatan au fost foarte dezamăgiți de cantitățile infime de aur găsite aici, iar Fernando Cortez a preferat să plece mai departe, spre Tenochtitlan, „orașul aurit".

În ceea ce privește pe vechii maiași, ei apreciau mai mult ca aurul un alt articol, și anume penele de quetzal; într-adevăr, „marfa" care probabil că a contribuit cel mai mult la bogăția regiunii muntoase a „trapezului" maya a fost — lucrul ne poate părea astăzi bizar — penele codale ale quetzalului, pasăre rară, care nu se găsește decît în regiuni foarte înalte, mai ales în munții din nordul Guatemalei și în părțile adiacente ale statului Chiapas și ale Hondurasului Britanic. Penele ei erau deosebit de căutate: din ele se confecționa îmbrăcămintea nobililor, fiind în același timp un semn distinctiv al aristocrației din cetăți.

Penele codale ale quetzalului constituiau obiectul unui comerț foarte întins, întocmai ca jadul, care se număra printre cele mai prețioase podoabe și se aducea din regiunea mun-

toasă sau se extrăgea din albiile rîurilor, atingînd un curs foarte ridicat la tîrgurile din America Centrală. Pînă de curînd, cercetătorii înclinau să creadă că jadul era adus din alte părți, dar în ultimii ani s-au descoperit zăcăminte destul de bogate în munții situați la nord de Zacapa, de unde probabil că ajungea și pe piețele vechilor cetăți maya.

Printre meșteșugurile practicate de vechii maiași, un loc de frunte îl deținea vînătoarea. O curiozitate: arcul și săgeata au apărut destul de tîrziu pe aria „trapezului" maya, abia în timpul dominației cocomilor din Mayapan, introduse probabil de mercenarii mexicani aflați în solda șefului cetății. Este în afară de orice îndoială că arcul și săgeata au venit din Asia cu zeci de milenii în urmă, o dată cu vînătorii care au trecut peste strîmtoarea Behring în Alaska, dar s-au răspîndit cu mare încetineală către sud. Oricum, ele nu sînt cunoscute în epoca vechiului imperiu maya și nu sînt reprezentate nici măcar în imaginile de la Chichen-Itza, ci apar abia la Mayapan. Totuși, după ce maiașii le-au adoptat, au început să fie folosite pe întregul teritoriu, atît pentru vînătoare, cît și pentru război. Înainte de apariția lor, maiașii vînau numai cu capcane și cu lancea; împotriva păsărilor foloseau un fel de sarbacană cu proiectile de lut, în mînuirea căreia arătau o deosebită abilitate.

Ocupația principală a maiașilor și în același timp baza alimentației lor o constituia agricultura. Dintre plantele industriale, cele

mai importante erau agava comună, care dă fibre rezistente, şi *maguey* („agava de Mexic"), cultivat pe platoul guatemaltec, precum şi alte varietăţi, folosite la confecţionarea de îmbrăcăminte, frînghii, saci pentru transport; din sucul de agavă, vechii maiaşi fabricau şi o băutură fermentată, un fel de rachiu numit *balche*, care folosea mai ales în scopuri rituale; celor destinaţi sacrificiilor li se dădea balche, „ca să poată comunica mai lesne cu zeii"; evident că acest efect nu era controlabil, dar, oricum, ameţeala dată de rachiu îi făcea să suporte mai uşor sîngerosul ritual căruia îi cădeau victimă.

Printre plantele alimentare se cultivau cartoful, patata dulce, fasolea neagră, dovleacul (şi altele, asupra cărora vom reveni) şi în primul rînd porumbul. Astăzi numeroşi oameni de ştiinţă sînt de părere că porumbul (este vorba de cel cultivat şi nu de cel sălbatic) este un dar pe care vechii maiaşi l-au făcut omenirii. În orice caz, el a fost baza materială a civilizaţiei maya şi a altora din Mexicul de sud şi America Centrală, de aceea se cuvine să ne oprim mai mult asupra lui.

LEGENDELE DESPRE „IARBA ZEILOR“

În legendele religioase ale cîtorva popoare europene se spune că primul om a fost făcut din lut; vechii maiași credeau că a fost făcut din porumb. Porumbul, alimentul lor de bază, alături de pasărea quetzal cu pene codale lungi constituiau elementele principale ale civilizației maya.

Astăzi se socotește ca foarte probabil că porumbul a fost cultivat pentru prima oară pe teritoriul locuit de populațiile maya. Treizeci de specialiști americani — arheologi, etnografi, botaniști, zoologi, geografi și geologi — lucrînd sub conducerea savantului Richard S. Mac Neish, au întreprins timp de trei ani (1961—1964) un vast program de cercetări în marile văi ale Mexicului de sud, îndeosebi în valea Tehuacan, identificînd circa 400 de lo-

curi cu urme de viață omenească. În peșteri s-au găsit urme care duceau la concluzia că acum 12 000 de ani exista acolo o societate primitivă organizată. Oamenii de atunci foloseau unelte de piatră, schimbîndu-și „domiciliul" de mai multe ori pe an în căutarea hranei.

Printre altele, în peșterile din valea Tehuacan s-au găsit și resturi de porumb — semințe, foi, coceni (în șase peșteri s-au găsit peste 20 000 de știuleți) care au dus la indentificarea atît a unui soi de porumb sălbatic fosilă, cît și a primului soi de porumb cultivat, apărut acolo cam în jurul anului 5200 î. e. n., cînd populațiile de aici se ocupau cu agricultura, folosind unelte mai evoluate făcute din piatră șlefuită și din oase mari de animale. Cu această descoperire se pare că a fost elucidată încă una dintre enigmele care dăinuiseră pînă în zilele noastre: porumbul sălbatic din valea Tehuacan este strămoșul tuturor soiurilor de porumb cultivat.

Vechii maiași explicau printr-o interesantă legendă (se pare că de origine mai veche, toltecă) „cum a devenit omul om" cu ajutorul porumbului. Legenda povestește că, de mult, porumbul, numit „iarba zeilor", se afla ascuns în peștera Cincalli, „casa porumbului", de unde făcea să rodească pîntecele femeilor și ajuta să fie hrăniți copiii încă nenăscuți ca să poată crește. Pe vremea aceea numai bunăvoința zeilor îi ajuta pe oameni să dea peste cîteva tufe de porumb sălbatic și adesea trebuiau să flămînzească. La întrebarea: „Unde se află peș-

tera Cincalli?" era îngăduit un singur răspuns: „Asta o știu numai zeii".

În realitate însă, pe vremea aceea nici zeii nu știau încă unde se afla „iarba" lor, și atunci au trimis pe unul dintre ei, care a descoperit că furnica roșie intră și iese din „casa porumbului" în anumite nopți. Dar unde se găsește această casă a reușit zeul să afle abia după cincizeci și doi de ani, cînd a văzut-o pe furnica roșie ieșind din crăpătura unui munte de piatră și cărînd un bob mare de porumb pe spinare. Atunci zeul s-a travestit și el în furnică roșie și s-a strecurat prin crăpătură în peștera Cincalli, care era plină de boabe aurii. Zeul a luat cîte boabe a putut să ducă și le-a adus oamenilor.

De atunci, omul a devenit într-adevăr om, nu mai trebuia să rătăcească de colo pînă colo să-și caute hrana; el a îngropat boabele în pămînt și a așteptat pînă au „înviat", dîndu-i hrană. Și, fiindcă tot trebuia să aștepte, și-a clădit o colibă. Iar din mai multe colibe s-a născut un sat, din mai multe sate un popor . . .

Dar omul nu trebuie să uite pe zeul care i-a dat porumbul, ci trebuie să-i arate respect și recunoștință, să-i aducă sacrificii. Altfel, zeul se supără și aduce prea multă căldură sau prea multă umezeală, ca „iarba" lui să se usuce sau să putrezească, pedepsind astfel pe oamenii nerecunoscători.

Aceasta este una dintre multele legende maya despre porumb, „iarba zeilor". În ceea ce privește ultima parte a legendei, se pare că

situaţia nu era chiar aşa de gravă, deoarece oamenii învăţaseră să prevină mînia zeilor, construind pătule unde depozitau în anii mai îmbelşugaţi bucate pentru anii cu recoltă slabă. Dovadă: relatarea unui soldat spaniol care a descris una dintre campaniile din Yucatan. Ajungînd la o aşezare maya, căpitanul detaşamentului i-a cerut cacicului (căpetenia satului) să-i arăte unde a ascuns „aurul". Căpetenia l-a dus la un fel de magazie, plină, din duşumea pînă la acoperiş, cu boabe aurii. Ostaşii maiestăţii-sale catolice s-au repezit şi şi-au umplut pumnii cu grăunţele de aur, dar mare le-a fost dezamăgirea cînd au văzut că erau nişte vulgare boabe vegetale. Respectivul căpitan n-a avut succes cu grăunţele lui nici măcar la curtea Spaniei, unde a trimis cîteva oale pline ca mostre: curtea le cunoştea mai demult, aduse de către Columb, care cu cîţiva ani mai înainte descoperise nu numai America, ci şi porumbul...

O altă legendă maya spune că la început porumbul era ascuns sub un uriaş munte de piatră, unde a fost descoperit de furnici. Acestea săpaseră un tunel pe sub munte şi cărau pe spinare preţioasele boabe. Vulpea cea curioasă le-a surprins, a gustat din porumb şi i-a plăcut. Încetul cu încetul toate animalele învăţară să aprecieze noua hrană şi chiar omului îi plăcea foarte mult. Dar numai furnicile puteau ajunge pînă la ea.

Atunci omul ceru zeilor ploii să-i ajute să poată ajunge pînă la porumb. Trei dintre zei încercară să despice muntele de piatră cu aju-

torul tunetelor și fulgerelor, dar în zadar. Atunci căpetenia lor, un zeu bătrîn care pînă atunci refuzase să încerce, trimise ciocănitoarea să ciocănească în munte, să descopere un loc unde piatra e mai subțire. Locul fiind găsit, îi spuse ciocănitoarei să se ascundă în spatele unei stînci și trimise cel mai puternic tunet al lui, despicînd piatra muntelui. Dar ciocănitoarea, curioasă, n-a ascultat porunca zeului și a scos capul de după stîncă; ea a fost izbită de unul dintre fulgere și de atunci ciocănitorile au capul roșu.

Căldura fulgerelor trimise de căpetenia zeilor ploii a fost atît de puternică, încît o parte din porumb a ars, alte boabe au fost numai rumenite, altele ușor colorate de fum și numai unele au rămas neatinse. Iată de ce există patru soiuri de porumb: negru, roșu, galben și alb.

O altă legendă maya despre porumb, ale cărei ecouri se mai găsesc și astăzi la indienii de pe platourile înalte ale Guatemalei și în cartea *Chilam Balam* din Chumayel, povestește că la început porumbul era ascuns în „piatra verde a zeilor“ (prin urmare în jad); zeii au despicat-o și le-au dat oamenilor porumbul ca să se hrănească și jadul ca să-și facă podoabe. În sfîrșit, o legendă de dată tîrzie, pătrunsă o dată cu cucerirea Yucatanului de către azteci, spune că porumbul a fost furat zeilor de Quetzalcoatl (Kukulcan al maiașilor) și dăruit oamenilor, care, drept recunoștință, l-au ridicat pe marele rege Quetzalcoatl în rîndul zeilor.

În jurul porumbului, vechii maiaşi au făurit un ciclu de legende, o mitologie complexă care stă mărturie pentru locul extrem de important pe care l-a ocupat această plantă în viaţa lor. Ei aveau şi un zeu al porumbului, reprezentat totdeauna cu părul lung, mătăsos, evocînd firele care învelesc ştiuletele (mătasea). *Milpa,* ogorul de porumb, îşi avea duhurile lui, iar ştiuleţii, boabele, pănuşele, cocenii aveau anumite semnificaţii simbolice legate de fertilitatea pămîntului.

Înrîurirea acestei mitologii a porumbului a fost atît de puternică, încît a rezistat vreme de veacuri tuturor influenţelor şi concepţiilor religioase aduse de europeni. Cartea *Chilam Balam,* care datează din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, aşadar după creştinarea oficială a indienilor mezoamericani, îl identifică pe Isus, „pîinea vieţii", cu zeul porumbului...

Ecouri tîrzii ale mitologiei porumbului se fac simţite şi în zilele noastre, mai ales în Hondurasul Britanic şi în Yucatan, nu numai pe tărîmul creaţiei artistice populare, dar şi în unele practici legate de muncile cîmpului.

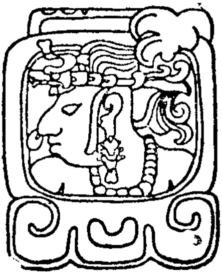

IX BACAL
ŞI AH PETZ UIC

Spre deosebire de oraşe, micile aşezări maiaşe erau plasate în locuri adăpostite, adesea în luminişuri de pădure. În anumite regiuni, casele — mai bine zis colibele — erau rotunde, în altele dreptunghiulare sau ovale, dar toate aveau acoperişul de plante în genul stufului sau din frunze de palmieri.

Într-o asemenea colibă se găsea toată averea familiei: *metate* (pietre de măcinat porumbul), vase de ceramică, tiugi, lemne de foc. Mobilierul era foarte simplu: unul sau două paturi cu rogojini puse direct pe scînduri şi cîteva scăunele joase. Se mai aflau aici saci împletiţi conţinînd boabe de porumb şi saci ţesuţi pentru fasole; ferestre nu existau, nici sobe; pe o policioară se păstrau cîţiva mici idoli de lut. Din nici o colibă nu lipsea un

război de țesut, la care lucra femeia, folosind fibre de agavă și de bumbac american. Instrumentele pentru făcut foc prin frecare — un băț ascuțit de lemn tare și o bucată de lemn moale și uscat — foloseau destul de rar, fiindcă focul de cu seară era astfel alimentat încît pînă în zori să mai ajungă jăratic. Uneori de tavanul colibei atîrnau farfurii de lemn și oale de lut. În mijlocul colibei se afla adesea o scară primitivă cu ajutorul căreia se putea ajunge în pod, unde se depozitau porumbul, fasolea, dovlecii. Vasele pentru apă se păstrau lîngă intrare. Veșmintele mai groase, de iarnă, foloseau noaptea ca acoperămînt. Într-un colț al colibei se aflau instrumentele cu care lucra bărbatul: vîrfuri de obsidian sau de silex, capcane de animale, o lance, două sau trei piei, saci mici cu vopsele pentru olărie. Cîinii dormeau în colibă, împreună cu copiii.

O colibă ca aceea descrisă mai sus este caracteristică pentru cei căsătoriți. Fetele necăsătorite munceau și locuiau în casa părinților, însă băieții, la împlinirea vîrstei de cincisprezece ani, se mutau în „casa bărbaților", aflată în marginea satului, și locuiau acolo pînă la căsătorie, care avea loc, în general, în jurul vîrstei de douăzeci de ani.

Obiceiurile de căsătorie ale vechilor maiași au oarecare asemănare cu ale unor populații africane, dar și cu unele obiceiuri de nuntă mai vechi ce se găsesc în diferite regiuni europene (între care și la noi); pentru a le evoca și a arăta cum se desfășura viața oamenilor

simpli, cultivatori de porumb şi vînători, din micile aşezări situate în preajma marilor orașe maya, ne îngăduim a ne adresa arheologului John Eric S. Thompson, care include în interesanta sa lucrare despre vechea civilizaţie maya *(The Rise and Fall of Maya Civilisation,* University of Oklahoma Press, f.a.) cîteva povestiri-reportaje — „de epocă", am putea spune — din viaţa de zi cu zi a maiaşilor, dovedind astfel încă o dată că omul de ştiinţă poate fi dublat de cel de litere.

În două povestiri (pe care le redăm mai jos în prelucrare liberă) este vorba de o tînără pereche de ţărani, Ix Bacal şi Ah Petz Uic (*ix* este particula pe care vechii maiaşi o puneau în faţa numelui femeii, iar *ah* înaintea celui al bărbatului). Relatarea nu are caracterul de nuvelă sau de schiţă, ea nu expune un conflict sau un eveniment ieşit din comun, ci viaţa unor oameni simpli, cu rutina ei, cu micile ei bucurii şi necazuri.

*

„Tînărul Ah Petz Uic trecea în ultima vreme printr-o stare de nelinişte pe care şi-o explică privind la tovarăşii lui din casa bărbaţilor. Unul cîte unul, toţi prietenii lui, tineri de aceeaşi vîrstă cu el, plecaseră să se însoare. Nu mai rămăseseră decît băieţii de şaisprezece şi şaptesprezece ani, la care se uita cu un aer de superioritate, fiindcă el însuşi se apropia de vîrsta de douăzeci de ani. Deocamdată însă nu avea motive de îngrijorare: dacă

totul va decurge cum trebuie, nu va întîrzia nici el să plece, întrucît tratativele pentru căsătoria lui erau foarte avansate.

Prima oară, Uic o remarcase pe Ix Bacal pe cînd se ducea să facă o baie cu prietenii lui în cenote. La încrucişarea a două poteci de pădure, a văzut-o trecînd, însoţită de cîteva prietene; apucase s-o vadă bine, mai înainte ca fetele să-i fi întors spatele, după cum cerea obiceiul; de altfel, nici nu s-ar fi putut întoarce prea iute, deoarece purtau urcioare mari pline cu apă pe cap.

După această întîlnire, Uic s-a întors foarte des la această bifurcare de poteci la vremea cînd purtătoarele de apă reveneau de la cenote. După aceea a discutat despre însurătoare cu tatăl său; în acest timp, mama lui se prefăcea foarte absorbită de lucrul la războiul de ţesut, dar în realitate nu pierdea nici un cuvînt din convorbire. Ideea de a se lipsi de sprijinul fiului la muncile cîmpului, la vînătoare şi la adunatul lemnelor nu-i făcea nici o plăcere tatălui, dar îşi măritase fiica mai mare cu puţin timp înainte, iar bărbatul ei muncea acum cu el; aşa se face că îngădui să fie trimis un peţitor care să stea de vorbă cu părinţii lui Ix Bacal.

Peţitorul se întoarse cu veşti favorabile şi se înţeleseră să facă împreună o vizită la coliba familiei lui Ix Bacal. Vizita urma să aibă loc în ziua de 1 kaban, ziua zeiţei Lunii, patroana căsătoriilor.

Ah Petz Uic şi Ix Bacal nu schimbaseră între timp nici un cuvînt, însă băiatul avea im-

presia că fata îl plăcea și că nu se va împotrivi căsătoriei. Cîteva zile după aceea avu o confirmare a acestei păreri: trecînd pe lîngă coliba fetei cu cîteva ceasuri înainte de vizita proiectată, o văzu că țese la războiul ei un desen reprezentînd pănușe de porumb și flori. Or, toți cei care cunosc limba yucatecă știu că *uic* înseamnă «floare mică», iar *bacal* «pănușe de porumb». Era singurul fel în care Ix Bacal putea să-și exprime sentimentele, fiindcă obiceiul cerea ca viitoarea logodnică să nu aibă nici un cuvînt de spus în alegerea soțului ei, o chestiune de asemenea importanță trebuind să fie rezolvată de către părinți cu consultarea preotului.

Vizita pețitorului și a părinților lui Uic s-a desfășurat în condiții favorabile. După cum se cuvenea, la început nu s-a pronunțat nici un cuvînt în legătură cu propunerea de căsătorie. Au vorbit numai de starea ogoarelor de porumb, de compromiterea recoltei dacă timpul va fi secetos sau prea umed, despre felul cum vor trebui să lupte împotriva invaziei lăcustelor, de faptul că sacrificiile efectuate anul trecut pentru a se pune capăt secetei n-au prea avut urmări, ceea ce nu era de mirare, avînd în vedere că anul acesta începuse cu nefasta zi de *cauac*.

Sosirea tiugei de cacao amestecat cu făină de porumb ardeiată constitui un fel de semnal și conversația căpătă un curs nou, fiindcă în Yucatan nu se cultiva prea mult cacao și nu este obiceiul să se servească o băutură atît de scumpă într-o familie ca aceea a lui Ix Ba-

cal, care nu aparținea aristocrației de la oraș. Era, așadar, un semn că demersul nu displăcea stăpînului colibei, dar în același timp, că se considera ca făcînd parte dintr-o familie mai superioară, și că în consecință prețul logodnicei va fi ridicat. Însă pețitorul era pregătit să facă față și la această pretenție.

Trecînd cu abilitate de la recoltă la scopul propriu-zis al vizitei, el emise ideea că familiile Uic și Bacal pot să se unească prin căsătoria odraslelor lor, apoi expuse pe larg calitățile tînărului, excelent cultivator și vînător; făcu acest lucru cu exagerările unui negutător din sud care oferea spre vînzare o piatră prețioasă.

Bătrînul Ah Bacal se prefăcu nespus de uimit la auzul acestei propuneri, dar nu uită să menționeze că, de fapt, n-ar trebui să se mire, fiindcă extraordinarele talente ale fiicei sale, care știe nespus de bine să țeasă și să gătească, o face să fie dorită ca soție de către toți tinerii din vecinătate.

— În afară de asta, adăugă el, după înfățișarea ei se vede limpede că va putea să facă mulți copii. Pe de altă parte, frumusețea ei îi îngăduie să se compare cu tînăra zeiță a Lunii. Noi, cei din familie, încheie el, am supranumit-o Ix Kukul, «Domnișoara pană de quetzal», atît de prețioasă este prin frumusețe și prin calitățile ei.

Pețitorul răspunse printr-o amplă înșiruire a virtuților lui Uic; după o discuție generală asupra meritelor ambilor tineri, discuție care

se prelungi destul de mult, ajunseră la unele chestiuni concrete și pețitorul propuse:

— Uic este atît de plin de calități, încît părinții lui socotesc de prisos să plătească prețul obișnuit; dar, conform obiceiului, el îl va sluji pe socrul lui timp de trei ani după căsătorie, ajutîndu-l la muncile cîmpului, vînînd cu el, căutînd faguri de miere și îngrijind ca familia să aibă mereu lemne pentru foc. În afară de asta, el va plăti un sfert de încărcătură de boabe de cacao, opt perle tăiate din piatra prețioasă roșie, treisprezece pachete de copal de grosimea unui știulete de porumb și două încărcături de bumbac nedecorticat.

Ah Bacal spuse imediat că această plată e cu mult prea mică. Apoi chemă pe fiica lui și o întrebă de față cu toți dacă ar accepta să ia în căsătorie pe Uic, bineînțeles în cazul că s-ar cădea de acord asupra prețului. Ea răspunse afirmativ, dar prefăcîndu-se că nu acordă prea mare interes faptului. Atunci Ah Bacal propuse să se mărească la cinci ani serviciul prestat de ginere și să se dubleze cantitatea de bumbac și de cacao.

Pețitorul refuză politicos, apoi adăugă:

— Tu, Ah Bacal, nu ai băieți; nu trebuie să uităm că nu mai ești atît de viguros cum erai în tinerețe, iar un ginere robust va fi o binecuvîntare pentru tine.

Acesta era cel mai puternic dintre argumente, fiindcă Uic era renumit ca un bun muncitor.

Tocmeala a mai continuat; pînă la urmă căzură de acord la patru ani de serviciu, cu can-

tităţile de mărfuri propuse iniţial. În decursul unei vizite ulterioare, tranzacţia a fost definitivată prin schimb de tiugi şi de obiecte de ceramică decorate, apoi sărbătorită printr-o masă compusă din feluri aduse de vizitatori. După masa festivă, tatăl lui Uic s-a dus la casa bărbaţilor, i-a anunţat fiului său vestea şi i-a înmînat un şorţ brodat — un dar din partea viitoarei sale soţii.

Rămînea să fie consultat preotul satului. Peţitorul se duse a doua zi la el, aducînd cu sine o tiugă plină cu mălai, drept dar. Preotul declară că nu există nici un conflict grav între zeii care au prezidat naşterea celor doi tineri. Dimpotrivă, unirea lor se anunţă sub auspicii foarte favorabile: Uic s-a născut în ziua de 3 kan, şi, după cum se ştie, kan este ziua zeului porumbului, iar 3 numărul zeilor ploii şi fulgerelor favorabile recoltelor. Nici nu se poate un soţ mai bun pentru o fată al cărui nume înseamnă „pănuşe de porumb". Ziua naşterii ei, 7 yaxkin, se află sub semnul zeului Jaguar şi a zeului sacrificiilor, care puteau fi consideraţi neutri în ceea ce priveşte căsătoria. La urmă, după ce făcu cîteva calcule, preotul propuse anumite zile favorabile pentru celebrarea căsătoriei.

A mai trecut o vreme pînă cînd părinţii au putut reuni un anumit număr de rude şi de prieteni pentru construirea noii colibe. Ea a fost ridicată în spatele celei a lui Bacal, iar construcţia nu a durat decît două zile, după care Uic, ajutat de socrul lui, a construit un pat cu bucăţi de lemn legate cu liane şi cîteva

policicioare. Vatra — trei pietre așezate în triunghi — a fost ușor de construit, dar a trebuit și să întărească solid masa destinată să primească metata lui Ix Bacal, așa fel ca să suporte maiul de bătut. Apoi, părinții au adus urcioare, chiupuri, ustensile de bucătărie, tiugi, panere, o scoarță pentru pat, o rogojină.

În ziua dinaintea căsătoriei, Uic se pregătea să se mute din casa bărbaților, unde ceilalți nu mai încetau cu tachinările. Cîțiva negustori kekchi, sosiți din Alta Verapaz, din munții depărtați de la miazăzi, aduseseră pietre de obsidian pe care intenționau să le schimbe pe renumitele țesături din Yucatan. Erau găzduiți la casa bărbaților și, așezați lîngă foc, au luat parte la conversație.

— Ar trebui să veniți în țara noastră pentru a vă lua femei, spuse unul dintre ei tînărului Uic. La noi, fata este supusă unui examen înainte de căsătorie; ea trebuie să-i arate băiatului că știe să macine porumbul și să coacă turte. La noi, dacă ai descoperit că fata n-a fost cuminte înainte de căsătorie poți s-o trimiți înapoi și să-ți recapeți prețul plătit. În apropierea lacului Atitlan, un băiat arată că-l interesează o fată spărgînd urciorul pe care ea îl poartă pe cap cînd vine de la apă. Dacă băiatul îi place, ea nu spune nimic, dar dacă se supără, înseamnă că nu-l vrea și el trebuie să-i cumpere un alt urcior. Este un obicei pe care olarii îl sprijină din toată inima.

Tinerilor din casa bărbaților nu le prea venea să creadă, fiindcă cei care vin de departe

au obiceiul să povestească multe minciuni. Negustorul însă afirmă că spune adevărul.

— Vă plîngeți, continuă el, că prețul femeilor e prea mare? În cazul acesta ar trebui să vă duceți la Campeche. Acolo o femeie costă numai un arc și două săgeți, iar în primul an de căsătorie poți s-o trimiți înapoi cînd vrei.

A doua zi dimineața, mama lui Uic oferi lui Ix Bacal cămașa nupțială și o bluză pe care le țesuse pentru ea; fiului ei îi dădu un șorț nou, împodobit cu pene de papagal și o bluză. Tatăl i-a dat o pereche de sandale și un colier, făcut din aripi lucioase de cărăbuși. Unchiul lui i-a făcut o surpriză plăcută, oferindu-i o pereche de cercei din lemn tare, cu un desen de flori roșii și galbene.

Ceremonia căsătoriei a avut loc seara, în coliba familiei Bacal. La tradiționala masă, stropită cu balche, doi preoți au pronunțat o alocuțiune, rugînd pe zei să binecuvînteze noua colibă cu copii. Unchiul miresei a ținut de asemenea o cuvîntare, puțin cam bîlbîit, deoarece băuse din belșug balche în tot timpul mesei. Apoi perechea a fost condusă la coliba nouă, unde preotul mai făcu o slujbă, arzînd copal și adresînd rugăciuni către zei.

A doua zi dimineața Ix Bacal se sculă înainte de revărsatul zorilor. După ce-și făcu repede rugăciunea pentru curățirea de păcate, se chinci în fața spuzei focului de cu seară, puse surcele și suflă ca să trezească flăcările. Apoi duse afară o oală mare și scoase din ea mălai și var, pe care le vărsă, împreună cu

apa, printr-o strecurătoare făcută dintr-o tiugă de dovleac găurită. În timp ce apa caldă se scurgea, spălă porumbul de mai multe ori. Cojile înmuiate de apa caldă se desfăceau uşor. Nu mai rămînea decît să macine boabele între cele două pietre.

Nu era singura din sat care se îndeletnicea cu asemenea treabă. Luminiţele focurilor luceau în spatele zidurilor vii de plante căţărătoare care înconjurau casele şi zgomotul pietrelor de măcinat — «cric», «cric», «cric» — stătea mărturie pentru faptul că vecinele ei erau tot atît de vrednice. Ix Bacal începu să bată mălaiul cu pisălogul şi constată cu mulţumire că amestecul se umfla. Apoi aşeză pe foc oala cu fasole neagră, avînd grijă să pună lemne ca să înteţească focul. Pe urmă îngenunche în faţa unui butuc şi începu să întindă aluatul pe frunze late.

Plescăitul mîinilor care băteau micile turte şi foşnetul frunzelor au constituit parcă semnalul ca soţul ei, Uic, să se trezească. Zorile nu apăruseră încă; din uşa colibei, Ah Petz Uic observă strălucirea luceafărului pe cerul dinspre răsărit, ceea ce îi aminti că ziua era favorabilă pentru vînătoare. Intră în colibă, luă vasul în care obişnuia să ardă răşină, precum şi cîteva grăunţe de copal păstrate într-un cocean scobit. Oprindu-se lîngă vatră, adună cîţiva tăciuni şi-i puse în arzătorul de copal, pe care-l aşeză pe pămînt în faţa colibei, chincindu-se lîngă el cu faţa spre răsărit. Apoi adresă rugăciuni soarelui, luceafărului dimineţii şi zeului vînătorii; în rugăciunile lui, Ah

Uic își cerea iertare pentru intenția lui de a distruge vieți și făgăduia să ucidă numai atît cît avea nevoie pentru hrană. În timp ce se ruga, lăsa să cadă firimituri de copal rășinos pe jăratic, fără a uita să amintească zeilor că ofranda lui este umilă, fiindcă el este un om sărac.

După ce sfîrși, intră în colibă, unde mîncă o tortilla de mălai, rotundă și foarte groasă, pe care Ix Bacal o frămîntase pe o frunză și o fripsese pe grătar. Îndemînatică, femeia vîrî celelalte tortillas care erau gata într-o tiugă pîntecoasă, pe care o înveli cu o pînză ca turtele să se păstreze calde. Așezîndu-se pe un scăunel cu picioare scurte și folosindu-se de o tortilla ca lingură, Ah Uic scoase fasole din oală, o presără cu ardei pisat și începu să mănînce, în timp ce femeia continua să prepare turtele; le întorcea cînd pe o parte, cînd pe cealaltă pe grătarul de lut ars, după care le punea fierbinți în tiugă.

După ce sfîrși de mîncat, Ah Uic își luă arcul, tolba cu săgeți, funia de frunte pentru cărat poveri și tiuga cu mîncare și porni spre coliba socrului său. O dîră mai luminoasă spre răsărit, unde luceafărul dimineții începuse să-și piardă strălucirea, arăta că zorile sînt pe cale să se ivească. Vremea cea mai favorabilă pentru vînătoare trecuse, ce-i drept, fiindcă, după cum se știe, numai înainte de revărsatul zorilor vînătorul are cele mai mari șanse să găsească o pradă de soi.

Dar astăzi era ziua lui Manik, zeul vînătorilor.

...Cînd au ajuns în marginea satului, Uic şi socrul lui se opriră într-un loc anume, unde se aflau un mic altar şi o grămadă mare de pietre aşezate în marginea drumului. Asemenea altare, aflate în toate cele patru puncte cardinale la ieşirea din sat, erau închinate zeilor din cele patru colţuri ale pămîntului şi cerului. Cei doi vînători puseră cîte o piatră pe grămadă şi se rugară cu smerenie zeului de la răsărit să le trimită ploaia de care ogoarele de porumb aveau atîta nevoie.

În împrejurimile satului, vînatul era rar. Nu prea departe de ogorul lor însă se întindea un petec de savană, cu pămînt sărac, nisipos, unde nu creşteau decît ierburi, arbori pipernicıţi şi cîteva hăţişuri. Uic arsese iarba cu cîtva timp înainte şi cerbii probabil că erau atraşi de mlădiţele proaspete ale arbuştilor care începuseră să invadeze iar fostul ogor.

Cei doi vînători se aşezară aşa fel încît vîntul să nu poarte mirosul lor înspre locurile unde bănuiau că s-ar găsi vînatul; şi, într-adevăr, văzură doi cerbi care păşteau chiar în mijlocul zonei care fusese arsă. Se apropiară cît mai mult cu putinţă, avînd grijă să rămînă ascunşi după tufişuri şi arbuşti. Cînd ajunseră la distanţă potrivită, cel mai în vîrstă dintre cei doi vînători îşi întinse arcul şi ochi; săgeata lovi cerbul în regiunea inimii. Animalul rănit mai avu puterea să facă doi-trei paşi, apoi se prăbuşi. Uic nu mai trase asupra celui de-al doilea cerb; ştia că, dacă ar ucide mai mult decît cereau nevoile sale,

zeii s-ar minia și n-ar mai trimite vînat data următoare.

Ah Uic scoase din sac instrumentele de aprins focul și începu să învîrtească repede bățul în orificiul bucății de lemn moale. După cîteva minute se înălță primul firicel de fum; suflînd, Uic obținu o flacără. În acest timp, socrul lui strînse cîteva vreascuri uscate și focul se aprinse curînd. Pe urmă bătrînul luă cîțiva cărbuni și, așezat pe o piatră, presără deasupra firimituri de copal. În timp ce fumul se urca negricios, cu mirosul lui ciudat, puțin cam acru, bătrînul adresă o rugăciune cerbului și prin aceasta zeului vînătorii, cerînd iertarea animalului pentru că l-a omorît, explicînd că a făcut-o numai silit, fiindcă recolta n-a fost bună și familia lui avea nevoie de hrană.

Scurta ceremonie fiind terminată, începură să jupoaie cerbul, operație care se desfășură fără nici o dificultate; cu o lamă de obsidian Uic tăie pielea pe dedesubt, de la bot pînă la coadă și în lungul picioarelor, după care o scoaseră trăgînd-o pe deasupra; numai pentru cap trebuiră să folosească mai multe lame. După ce tăiară carnea, o atîrnară de crăcile unui arbore din apropiere, destul de sus ca să nu poată fi atinsă de către alte animale.

Toate acestea durară destul de mult și era aproape de amiază cînd cei doi vînători ajunseră la *milpa,* ogorul lor de porumb. În pătulul ridicat în mijlocul milpei, unde își adăposteau sculele și unde mai tîrziu vor înmagazina porumbul, își lăsară arcurile, tolbele

cu săgeți și sacii, apoi se apucară de plivit buruienile dintre tulpinile de porumb. Recolta arăta destul de bună, cu toate că nu prea plouase. „Iarba sfîntă a zeilor" creștea dezvoltîndu-și cu vigoare foile, a căror culoare verde distona viu cu solul acoperit de cenușă și presărat cu trunchiuri înnegrite, pe jumătate arse.

La prînz sosi la milpa Ix Bacal, aducînd un sac cu un fel de cocă uscată de mălai, care, vîrîtă în apă, potoli și setea, și foamea celor doi bărbați. Avuseseră de gînd să strîngă lemne și să le ducă în sat, dar, cum trebuiau să transporte cerbul, numai Ix Bacal putea să îndeplinească această treabă. Femeia adună o grămadă destul de mare, o așeză în spinare, legînd-o cu o funie care-i trecea peste frunte, și plecă spre casă, îndoită din șale. Bărbații lucrară pînă către seară, după care se duseră să-și ia cerbul.

Ajuns în sat, Ah Uic scoase cornul — o cochilie de melc de mare cu vîrful tăiat — îl așeză în colțul gurii și scoase cîteva sunete prelungi. Auzind semnalul care anunța o vînătoare fericită, oamenii din sat grăbiră către coliba vînătorilor, aflată în centrul așezării. Aici fiecare primi puțină carne. Preotul satului primi o pulpă, fiind un om important, cu toate că rangul său era mult inferior față de cel al preoților de la centrul ceremonial. Fiecare familie primi de data aceasta o parte mai mare ca de obicei, mulți locuitori fiind absenți din sat, convocați să lucreze la construcția unei piramide în centrul ceremonial.

Uic se scăldă în rîu și-și schimbă șorțul; pentru masa de seară Ix Bacal pregătise turte de mălai cu carne de cerb, mîncare foarte apreciată, precum și un amestec de cacao cu lăstare de porumb, preparat cu ardei pisat, mîncare tot atît de rară, întrucît cea mai mare parte a recoltei de cacao se preda preoților și nobililor, care o consumau de două ori pe zi și expediau excedentul în Yucatan, unde era schimbat pe diferite mărfuri, îndeosebi pe haine brodate. Uic mîncă singur, servit de Ix Bacal, așa cum se cuvenea din partea unei bune soții.

După ce sfîrși masa, Uic se ridică de pe scăunel ca femeia să mănînce la rîndul ei; pînă la căderea nopții mai avea vreme să dea o raită prin sat. De obicei se oprea la coliba prietenului său Cantul ca să schimbe cîteva cuvinte, dar în seara aceasta nu procedă astfel. Cel de-al doilea fiu al lui Cantul, un băiețaș foarte inteligent de opt ani, iubit de tot satul, fusese luat cu trei zile mai înainte, la centrul ceremonial. A doua zi trebuia să fie sacrificat zeilor ploii, împreună cu alți copii. Cantul era mîndru din fire și reușea să-și ascundă amărăciunea, dar era mai bine să nu-l întîlnească astăzi, să nu-i facă inima și mai grea.

Uic însuși se simțea cuprins de o mare tristețe. Își închipuia privirea înspăimîntată a băiatului în timp ce era transportat în litieră, pielea lui brună aproape în întregime acoperită cu bijuterii de jad și masca zeului ploii atîrnîndu-i greu pe frunte. Erau numai cîteva

zile de cînd Uic îl ajutase să-şi construiască un arc. Dar sacrificiile erau neapărat necesare: porumbul avea nevoie de ploaie, iar zeii de sînge. Omul trebuia să-şi ţină făgăduiala; zeii erau generoşi, dar trebuiau şi ei hrăniţi, ca să fie viguroşi şi să-şi poată îndeplini menirea. Ei n-ar trimite darurile lor — printre care ploaia e cel mai preţios — unui popor nerecunoscător, care nu-i hrăneşte după cum cere datina. Trecuseră doi ani de cînd satul nu mai trebuise să procure victime pentru sacrificii şi data trecută putuse preda un străin venit din Chetumal.

Gîndindu-se la toate astea, Ah Uic ajunsese la coliba obştească din piaţa satului, unde bătrînii judecau un proces; fiind tînăr, el nu avea încă un rang în ierarhia obştii, astfel că se strecură în ultimele rînduri să privească. Se judeca o chestiune foarte importantă: un om se plînsese de cîinele unui vecin care îi furase carnea. Ah Buul, şeful bătrînilor, se punea rînd pe rînd în locul reclamantului şi a celui ce se apăra, adresîndu-le vorbe de încurajare cu vocea lui liniştită şi ascultînd depoziţiile lor.

— Da, aşa este, spuse el. Carnea este rară. Trebuie uneori să pierzi mult timp cu vînătoarea. După cum bine spui, ai o familie numeroasă şi copiii aşteptau carnea pe care a mîncat-o cîinele. Nu este drept. Nimeni nu trebuie să fie furat astfel. Ai avut dreptate să te plîngi.

Apoi ascultă apărarea celuilalt şi de data asta trecu de partea lui.

— Da, așa este. Un om trebuie să muncească și nu poate să-și supravegheze cîinele tot timpul. Cîinele era bine hrănit, după cum ne-ai arătat. A primit trei turte dimineața. Cine și-ar fi putut închipui că are să fure carnea după o masă atît de bună? Este mult adevăr în ceea ce spui cu privire la oamenii care ar trebui să-și pună carnea la adăpost de cîini, iar vecinul tău a greșit că n-a procedat astfel. Totuși, ar fi fost mult mai înțelept să-ți legi cîinele înainte de a părăsi coliba, sau să-l iei cu tine dacă femeia ta, după cum spui, era foarte ocupată cu olăria.

Apoi șeful bătrînilor, după ce se sfătui cu ceilalți, dădu judecata:

— În parte aveți amîndoi dreptate, dar în același timp ați căzut în greșeală. Deci, dacă socotiți acest lucru drept, cred că proprietarul cîinelui ar trebui să înapoieze jumătate din carnea furată și să facă acest lucru la prima vînătoare la care va avea succes. Este unul dintre cei mai buni vînători din sat, iar cîinele lui trebuie să fie foarte puternic după ce a mîncat atîta carne și-l va putea ajuta la vînătoare. Sînteți de părere că această judecată este dreaptă?

Uic nu mai așteptă să afle dacă judecata va fi acceptată; era convins că așa va fi. Spiritul de dreptate, datina care cerea o bună conviețuire și supunere în fața înțelepciunii bătrînilor nu lăsa nici o îndoială în această privință. Toți oamenii, întocmai ca arborii, recoltele, animalele, au drepturi. Nimănui nu-i este îngăduit să încalce aceste drepturi, nici să ia mai

mult decît i se cuvine. Iar pricinile de acest fel sînt judecate cu dreptate, șeful bătrînilor punîndu-se pe rînd în locul fiecăruia dintre cei ce se prezintă la judecată.

Acasă, Uic o găsi pe Ix Bacal înmuind porumbul pentru a doua zi. Olăria care va fi vîndută la centrul ceremonial în ziua de după sacrificiu — zi de tîrg — era așezată într-un colț. Sosise vremea să se culce, fiindcă vor trebui să se scoale foarte devreme, cu mult înaintea zorilor; mîine era ziua ceremoniilor în cinstea zeilor ploii, iar toți locuitorii satului vor pleca la centrul ceremonial, vor asista în piață la sacrificii și pe urmă la tîrgul obișnuit. Uic se întrebă dacă negustorii din regiunea platourilor înalte vor veni. Nădăjduia că da, fiindcă îi trebuiau cîteva lame de obsidian, pentru care va oferi olărie și boabe de cacao. Îi era însă teamă că nu-l va lăsa inima să se tocmească după moartea fiului lui Cantul.

Înainte de a adormi, Ah Uic auzi orăcăitul broaștelor: poate că în curînd va sosi ploaia binefăcătoare ..."

CALENDARUL: CALCULE DE O PRECIZIE UIMITOARE

Atît vestigiile monumentale aflate în marile așezări maya din șesul Yucatanului și de pe platourile înalte ale Guatemalei, cît și bogata moștenire ce se găsește actualmente în colecții arheologice din întreaga lume (cuprinzînd obiecte în ceramică, piatră, jadeit ș.a.) stau mărturie pentru nivelul relativ dezvoltat al vechii culturi maya. De fapt ar trebui să vorbim de două culturi maya: una a vechiului imperiu, dezvoltată în sud, la Uaxactun, Tikal, Copan, Palenque, și una a noului imperiu, caracteristică așezărilor yucatece nordice, printre care Chichen-Itza, Uxmal și Mayapan.

Pe bună dreptate s-a spus despre aceste perioade de dezvoltare a culturii maya că nu constituie numai epoci de înflorire artistică, dar în același timp „o expresie sculptată a

cronologiei maya" pusă în slujba cultului și a calendarului; arta maya nu cunoaște alte teme decît cele legate de cult; știința maya, exercitată de preoți, gravitează în jurul calendarului și se bazează pe calculele calendarului.

Primii arheologi care au întreprins cercetări în vechile orașe yucatece și guatemaltece au observat că populația maiasă adăuga cu regularitate, la fiecare 52 de ani, o nouă cămașă de piatră sau de stuc vechilor piramide; piramida de ieri era învelită în cea de azi, iar cea de azi în cea de mîine. Mai tîrziu, oamenii de știință au stabilit că această perioadă de 52 de ani formează un anumit ciclu în concepția despre istorie a vechilor maiași.

Durata anului era stabilită la 365, 242 129 zile. Nici un popor din vechime n-a obținut în calculele sale o cifră mai apropiată de durata anului astronomic, care este de 365, 242 198 zile. O simplă socoteală ne va arăta că data stabilită de vechii maiași cu circa două milenii în urmă conține o eroare de numai 0,000 069 zile, așadar ceva mai mult de o jumătate de secundă într-un an!

În afară de aceasta, preoții maiași utilizau metode (pe care am îndrăzni să le numim moderne) pentru a calcula eclipsele de soare, metode care s-au dovedit de asemenea de o precizie uimitoare. Toate acestea ne duc la concluzia că preoții maiași, din atribuțiile cărora făcea parte studiul mișcării corpurilor cerești, nu erau simpli astrologi care își propuneau să prezică viitorul după poziția aștrilor, ci astronomi și matematicieni, înarmați cu cu-

noştinţe relativ avansate în domeniul mecanicii cereşti. Spre deosebire de unele popoare din Lumea veche (chinezi, fenicieni ş.a.), unde astronomia a luat naştere mai ales din necesitatea practică a orientării pe ape şi pe uscat, la vechii maiaşi ea era subordonată exclusiv calendarului, măsurării timpului.

Un monument cu arhitectură ciudată din Chichen-Itza de un tip necunoscut în celelalte părţi ale Lumii noi este caracolul, sau „melcul", cum l-au numit arheologii (în spaniolă: *caracol*-„melc"). Este o clădire circulară aşezată pe două terase suprapuse, avînd patru deschizături spre cele patru puncte cardinale: în peretele unui coridor circular se află alte patru deschizături mai mici, orientate spre nord-vest, nord-est, sud-vest şi sud-est. În centrul unui al doilea coridor circular se află pilonul central al clădirii: axul „melcului" de la Chichen-Itza. Această clădire servea preoţilor maiaşi din epoca noului imperiu drept observator astronomic; aici se realizau studiul aştrilor şi calculele calendarului.

Dar înaintea preoţilor astronomi din Chichen-Itza, care şi-au dezvoltat activitatea mai ales în perioada noului imperiu, s-au întreprins cercetări de astronomie în centrele mai vechi, la Copan, Palenque, Quirigua şi Uaxactun. Unele indicii par să arate că la Copan au fost întocmite cele dintîi tabele ale eclipselor vizibile, calcule care vădesc o mare precizie. Alţi cercetători sînt de părere că vechii maiaşi au preluat aceste tabele de la populaţii învecinate, lărgindu-le şi îmbunătăţindu-le (de alt-

fel nu numai în domeniul științei, ci și în cel al artei, Copan se află la un moment dat în fruntea celorlalte cetăți din vechiul imperiu, îndeosebi prin realizarea personajelor sculptate pe monumente și prin frescele dovedind o îndemînare excepțională în arta portretului).

Despre studii relativ avansate de astronomie stă mărturie și faptul că mare parte a construcțiilor, și îndeosebi stelele comemorative, au o anumită orientare în raport cu diferiți aștri sau cu constelații. Un loc deosebit de însemnat îl ocupă Venus, pe care vechii maiași îl identificau, după cum am văzut, cu Quetzalcoatl-Kukulcan. Numeroase monumente, printre care piramide și palate de cult, sînt orientate cu o uimitoare precizie după mersul lui Venus (luceafărul de dimineață), dovedind că arhitecții maiași au reușit să rezolve cu succes nu numai problemele specifice profesiunii lor, de pildă folosirea într-un ansamblu armonios a proprietăților materiei prime (blocuri de piatră șlefuită), ci și complicatele calcule matematice legate de orientarea precisă a edificiilor. Unii cercetători sînt de părere că vechii maiași ar fi folosit pentru prima dată cifra zero — părere care încă n-a fost pe deplin argumentată.

Sistemul calendarului — mai bine zis al calendarelor fiindcă, după cum vom vedea, vechii maiași utilizau simultan două calendare — este destul de complicat în adaptarea calculelor la varietatea mișcărilor aparente ale aștrilor. Cercetătorii moderni, pentru care reconstituirea cronologiei maya era deosebit de im-

portantă în vederea stabilirii datelor istorice, au reușit — după o muncă asiduă și îndelungată — să descifreze semnele acestui calendar și sistemele folosite.

Un prim sistem se baza pe anul de 260 de zile, compus din douăzeci de semne repetate de treisprezece ori, fiecare zi fiind determinată de numele și de cifra ei, care nu se repetă niciodată împreună: 1) *imix*, 2) *ik*, 3) *akbal*, 4) *kan*, 5) *chicchan*, 6) *cimi*, 7) *manik*, 8) *lamat*, 9) *muluc*, 10) *oc*, 11) *chuen*, 12) *eb*, 13) *ben*; 1) *ix*, 2) *men*, 3) *cib*, 4) *caban*, 5) *eznab*, 6) *cauac*, 7) *ahau* și apoi din nou: 8) *imix*, 9) *ik*, 10) *akbal* ș.a.m.d. Este așa-zisul „calendar scurt“ sau „calendar venusian“.

Al doilea sistem utilizează optsprezece semne, reprezentînd fiecare o lună de douăzeci de zile, prin urmare o perioadă de 360 de zile, la care se adăugau cinci zile complementare, numite *uayeb*. Cele optsprezece luni sînt: *pop, uo, zip, zotz, tzec, xul, yaxkin, mol, chen, yax, zac, ceh, mac, kankin, muan, pax, kayab, cumhu*. Este așa-zisul „calendar lung“, pe care vechii maiași îl desemnau sub numele de *tun*.

Cele cinci zile complementare *(uayeb)* erau socotite nefaste, improprii pentru muncă sau vînătoare, fiind zile de completă inactivitate. Ele n-au semne și număr fiecare în parte, ci sînt doar desemnate printr-un nume colectiv.

În sfîrșit, era folosită și o combinație a celor două sisteme, în sensul că fiecare semn de zi cu cifra lui este determinat de locul său într-o anumită lună. Ansamblul astfel constituit dă un ciclu de 18 980 de zile, așadar 52

de ani de cîte 365 de zile. Dacă, de exemplu, o inscripție va consemna data 8 *muluc*, 11 *yaxkin*, vom ști că 8 muluc fixează locul zilei respective în ciclul de 260 de zile, iar 11 yaxkin indică poziția zilei în anul solar, împărțit în optsprezece luni.

Așadar, perioadele principale ale calendarului maya erau: o zi *(kin)*, 20 de zile *(ninal)* și 360 de zile *(tun)*; dacă la un tun adăugăm zilele nefaste uayeb, obținem anul solar de 365 de zile *(han)*.

O coincidență curioasă: în calendarul solar egiptean, creat cu peste 6 000 de ani în urmă, anul era alcătuit din douăsprezece luni de cîte treizeci de zile, la care se adăugau cinci zile complementare la sfîrșitul anului; acest calendar este folosit și astăzi de creștinii copți, descendenți ai vechilor egipteni, precum și în Etiopia.

Una dintre datele cele mai des întîlnite în inscripțiile maya este de 4 *ahau*, 8 *cumhu*, care figurează pe cîteva morminte din Quirigua, Palenque și Piedras Negras. După părerea unor arheologi, este data care marchează punctul de pornire al cronologiei maya.

Deși cele două sisteme ale calendarului maya sînt astăzi stabilite cu exactitate, unele chestiuni legate de datele acestui calendar nu sînt încă pe deplin lămurite și constituie obiectul unor discuții între oamenii de știință. Între aceste chestiuni încă nelămurite se află semnificația ciclului de 7 200 de zile, numit *katun* (prin urmare douăzeci de ani de cîte 360 de zile), și a ciclului de 44 000 de zile, care nu

este divizibil cu nici una dintre unitățile calendarului maya. De asemenea, nelămurite sînt semnificația unui „mare ciclu" de 2 880 000 de zile și a unui „mare-mare ciclu" de 57 600 000 de zile, corespunzătoare, respectiv, unor perioade de 8 000 și de 160 000 de ani (tuni), însemnări aflate pe stele din Copan. Or, vechii maiași ridicau cîte o stelă la fiecare cinci ani, iar datele înscrise pe aceste stele, precum și alte indicii (poziția față de o anumită planetă, umbra aruncată pe sol la o anumită oră a zilei etc.) au întotdeauna o semnificație precisă, legată de cronologia maya, de comemorarea unor evenimente. Așadar, ce semnificație au aceste cicluri (cel de 52 de ani este singurul pe deplin lămurit) și, mai ales, ce eveniment comemorează cele 44 000 de zile, care nu corespund nici unei diviziuni calendaristice?

În sfîrșit, o ultimă chestiune care formează obiectul unor discuții este data de începere a cronologiei maya, prin urmare prima zi a calendarului maya; oamenii de știință au calculat că această zi se află în anul 3300 î.e.n. Or, cea mai veche stelă cu glife, cea de la Uaxactun, poartă o dată corespunzătoare anului 328 e.n. Iată, așadar, un spațiu „gol" de peste treizeci și șase de veacuri, pe care arheologii și istoricii urmează să-l umple cu ajutorul cercetărilor ce se întreprind actualmente pe întregul teritoriu aparținînd vechii civilizații maya.

Bineînțeles că s-a emis și ipoteza că acea zi veche de aproape 5 300 de ani nu marchează nici un eveniment însemnat în istoria maya,

că este pur și simplu o dată oarecare. Dar împotriva acestei ipoteze pledează faptul că vechii maiași, posesori ai celui mai desăvîrșit calendar din lume, nu săpau pe stele (și pe alte monumente) date la întîmplare.

Și apoi istoria ne arată că nici un popor din vechime sau din vremurile mai noi nu-și începe calendarul la întîmplare, ci de la o dată marcînd un anumit eveniment: calendarul musulman începe cu prima zi a fugii (Hegira) lui Mahomed de la Mekka la Medina (16 iulie 622 e.n.), cel roman începe cu ziua fundării Romei (21 aprilie 753 î.e.n.), cel indian începe cu a doua zi de primăvară după calendarul „saka" (3 martie 78 e.n.) ș.a.m.d. Toate calendarele pornesc, așadar, de la o zi în care s-a produs un eveniment (uneori legendar), și dacă procedăm prin analogie, vom ajunge la concluzia că acea zi de 4 *ahau*, 8 *cumhu*, corespunzătoare anului 3300 î.e.n., marchează în istoria (sau în mitologia) maya un eveniment însemnat.

Care este acel eveniment nu știm încă. Dar arheologii și paleografii care se ocupă cu descifrarea glifelor de pe monumentele din Copan, Palenque, Uaxactun și Chichen-Itza nu și-au spus încă ultimul cuvînt.

Ceea ce se cuvine să reținem este faptul că nu numai ciclurile de mituri, dar înseși concepțiile de viață ale vechilor maiași au fost puternic influențate de conceptul timpului, care este cu totul străin gîndirii mediteraneene și occidentale. Marea temă a preoților, arhitec-

ţilor şi artiştilor maiaşi — a reprezentanţilor din domeniile suprastructurale — era scurgerea timpului: largul concept al misterului eternităţii şi conceptul mai restrîns, al diviziunii lui, în termeni echivalenţi secolelor, anilor, lunilor, zilelor. „Ritmul timpului îi încînta — spune pe bună dreptate J. E. S. Thompson —, scurgerea neîncetată a zilelor între eternitate şi viitor, între eternitate şi trecut îi umplea de încîntare."

Multe dintre textele înscrise pe monumente se referă la calcule care duc foarte departe în trecut sau în viitor. Stele din Quirigua au calcule precise care se întind peste milioane de ani, calcule care arată cu mare exactitate ziua, precum şi faza lunii şi a planetei Venus. Ele sînt aproape tot atît de precise ca şi cele făcute de savanţii de astăzi, deşi au fost efectuate cu aproape un mileniu înainte de stabilirea calendarului nostru modern.

Dar după cum am mai spus, în privinţa vechii civilizaţii maya oamenii de ştiinţă nu şi-au spus încă ultimul cuvînt: după arheologi, istorici şi lingvişti, a venit acum rîndul astronomilor şi matematicienilor să cerceteze vestigiile acestei culturi, cu ciudăţeniile şi contradicţiile ei.

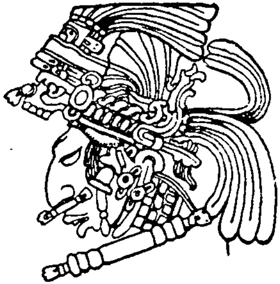

DESCIFRAREA UNEI ENIGME: SCRIEREA MAYA

Limba vorbită de vechii maiaşi este astăzi în bună parte cunoscută. La aceasta au contribuit cele trei manuscrise maya şi un dicţionar maya-spaniol din primele decenii de după *conquista*, singurul scris cu caractere latine care s-a păstrat pînă în zilele noastre, dar mai ales faptul că limbi neomaiase, diversificate din vechile limbi maya, se mai vorbesc şi astăzi în Yucatan şi pe platoul guatemaltec de către aproximativ 2 500 000 de oameni, bineînţeles cu unele modificări introduse de-a lungul veacurilor, mai ales prin îmbogăţirea lexicului cu termeni moderni, în general de origine spaniolă.

Limbile ramurii maiasice a familiei limbilor penutiene sînt grupate în două grupuri principale de limbi: cea nordică, sau yucateca, şi

cea sudică, fiecare dintre ele avînd anumite particularități fonetice și lexicale. Aceste particularități provin din diversificarea în timp a vechilor limbi în dialecte, care au evoluat în limbile neomaiasice de astăzi, limbi de sine stătătoare, diferite de cele inițiale.

Dialecte ale yucatecii vorbeau grupurile chol, chontal, tzotzil și tzeltal, situate în lungul malului stîng al rîului Usumacinta, înspre actualele state mexicane Chiapas și Tabasco. Alte dialecte ale yucatecii erau vorbite în regiunea golfului Honduras și în valea rîului Motagua, de către grupurile manche-chol, mopan și chorti.

Dintre dialectele sudice, mai răspîndite erau cele vorbite în regiunile dinspre Oceanul Pacific ale Guatemalei, de grupurile chicomuceltec, mam și zutuhil, precum și de grupurile situate în regiunea cursului superior al Usumacintei, anume jacaltec, ixil, uspantec și kekchi.

La granița celor două grupuri de dialecte se află dialectul chuh. Un dialect deosebit vorbeau cei din grupul pokomchi, situat între grupurile kekchi și chorti, precum și cei din grupul pokomam, aceștia din urmă fiind grupul maya situat la extremitatea sudică a „trapezului", pe teritoriile actualelor republici Honduras și Salvador. Dintre aceste dialecte, cele mai îngrijite — „literare", ca să spunem așa — erau vorbite de yucatecii din nord, precum și de grupurile quiché și cakchiquel din regiunea lacului Atitlan.

Structura fonetică și cea gramaticală, precum și cea mai mare parte a lexicului idiomu-

rilor maya sînt astăzi cunoscute. Diferențele dialectale nu erau, în trecut, excesive, o seamă de termeni — îndeosebi cei legați de cult, de administrația orașelor și de negoț — fiind aceiași pe întregul cuprins al ariei locuite de grupurile maya.

Textele de pe diferite monumente ne arată că ideile circulau liber de la un oraș la altul, ceea ce dovedește existența unei limbi cvasi-unitare. De pildă, o nouă metodă de a socoti fazele lunii, apărută la Copan prin anii 680—690, s-a răspîndit cu repeziciune în aproape toate marile orașe din zona centrală. Către anul 700, astronomii din Copan au realizat un calcul precis al anului tropical, pe care l-au notat pe monumente; pe partea laterală a unui altar se comemorează această descoperire prin imaginile sculptate a 16 personaje cu privirile întoarse către data în chestiune, ceea ce l-a făcut pe arheologul american Teeple (primul care a arătat că este vorba de un calcul al anului solar) să comenteze cu umor că respectivul basorelief reprezintă „o fotografie în grup a membrilor academiei de științe din Copan, luată la ieșirea de la una dintre ședințele lor". Douăzeci da ani mai tîrziu, un nou altar comemora aniversarea descoperirii; de data asta se văd 20 de personaje cu fața întoarsă către dată, iar peste jumătate dintre ele poartă măști de animale sau de zei, ceea ce a dus la presupunerea că sînt „delegați" din alte orașe (unul dintre ei, de pildă, deghizat în liliac, vine probabil din Chiapas. reprezentant al grupului tzotzil, deoarece în

limba maya tzotzil înseamnă „liliac"). Prin urmare, este cu putință ca „academia de științe" a lui Teeple să nu fi fost compusă numai din preoți astronomi din Copan, ci și din reprezentanți ai mai multor orașe maya (dintre care unul din grupul tzotzil). Dacă lucrurile se prezintă într-adevăr astfel, ne aflăm în fața unei dovezi a unității lingvistice și culturale a orașelor maya din epoca vechiului imperiu.

Amerindienii maiași au fost printre primele popoare ale Lumii noi care au folosit scrierea. Unii oameni de știință sînt de părere că au moștenit scrierea de la un popor mai vechi, toltecii, în cadrul contactelor anterioare epocii vechiului imperiu. Oricum, ei au dezvoltat scrierea toltecă, au îmbunătățit-o, au adaptat-o scopurilor ei principale: de a servi la întocmirea de cronici și texte religioase, la efectuarea de calcule astronomice și calendaristice, la consemnarea pe monumente și în codexuri a datelor comemorative.

La prima privire, scrierea maya pare ciudată, glifele bogat ornamentate seamănă mai degrabă cu o pictură decît cu o scriere, ceea ce a făcut pe cercetătorii din veacul trecut să socotească scrierea maya ca făcînd parte dintre cele pur pictografice, întîrziind astfel descifrarea ei. E adevărat că unele semne ale acestei scrieri corespund unor obiecte și idei abstracte, însă altele reprezintă sunete și grupuri de sunete.

Principalele materiale primitoare ale scrierii maya erau pielea de căprioară și un material asemănător hîrtiei, confecționat din fibre

de agavă; pînă în vremurile noastre, cel mai bine au rezistat inscripțiile cioplite în piatră, dintre care mai reprezentative sînt cele de pe Templul Soarelui din Palenque și de pe stelele din Quirigua. Mai puțin frecvente erau manuscrisele pe țesături de bumbac, întărite cu un fel de scrobeală.

Din păcate, numărul manuscriselor originale care au supraviețuit conquistei este foarte redus. Nu s-au păstrat decît trei și nici unul nu se mai află în America Centrală, în regiunile unde au fost confecționate; ele se găsesc acum la Paris, Madrid și Dresda. Celelalte au fost distruse în primii ani ai ocupației spaniole, ca fiind texte „păgîne". Așa se face că pentru studiul limbilor maya și pentru identificarea unora dintre semnele scrierii se folosesc unele lucrări din perioada imediat următoare conquistei, lucrări redactate cu caractere latine. Așa este dicționarul maya-spaniol *Motul* (editat în anul 1620), care conține aproximativ zece mii de cuvinte, apoi textele sacerdotale și istorice-legendare ale cărții *Chilam Balam* din Chumayel, precum și însemnările unui martor ocular, Diego de Landa (din a cărui lucrare am mai citat aici), redactate în anii 1560—1566.

Aceste materiale, precum și altele de mai mică însemnătate, au îngăduit lingviștilor să ia un prim contact substanțial nu numai cu vocabularul vechilor limbi maya, dar și cu scrierea. Între altele Diego de Landa dădea semnificația a 69 de semne ale scrierii maya: 20 de nume de zile, 18 nume de luni și

31 de semne fonetice. Dar pînă la descifrarea scrierii maya, pînă la stabilirea sistemului ei, mai era cale lungă.

Cele trei manuscrise aflate în Europa au fost studiate în amănunțime; mai întîi au fost identificate imaginile zeilor, ale animalelor, apoi sistemul de notare a datelor și cifrelor. Arheologi, istorici, paleografi și lingviști cu renume mondiale — printre care A. Tozzer, H. Zimmermann, H. Allen, S. Morley, V. Gates, E. Thompson — pătrundeau pas cu pas în tainele scrierii maya. Noi materiale se descopereau și veneau în ajutorul oamenilor de știință, printre altele celebrul *Popul-Vuh*, subintitulat „Cartea sfîntă și miturile eroice și istorice ale indienilor quiché", editat de misionarul Brasseur de Bourbourg (Bruxelles, 1861). Cu toate acestea, deși structura limbii era cunoscută, descifrarea scrierii înainta foarte anevoios. S-au emis diferite ipoteze: că „alfabetul" lui Landa (cele 31 de semne fonetice) nu este corect, că scrierea maya nici nu este alfabetică, prin urmare că semnelor nu le corespund anumite sunete, că este o scriere ideografică și fiecărui semn îi corespunde o noțiune. N-au lipsit nici lingviștii care erau de părere că semnele pictografice formează un fel de rebusuri, a căror semnificație era cunoscută doar de preoți, așadar o scriere hieratică, cifrată, cu „cheie".

Adevărul se afla undeva la mijloc și a fost enunțat, printre alții de etnograful sovietic I. V. Knozorov, care a arătat că este vorba de o

scriere asemănătoare celor din China şi Sumer, că semnele pot avea diferite semnificaţii: unele reprezintă noţiuni, altele silabe, iar altele litere corespunzătoare sunetelor. De curînd paşi însemnaţi în descifrarera scrierii maya s-au făcut de către un grup de cercetători (E. V. Evreinov, I. F. Kosarev şi V. A. Ustinov) din Novosibirsk, care au folosit tehnica modernă în rezolvarea numărului imens de operaţii necesare pentru analizarea tuturor variantelor: maşinile electronice de calcul. Glifele, pictografiile, datele calendaristice şi toate semnele din texte au fost codificate şi prelucrate după un sistem special de programare, ţinînd seama de frecvenţa anumitor cuvinte, silabe şi sunete ale limbii maya în comparaţie cu frecvenţa semnelor din manuscrise. După efectuarea a miliarde de operaţii, s-a ajuns la concluzia că limba maya, în prima perioadă a colonizării, se deosebeşte foarte puţin de limba manuscriselor; s-au stabilit valorile fonetice ale semnelor mai frecvente şi s-a dovedit că lui Diego de Landa i s-a făcut o nedreptate: „alfabetul" lui este corect...

Actualmente, cea mai mare parte a textelor din documentele de la Dresda şi Madrid sînt descifrate. Ele tratează despre cunoştinţele de astronomie şi calculele calendaristice ale vechilor maya, dau amănunte despre ritualuri, consemnează unele mituri cosmogonice şi religioase.

S-au făcut, aşadar, paşi uriaşi în descifrarea scrierii maya, socotită pînă acum cîteva dece-

nii ca indescifrabilă. Iar mașinile electronice de calcul lucrează mai departe, analizînd milioane de variante cu viteză uimitoare, sprijinind în mod eficace pe creatorii lor, oamenii de știință, să înlăture rarele „pete albe“ care mai dăinuie pe harta lingvistică a Americii Centrale.

O ARHITECTURĂ MONUMENTALĂ, O ARTĂ STRANIE...

Civilizaţia maya, stratificată sub forma mărturiilor a două etape — localizate în perioadele istorice ale vechiului şi noului imperiu — şi-a găsit cele mai caracteristice forme în arhitectură şi în artele plastice. Concepţia noastră despre arhitectura monumentală clasică este în bună măsură legată de imaginile Acropolei din Atena sau a piramidelor din Giseh. Templele maya au cîte ceva din cele ale Acropolei, piramidele maya din cele egiptene, dar în acelaşi timp sînt clădite după concepţii originale, unice, deosebite de orice alte edificii cunoscute în Lumea veche.

Înainte de toate se cuvine să insistăm asupra faptului că oraşul maya nu era un oraş în sensul pe care-l dăm noi cuvîntului, ci un centru ceremonial şi comercial unde oamenii

veneau să asiste la ritualurile religioase, să-şi îndeplinească funcţiile civice, să facă schimb de produse. Clădirile din piatră, unele de dimensiuni impresionante, nici nu erau potrivite unei locuiri permanente: nu aveau nici cămin şi nici ferestre, unele nu aveau nici orificii de aerisire (semnificativ este faptul că, în limba yucatecă modernă, aceste edificii, acum în ruină, se numesc *actun*, termen prin care yucatecii desemnează peşterile). În încăperile interioare ale palatelor şi templelor domnea semiîntunericul, în afară de o anumită oră a zilei, calculată cu grijă, cînd soarele pătrundea prin orificii speciale, umplînd templul de o lumină ciudată.

Este limpede că aceste edificii nu puteau fi locuite decît doar de... zei, cărora le erau închinate; în interiorul templelor se ridicau altare, estrade, platforme mari, fiecare cu o anumită destinaţie în cadrul ceremoniilor. Numai în preajma anumitor sărbători, preoţii, ajutoarele lor şi novicii locuiau în temple pe durata perioadelor de post şi de pregătire a ceremoniilor.

Toate aceste împrejurări, la care se adaugă cunoştinţe relativ avansate în domeniul calculului matematic (mai ales de geometrie), existenţa unui material de construcţie adecvat (piatra) şi o concepţie originală, elaborată de-a lungul evoluţiei istorice a poporului lor, au permis arhitecţilor maiaşi să ridice edificii de proporţii monumentale, potrivite concepţiilor estetice ale aristocraţiei sacerdotale dominante în oraşul maya: o arhitectură originală, ca-

racteristică, pusă în slujba cultului — forma dominantă a ideologiei în vechea societate maya.

Europenii care iau contact pentru prima oară cu arhitectura monumentală din America Centrală rămîn viu impresionaţi de aspectul masiv şi îndrăzneţ al edificiilor, de ciudata îmbinare de lumină şi umbră, de masivitatea materialului de construcţie şi de originalitatea motivelor decorative.

„Peste tot, o violenţă de lumină — scrie Jean Babelon (în *La vie des mayas*, Paris, Gallimard, 1934) — pe care arhitecţii, cu o îndrăzneală liniştită şi brutală, au folosit-o pentru a realiza efectul decorativ: antablamente cu puternice proeminenţe orizontale, de o rigiditate neînduplecată, şpaliere de piatră suspendate între mici coloane, semănînd cu nişte grătare sau cu împletituri de răchită, frize de triunghiuri îmbinate şi dantelate, trepte semicirculare, motive şerpuite sau unghiuri drepte, o succesiune bine orînduită care inspiră teamă, ca un sistem de dominaţie şi de asuprire. Nici o verticală nu domoleşte impresia de strivire produsă de această arhitectură plată şi somnolentă, ridicată pe coline artificiale nu pentru a veni în sprijinul actului înălţător al rugii, ci pentru a mări şi mai mult povara fatidică a forţei lui".

Ruinele edificiilor ridicate de arhitecţii maiaşi sînt astăzi printre cele mai căutate obiective turistice din America Centrală, pe întregul teritoriu cuprins între Salvador şi Mexic. Printre cele mai interesante sînt:

Copan, unde o monumentală scară hieroglifică — numită astfel, deoarece glife adînc gravate acoperă fața verticală a fiecărei trepte — își înalță cele 63 de trepte, maiestuos, pînă la 26 m deasupra nivelului curții, dînd o ciudată senzație de amețeală și de grandios vizitatorului care are curiozitatea (și îndrăzneala!) s-o urce.

Quirigua, așezată pe linia de cale ferată dintre Puerto Barrios și orașul Guatemala, se găsește pe o cîmpie fertilă în marginea văii Motagua, unde pe vremuri se întindea o pădure, iar astăzi se află o plantație de bananieri. Nu se găsesc aici piramide înalte și clădirile de piatră sînt modeste, dar locul este renumit între toate punctele arheologice maya pentru zveltețea și grația stelelor de piatră din gresie sculptată și pentru altarele lui ciudate — blocuri enorme tăiate în formă de monștri fantastici ai cerului din mitologia maya — în care se îmbină în mod armonios masa materialului de construcție cu complexitatea delicată a detaliilor.

Lubaantun, în Hondurasul Britanic meridional, n-are nici stele, nici edificii, dar își afirmă originalitatea prin efectul maiestuos al piramidelor sale, construite din blocuri pătrate de calcar cristalin, avînd înfățișarea și parte din calitățile marmurei.

La *Chichen-Itza*, în afară de clădirile menționate mai înainte, un edificiu cu arhitectură originală este așa-zisa *Casa de las Monjas* („Casa călugărițelor"), nume ce i-a fost dat în primele decenii de după conquista (ai cărei

vajnici ostaşi erau mai interesaţi de teoria castităţii decît de practica ei), în presupunerea, probabil eronată, că edificiul era ocupat de către un fel de vestale maiase. Este o clădire cu temelia de zidărie groasă, deasupra căreia se găsesc două etaje cu camere decorate cu măşti sculptate, ale căror rînjete hidoase domină atmosfera acestui ciudat edificiu.

San José, aflat în partea centrală a Hondurasului Britanic, era unul dintre centrele ceremoniale mai mici. Situat către marginea „trapezului" maya, era totuşi un centru comercial destul de însemnat, după cum o dovedesc numeroasele obiecte găsite aici: vase de ceramică decorate, aduse din Yucatan, figurine importate din Veracruz, cochilii prelucrate ca podoabe caracteristice coastei Pacificului, obiecte din obsidian, provenind probabil de la Zacapa, situată în partea de nord-est a regiunii muntoase guatemaltece, statuete din jad de provenienţă necunoscută, unelte şi podoabe de aramă originare probabil din Mexicul central, podoabe de coral din Marea Caraibilor, vase de marmură caracteristice unor regiuni din Honduras, precum şi o mare cantitate de olărie pictată, adusă din cele mai diferite regiuni. Locuitorii din San José n-au produs sculpturi, dar şi-au împodobit edificiile cu desene pe stuc.

La *Tikal*, centru unde lucrau arhitecţi renumiţi, unele clădiri neterminate ne îngăduie să presupunem cum decurgeau construcţiile cu o mie două sute de ani în urmă: echipe aduceau pietre şi pămînt pentru inima piramidei,

altele tăiau bîrnele de asamblaj cu unelte primitive și lemne pentru a încălzi cuptoarele, altele fasonau pietrele destinate templului. Unii dintre lucrători probabil că își dădeau și viața în cadrul sacrificiului inaugural; capetele lor, închise în vase de ceramică, se odihnesc sub temeliile zidurilor, sub dalele templului și ale scării. Pe marea piață de ceremonii și pe platformele din fața piramidelor se ridică diverse stele construite din calcare, cu sculpturi și picturi reprezentînd imagini de zei și texte hieroglifice ce amintesc că scurgerea timpului preocupa în mod continuu pe vechii maiași. La fiecare cinci, zece sau douăzeci de ani se ridica o nouă stelă, menită să primească și să păstreze progresele înregistrate în aflarea secretelor timpului și mișcării corpurilor cerești. Cu puțină imaginație ne putem închipui preoții astronomi mergînd de la stelă la stelă și verificîndu-și teoriile cu privire la lungimea anului solar sau venusian.

În sfîrșit, la *Uaxactun* (în regiunea Peten din Guatemala) a fost descoperită cea mai veche piramidă maya datată (328 e.n.), într-o pădure, acoperită de pămînt și de vegetația luxuriantă a tropicelor. În momentul descoperirii în 1916, o altă piramidă, mai mare și mai înaltă, o acoperea; fiind foarte stricată, piramida superficială a fost înlăturată, iar cea veche a apărut aproape în aceeași stare în care era la origine. Este o piramidă pătrată, înaltă de peste opt metri, cu patru scări care duc spre cele două terase superioare. Platfor-

mele sînt flancate de optsprezece măşti groteşti, înalte fiecare de 1,80 m şi largi de 2,40 m. Măştile, de o concepţie stranie, exprimă totuşi o seninătate care contrastează ciudat cu nervozitatea masei piramidale; colţii recurbaţi în colţurile gurii, sprîncenele hirsute, nasul plat şi limba scoasă pe jumătate deasupra buzei superioare nu lasă nici un fel de îndoială: sînt imaginile zeului Jaguar. Măştile din partea mai joasă a piramidei, şi mai stilizate (pe care un critic de artă din zilele noastre le socotea ca făcînd parte dintr-un curent „paleo-impresionist“ ...), ne dau impresia că ne aflăm în faţa boturilor unor animale fantastice, în parte şerpi şi în parte jaguari. Aşadar, din temelii şi pînă pe platformele superioare, piramida de la Uaxactun formează un tot unitar, cu decoraţii de o concepţie poate neobişnuită, bizară, dar impresionantă şi plină de vigoare.

Edificiile ridicate de maiaşi, fie că este vorba de temple, de palate sau piramide, nu pot fi asemănate cu cele cunoscute în Lumea veche. Piramida maiasă şi piramida aztecă au o seamă de detalii similare, dar ele se deosebesc fundamental de piramida egipteană, care este un templu, un sanctuar sau un mormînt. Piramida americană nu este decît un soclu, uneori natural, care serveşte ca platformă edificiului de cult, ridicîndu-l (la propriu şi la figurat!) în ochii credincioşilor şi folosind în acest scop scări adesea îndrăzneţe, abrupte, ameţitoare. Aşadar, în loc să ascundă în măruntaiele ei secrete accesibile doar preoţilor, ca piramida egipteană, ea expune în lumina

orbitoare a soarelui tropical lăcaşul de cult, ridicîndu-l însă pe o platformă unde nu aveau voie să urce decît cei aleşi.

Arhitecţii maiaşi nu cunoşteau nici arcul şi nici bolta; ei le înlocuiau prin aşa-zisa „boltă falsă" (termenul tehnic: *encorbellement*), din care pricină edificiile erau relativ înguste şi lungi, cu ziduri groase în care nu se puteau tăia decît ferestre foarte mici. În schimb, suprafaţa propice de a primi decoraţiile era destul de mare, ceea ce constituie una dintre explicaţiile abundenţei de fresce şi de basoreliefuri din centrele ceremoniale.

Arhitectura edilitară, deşi nici pe departe atît de dezvoltată ca aceea pusă în slujba cultului, se face simţită mai ales în epoca noului imperiu. Unele oraşe, situate în zone secetoase, aveau rezervoare din piatră sau din ciment, cu fundul plat. S-au scos la lumină sisteme complicate de canalizare pentru a se evacua apa din curţi şi din incinte. La Palenque, unui pîrîu care şerpuia prin mijlocul oraşului i s-a schimbat cursul, fiind orientat către un apeduct subteran; în părţile care s-au păstrat intacte, cinci oameni pot înainta cot la cot. Canale venind de la temple şi palate vărsau aici apa scursă de pe acoperişuri şi din curţi. Mai jos, după ieşirea din albia artificială, peste pîrîu s-a construit un pod curbat, pe care arheologii amatori de comparaţii s-au grăbit să-l asemene cu podurile din vechea Veneţie.

Nu cunoaştem nici măcar un singur nume de pictor sau de sculptor creator al acelor figuri

ciudate şi în acelaşi timp pline de o excepţională vigoare, nu cunoaştem numele vreunuia dintre arhitecţii care au conceput palatele impresionante din vechiul Yucatan, nici numele vreunui constructor de piramide, deşi una dintre ele, cea din Cholula, e mai înaltă decît celebra piramidă a lui Cheops din Giseh (care se număra, totuşi, printre cele şapte minuni ale lumii antice.) Mai mult, zadarnic va încerca lingvistul din zilele noastre să găsească într-una dintre multele limbi amerindiene un cuvînt pentru „artă". Este o noţiune necunoscută în vechea Americă. Un basorelief se numea simplu „zeii ploii" sau „zeul porumbului", o stelă era „numărătoarea anilor", o piramidă era „loc de sacrificiu" sau „clădire închinată soarelui".

Istoricul de artă Ferdinand Anton, în *Alt-Mexic und seine Kunst* (Vechiul Mexic şi arta lui), Leipzig, 1965, arată pe bună dreptate că „artistul anonim care făurea podoabe de ceramică pentru cultul morţilor, sculptorul necunoscut care cu unelte de piatră cioplea chipuri de piatră zeilor săi, arhitectul fără nume care ridica temple şi palate de cult, toţi aceştia se aflau la un cu totul alt nivel de concepţie decît oamenii de astăzi care încercau să comenteze această lume apusă". Iar în ceea ce priveşte ţelurile vechii arte mexicane cu formele ei atît de originale, el spune: „Ceramica policromă din morminte, podoabele de jad atîrnate la gîtul preoţilor, măştile de obsidian pentru demnitarii decedaţi, sculpturile în piatră de la temeliile piramidelor, edificiile im-

presionante cu frescele lor și cu inimile prizonierilor sacrificați, totul, arta ca și cultul, avea o singură funcție: să slujească zeilor, să mențină ordinea cosmică".

Dacă arhitectura maya s-a stins o dată cu destrămarea noului imperiu, arta maya trăiește pînă în zilele noastre; sculptorii, olarii și țesătorii din micile așezări au continuat să lucreze în timpul războaielor fratricide, a ocupației coloniale spaniole, a revoluției mexicane, păstrînd tradiția milenară a poporului lor.

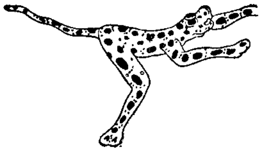

DIVINITĂȚILE PLOII ȘI... BROAȘTELE

Principalele surse de care dispunem în legătură cu credințele religioase ale vechilor maiași sînt: pe de o parte picturile, sculpturile și inscripțiile păstrate pe monumente, precum și codexurile hieroglifice, pe de altă parte scrierile spaniolilor din secolul al XVI-lea. La acestea trebuie adăugate și unele observații ale etnologilor din zilele noastre cu privire la rămășițele cultului străvechi, menținute în Guatemala și Yucatan, rămășițe împletite cu ideile religioase aduse de europeni. Fără îndoială însă că mărturiile directe, păstrate pe monumente și în codexurile originale, trebuie socotite ca fiind sursele cele mai autentice.

Vechii maiași credeau că cerul este susținut de patru zei numiți *bacabi*, așezați la cele patru colțuri ale lumii, avînd fiecare altă cu-

loare: bacabul de la răsărit era roşu, cel de la apus negru, la miazănoapte se afla bacabul alb, la miazăzi cel galben. De asemenea, la fiecare dintre cele patru colţuri ale lumii se afla cîte un arbore sacru, *ceiba*, avînd culoarea corespunzătoare punctului cardinal şi reprezentînd abundenţa. De pildă, arborele ceiba de la răsărit, de culoare roşie, ocrotea toate plantele cu fructe roşii, păsările comestibile (curcanii) cu gît roşu ş.a.m.d. Este probabil că maiaşii, ca şi alţi mexicani (de pildă aztecii), credeau că lumea se află pe spinarea unui enorm aligator, care, la rîndul său, pluteşte pe apele unui lac nemărginit.

În general, vechii maiaşi nu aveau zei buni şi zei răi, fiecare dintre divinităţi putînd fi favorabilă sau nefastă de la caz la caz. *Chacii*, de pildă, trimiteau atît ploaia binefăcătoare, cît şi grindina, de asemenea şi perioadele de îndelungată umezeală care făcea să putrezească recolta. Erau, prin urmare, fie bine dispuşi şi, în consecinţă, binevoitori, fie supăraţi, şi atunci îi pedepseau pe oameni, distrugîndu-le bucatele. În primul caz sînt reprezentaţi în basoreliefuri şi fresce cu feţe omeneşti blînde, înconjuraţi de frunze şi ştiuleţi de porumb, simbol al belşugului, iar în al doilea caz sînt încruntaţi, fioroşi, capul semănînd cu o hîrcă şi încadrat de simboluri sinistre. Această dublă reprezentare i-a indus multă vreme în eroare pe arheologi, care nu reuşeau să identifice divinităţile reprezentate în picturi şi basoreliefuri.

În alte regiuni, zeii chaci erau numiţi *itzam-*

na și reprezentați (ca și chacii) cu trup sau cu cap de șarpe, șopîrlă sau aligator. De altfel, în yucatecă *itzam* înseamnă șopîrlă.

În sfîrșit triburile maya-chorti, aflate în regiunea golfului Honduras (cetățile Quirigua și Copan), îi numeau *chicchan* și, deși îi reprezentau ca pe niște monștri, le atribuiau belșugul recoltelor și hrana.

De zeii ploii se leagă numeroase legende; cei patru chaci uriași aflați în cele patru colțuri ale cerului varsă ploaia asupra pămîntului, golind niște dovleci scobiți (tiugi) plini cu apă. Ei sînt înarmați cu topoare de piatră pe care le agită uneori, provocînd fulgerele. Uriașii chaci au ca servitori bufnițele și micile broaște, numite *uo*, al căror orăcăit anunță sosirea ploilor. Cum au reușit chacii să împace bufnițele cu broaștele e greu de spus, știut fiind că bufnițele americane sînt aprige vînătoare nu numai de șoareci, ci și de broaște.

Broaștele au și rolul de a-i distra pe zeii ploii în calitate de ... muzicanți. Se pare, așadar, că orăcăitul micilor batraciene, care nouă ni se pare destul de dizgrațios, suna ca o dulce muzică în urechile chacilor.

O legendă amuzantă povestește că într-o bună zi oamenii au jertfit chacilor un băiețel cam slab de minte. Zeii ploii l-au luat ca servitor în locuința lor din cer și i-au poruncit să măture. Băiatul cel prostuț a măturat și broaștele, neținînd seama de protestele lor pline de indignare. Pe urmă a răsturnat apa din tiuga uriașă a unui chac, astfel că în anul acela pămîntul era cît pe-aci să fie înecat

de potopul dezlănţuit astfel, iar broaştele erau mai numeroase ca oricînd.

Zeii ploii făceau parte dintre divinităţile cele mai importante, deoarece de ei depindea recolta de porumb. Vechii maiaşi le aduceau numeroase ofrande, mai ales în preajma sezonului muncilor agricole. Uneori, în perioadele de mare secetă, li se aduceau şi sacrificii omeneşti, care decurgeau după un anumit ritual.

Cele mai importante divinităţi ale cerului erau Soarele şi Luna, care, conform unor legende maiaşe, au fost primii locuitori ai pămîntului. Soarele patrona muzica şi ceramica şi era un vînător iscusit; Luna era zeiţa ţesătoriei şi a naşterilor. Legenda spune că Luna, fiind necredincioasă soţului ei, Soarele, acesta i-a scos un ochi şi de atunci strălucirea ei este mai slabă. Pe platourile înalte ale Guatemalei persistă şi astăzi credinţa că eclipsele se datorează luptei dintre „Soarele-tată" şi „Luna-mamă". În fiecare seară, după ce a traversat bolta cerească, Soarele trece în „lumea inferioară", lumea întunericului, a morţilor şi a zeilor care stăpînesc peste lumea morţilor. În decursul plimbării sale nocturne, el slăbeşte, nu mai are destulă vigoare pentru a coace bucatele, şi atunci trebuie hrănit prin sacrificii, de preferinţă cu sînge omenesc.

Mai tîrziu, după cucerirea centrelor ceremoniale maya de către populaţiile venite din nord şi nord-vest, a fost adoptat şi zeul Quetzalcoatl, care în Yucatan a primit numele Kukulcan, fiind identificat cu planeta Venus. Ca

şi vechiul zeu-soare, Kukulcan patrona viaţa de pe pămînt şi mai ales lucrările agricole. De altfel, vechii maiaşi aveau şi un zeu al vegetaţiei; cele mai multe grupuri aveau o divinitate a porumbului, ceea ce este firesc la o populaţie a cărei hrană se baza îndeosebi pe cultura acestei plante. Se pare că în unele cetăţi zeii vegetaţiei şi porumbului erau priviţi ca încarnări ale zeului-soare, în altele ale luceafărului.

În arta maya, ei sînt reprezentaţi în general ca tineri cu trăsături regulate, cu capul împodobit de spice sau ştiuleţi de porumb. În unele regiuni era adorat şi un zeu al fasolei, dar cel al porumbului era totdeauna mai important, ocupînd un loc de frunte în ierarhia divinităţilor.

Către sfîrşitul epocii noului imperiu, zeul Jaguar, reprezentînd interiorul pămîntului, capătă o importanţă din ce în ce mai mare alături de Mam, divinitate a pămîntului, reprezentat de cele mai multe ori cu o cochilie de melc pe spate. Legenda spune că zeului Jaguar i se datorau şi cutremurele, care în regiunea vulcanică locuită de populaţiile maya erau destul de frecvente.

În sfîrşit, în diferite regiuni erau adorate divinităţi de origine animală (liliacul, bufniţa), în altele divinităţi ale tăişului de silex şi de obsidian. Acestea erau însă divinităţi de mîna a doua, dacă se poate spune aşa, cele principale reprezentînd întotdeauna, într-o formă sau alta, Soarele şi ploaia, legate de porumb

şi de belşugul bucatelor (de porumb şi de însemnătatea lui covîrşitoare în viaţa maiaşilor ne vom ocupa într-un capitol aparte). Nu posedăm nici o indicaţie despre o divinitate maya a focului, aşa cum se găsesc la majoritatea celorlalte populaţii mexicane; este probabil că vechii maiaşi socoteau focul ca o manifestare a zeului-soare.

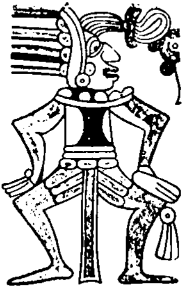

CLERUL ȘI SACRIFICIILE

Cultul zeilor era exercitat de către preoți. În Yucatan, marele-preot al centrului ceremonial purta titlul *ah kin mai*, sau *ah kan mai* (numele înseamnă „care aparține Soarelui"). El era ajutat de mai mulți preoți aflați în subordinea lui și numiți *ah kin*. Atribuțiile marelui-preot erau: să supravegheze desfășurarea ceremoniilor conform ritualului, să efectueze calculele calendarului, să învețe pe ceilalți preoți tainele scrierii hieroglifice; marele preot se ocupa cu studiile de astronomie, cu prezicerile și conducea ritualul sacrificiilor.

În anumite perioade se observă un fel de dualitate a puterii în cetățile maya: pe de o parte, marele-șef civil, *halach uinic*, conducător al treburilor politice, de altă parte marele-preot, *ah kin mai*, conducător al celor legate

de ritualul religios. Variind după regiune și perioadă istorică, se ivesc unele diferențe în această organizare; la grupurile maya-cakchiquel existau doi mari-preoți egali în rang: unul conducea ritualul sacrificiilor, celălalt avea în grija lui cărțile religioase și astronomice, precum și calculele legate de calendar. La grupurile maya-tzotzil din Chiapas, clerul se alegea exclusiv dintre fiii nobililor, astfel încît treburile politice și cele religioase erau strîns împletite. De altfel, și în Yucatan marele-preot era consultat în toate chestiunile privitoare la administrarea cetății, iar marele-șef împlinea și el anumite funcții sacerdotale.

Preoții care se ocupau în mod special cu prezicerile se numeau *chilani*. Ei cădeau într-un fel de transă, cu care prilej aveau viziuni, stăteau de vorbă cu zeii, primind poruncile acestora, apoi comunicau mai departe mesajul la muritorii de rînd.

Erau acești preoți șarlatani? E greu de răspuns la asemenea întrebare. Este probabil că viziunile chilanului erau reale (în măsura în care o viziune poate fi reală...), deoarece el își provoca starea de transă cu ajutorul unor narcotice, de obicei printr-un amestec de tutun și var, poate și cu sucul cactusului *peyotl* sau *peyote (Datura stramonium)*. Acesta conține o substanță despre care călugărul Sahagun scria în 1650 că provoacă indienilor un fel de beție „care le dădea vigoare, făcea să dispară orice teamă și-i cufunda în viziuni înfloritoare sau ridicole".

Chilanii încercau să prevadă viitorul și din studiul calendarului — vechii maiași erau încredințați că unele evenimente se repetă la anumite perioade de timp (de obicei la 52 de ani) — precum și a cărților sfinte. Înainte de a consulta cărțile, ei le stropeau cu apă *zuhuy*, adusă de la anumite izvoare din inima pădurii, din locuri unde femeilor le era interzis accesul. În unele limbi vorbite de maiași se găsește pînă astăzi termenul zuhuy cu sensul „curat, pur, virgin".

În sfîrșit, o altă categorie de preoți, *naconii*, erau specializați în ritualul sacrificiilor. Ei erau cei care smulgeau victimei inima, dînd-o apoi lui *ah kin mai*, marele-preot, care o punea între buzele idolului-zeu. În timpul ritualului de sacrificiu, patru preoți, numiți *chaci* (ca zeii ploii), țineau victima de mîini și de picioare.

Printre ceremoniile obișnuite se număra implorarea zeilor de a se întoarce în regiunea unde se afla orașul (cînd intervenea o perioadă secetoasă, de pildă, vechii maya erau convinși că zeii plecaseră temporar.) În timpul ceremoniei, pe care o găsim și la azteci, preoții răspîndeau făină de porumb în fața templului; dacă zeul se întorcea, pe făină rămîneau amprentele pașilor săi. Cu privire la această ceremonie este interesantă o descoperire relativ recentă făcută la Palenque: trei tunele subterane, plecînd de la un edificiu din centrul cartierului palatelor și ducînd la diferite temple. E de presupus că tunelele erau cunoscute numai de preoți, care, încarnînd pe

zei, puteau să-şi facă astfel apariţii „miraculoase“ în faţa laicilor şi să-şi lase amprentele pe făina presărată în faţa templului fără să fie observaţi.

Se pare că marele-preot, *ah kin mai*, era ierarhic superior conducătorului administrativ al cetăţii: el „vorbea“ cu zeii, pe cînd acesta din urmă se ocupa mai mult cu treburi lumeşti. Cu toate acestea, în unele cetăţi se observă o oarecare împletire a celor două activităţi. De altfel, atît preoţii, cît şi militarii se recrutau exclusiv din păturile conducătoare ale cetăţilor.

În ultima perioadă istorică, cea a decăderii cetăţilor maya, s-au produs unele schimbări în ierarhia religioasă şi în caracterul ceremoniilor, schimbări datorite influenţelor venite de la cuceritori. Se pare că religia practicată la Tula şi introdusă apoi la Chichen-Itza avea un caracter mai puţin sacerdotal, iar războinicii — furnizori de prizonieri, prin urmare de victime pentru sacrificii — deveniseră oarecum egali în rang cu preoţii. Pe lîngă clădirile vechi ridicate în scopuri rituale, se înalţă acum altele noi, mai spaţioase, unde se ţin reuniunile ordinelor militare ale jaguarilor şi vulturilor, după cum reiese din temele sculpturilor. Cuceritorii au acceptat şi o parte a vechilor divinităţi maya, cum dovedesc figurile zeilor ploii sculptate acum pe edificii. Asistăm astfel la un fenomen caracteristic şi pentru unele popoare din Lumea Veche: localnicii, deşi înfrînţi, aflîndu-se pe o treaptă superioară de cultură, impun pînă la urmă

modul lor de viață cuceritorilor. Astfel se face că, în ultima perioadă istorică, maiașii au absorbit și au contopit în cadrul civilizației lor alte elemente din vecinătatea lor, îndeosebi aztece. Există dovezi incontestabile arheologice că o parte dintre invadatorii și cuceritorii Yucatanului au devenit încetul cu încetul maya-yucateci, adoptînd limba și ritualurile maya; numai unele numiri au rămas de la cuceritori, de pildă Chichen-Itza, care înseamnă „malul puțului Itza".

În perioadele de război, sacrificiile de oameni aduse zeilor erau mai frecvente; zeii trebuiau implorați pentru a se obține victoria asupra dușmanului, iar capturarea de prizonieri procura cetăților victime omenești. Bineînțeles că luarea de prizonieri n-a fost singura rațiune de război din acea epocă, dar fără îndoială că a jucat un rol destul de însemnat, avînd în vedere importanța pe care vechii maiași o acordau sacrificiilor de oameni aduse zeilor.

Numeroși istorici și arheologi înclină să creadă că vechii maiași au adoptat sacrificiile de oameni după invaziunea toltecilor și sub influența acestora. Este posibil însă că anumite ceremonii de sacrificii să fi fost influențate de civilizația Teotihuacan. Este un fapt stabilit că aceste ceremonii, care se desfășurau cu destulă cruzime, apar încă din prima perioadă a vechiului imperiu și se mențin în tot decursul istoriei maya, fiind mai frecvente în ultima perioadă, după subjugarea cetăților maya de către azteci.

INIMILE CELOR CINCI SCLAVI

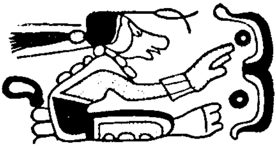

În interesanta lucrare a lui J. E. S. Thompson (despre care am mai vorbit aici) se află și evocarea ritualului de sacrificiu într-un centru ceremonial din epoca noului imperiu, povestire simplă, zguduitoare prin realismul ei, realizată prin mijloacele notației directe, reporterești, pe care o reproducem cu unele prescurtări.

„Tînărul Ah Balam își simțea întreg trupul chinuit de suferință. Limba îi era umflată; storsese atîta sînge din lobii urechilor, din brațe și din alte părți ale corpului, că întreaga lui ființă era îndurerată. Îi era și foame, iar lipsa de somn îl tortura. De 80 de zile, adică de la 13 xul, postise, slujise la templu, veghease și făcuse sacrificii cu sîngele său. Totul se va termina în trei-patru ore, deoarece în clipa

aceea fie că ființa sa va înceta să existe la fel ca tot restul lumii, fie că se va găsi așezat la o masă, această ultima perspectivă îl obseda, deși ar fi trebuit să se consacre unor gînduri mai puțin profane. Dar era greu să nu se gîndească cu plăcere la curcanii și la vînatul ce se va servi cu cartofi dulci, cînd de atîta vreme trăia cu cîteva turte de mălai și cu supă de porumb.

Era în ziua de 4 ahau 13 yax, trei ore înainte de apusul soarelui... O zi de sărbătoare. Excelent augur! În afară de asta, yax era luna planetei Venus, și acest zeu binefăcător va fi vizibil la apusul soarelui, strălucind în cerul vesperal. Apoi, timp de patru luni va dispărea printre razele solare mai înainte de a reapărea ca steaua dimineții.

Fiecare știa că lumea va fi distrusă la sfîrșitul unui katun, chestiunea era de a ști dacă este vorba tocmai de acest katun, în care elementele favorabile și cele nefavorabile păreau să se echilibreze. Dacă se vor respecta cu grijă deosebită toate riturile cerute de ceremonie, dezastrul putea încă să fie evitat.

Prima dintre marile ceremonii urmează să înceapă. Astăzi, ca în toate zilele de 4 ahau, va avea loc marșul focului, ba mai mult, vor fi sacrificați oameni zeului Venus, fiindcă Venus era patronul lunii în care se încheia acest katun. Balam va juca și el un rol în această ceremonie: el trebuie să constituie picioarele dinainte și capul monstrului ceresc de la răsărit.

Din clădirea unde locuiau acum, în perioada de post și de pregătire, văzuse împreună cu camarazii lui cum s-a aprins focul marelui rug ridicat în curte în fața templului închinat zeului ploii și a simțit înspăimîntătoarea căldură a rugului. Cu prăjini lungi din lemn verde preoții-servanți tocmai sfîrșiseră de întins jăraticul, alcătuind un cîmp de foc. În interiorul templului, cei patru preoți care trebuiau să îndeplinească marșul focului terminau rugăciunile și ofrandele de copal și de balche. Sub ochii lui Balam și ai prietenilor lui, preoții ieșiră unul după altul, încovoiați, ca măștile și pieptănăturile lor înalte să nu se agațe de pragul de sus al ușii. Apoi coborîră încet treptele scării.

Marele-preot — *ah kin mai* — mergea în fruntea micii procesiuni, îmbrăcat în roșu ca zeul ploii de răsărit, purtînd masca cu nasul lung al zeului chac, împodobită cu pene verzi de quetzal, reprezentînd verdeața porumbului tînăr și a frunzelor noi ce vor crește pe arbori datorită ploilor. În spatele său pășesc, în ordine, chacul de miazănoapte, de apus și de miazăzi, toți cu părul la fel împodobit, dar îmbrăcați respectiv în alb, în negru și în galben. În mîna dreaptă, fiecare poartă un topor de piatră cu mîner de lemn conturat în forma unui cap de șarpe. În mîna stîngă țin cîte un baston cioplit în zigzag și simbolizînd trăsnetul, iar pe un umăr atîrnă o tiugă de dovleac plină cu apă, de unde zeii vor face să curgă ploaia.

Procesiunea se oprește în marginea spațiu-

lui acoperit cu jarul arzător; apar cîțiva slujitori care-i descalță pe preoți de sandale. Din mîinile unui slujitor, marele-preot ia un vas de copal aprins și o tiugă cu balche, apoi, întorcîndu-se spre răsărit, le oferă chacului roșu. Pe urmă ia un fel de sfeștoc făcut din piele cu solzi cornoși ai șerpilor-cu-clopoței și pășește fără nici o ezitare pe stratul de jăratic, înmuind sfeștocul în tiuga cu balche și scuturîndu-l în jurul său. La celălalt capăt se oprește o clipă, apoi se întoarce. Și iată că a ajuns iar la punctul de unde pornise, părînd nevătămat, iar acum oferă încă o dată copalul și balcheul către răsărit și, în sfîrșit, bea lichidul rămas în tiugă.

Reprezentanții chacilor alb, negru și galben îndeplinesc și ei, pe rînd, același ritual. Balam urmărește pe chacul alb cu o atenție deosebită. Acest preot este urît de tinerii candidați la secerdoțiu, iar Balam n-ar fi de loc supărat să-l vadă alunecînd și mistuindu-se în flăcări. Dar tînărul alungă această idee nu prea potrivită pentru o zi atît de solemnă, cu atît mai mult cu cît o asemenea întîmplare ar avea drept urmare eșecul ceremoniei, drept care zeii, nemulțumiți, ar refuza ploaia binefăcătoare pentru popor.

Balam nu mai poate urmări sfîrșitul acestei scene rituale, deoarece trebuie el însuși să se pregătească pentru rolul său. În interiorul clădirii se găsesc patru mari armături de lemn, acoperite cu scoarță de copac și cu pene, reprezentînd divinitățile cerești. Balam înaintează spre cea roșie, pe care trebuia s-o poarte

împreună cu prietenul său Ah Tutz. Îşi înfundă tălpile în picioarele dinainte şi-şi strecoară capul în gîtul monstrului, pînă la botul deschis, atent să nu se zgîrîie în colţii acestuia. Tutz face acelaşi lucru cu picioarele dinapoi. Beţe puse pe umerii celor doi tineri menţin rigiditatea de-a lungul corpului dragonului.

Preotul însărcinat cu accesoriile vine să inspecteze şi, satisfăcut, le potriveşte măştile. Tăieturi practicate în mască îi permit lui Balam să vadă unde păşeşte. Tutz nu are acest avantaj în partea dinapoi a monstrului.

La un semn al preotului, cele patru perechi de tineri se aliniază una în spatele celeilalte, cu Balam şi Tutz animînd dragonul roşu, în frunte. Făcuseră mai multe repetiţii şi, cînd se dă semnalul de plecare, Balam ştie exact ce are de făcut.

Cei patru monştri ies pe rînd din clădire şi, pornind pe cărarea deschisă printre spectatori, ajung la scara piramidei în vîrful căreia se află templul lui Venus şi încep să urce. La fiecare cîţiva paşi, tinerii scot un fel de lătrat care imită strigătul aligatorului. Ajungînd pe platforma de sus, Balam şi Tutz se aşază spre est, în timp ce camarazii lor ocupă respectiv nordul, vestul şi sudul. Balam poate să urmărească ceremonia, în timp ce Tutz, în obscuritate, simte cum osatura de lemn devine din ce în ce mai apăsătoare pe umerii săi.

Marele-preot şi cei trei preoţi asistenţi îşi scot costumele de zei ai ploii şi păşesc în interiorul templului lui Venus, implorînd zeul să cruţe lumea de distrugere. Slujitorii tem-

plului conduc în sus, pe scară, pe cei cinci tineri care trebuie sacrificaţi pe altarul de piatră, în faţa sanctuarului. Victimele par resemnate, li se dăduse o mare cantitate de balche ca să se purifice şi ca să dea dovadă de curaj. În afară de aceasta, cei ce urmează a fi sacrificaţi sînt ferm convinşi că pleacă spre domeniile zeilor, cărora le aduc mesajele poporului.

Balam îi urmăreşte cu multă curiozitate. Trei dintre ei n-au trăsături maiaşe. Probabil că sînt sclavi olmeci sau zoque, cumpăraţi cu cîtva timp înainte de la negustorii veniţi din regiunea golfului Mexic. Balam îl cunoaşte pe cel de-al patrulea, care crescuse ca sclav în casa tatălui său: este un tînăr cam slab de minte, de care îşi bătuse adesea joc. N-a fost nevoie de prea multă vreme ca să fie convins că va fi sacrificat pentru propria sa glorie; mintea lui foarte simplă accepta lesne orice situaţie şi se părea că priveşte cu rîvnă onoarea ce i se face. Împrejurarea îi conferea o demnitate de care nu se bucurase niciodată pînă acum. Dar în ochii celei de-a cincea victime se citea teroarea; era un sculptor condamnat să plătească cu viaţa o greşeală pe care o comise la reproducerea glifelor, după modelul remis de preoţi, pe stela care trebuia să comemoreze evenimentele de astăzi.

După terminarea rugăciunilor, preoţii ieşiră din templu; preoţii servanţi aduc pe unul dintre străini şi-l aşază pe piatra de sacrificiu. Doi tineri preoţi chaci îi ţin picioarele, ceilalţi doi braţele. Alţi preoţi întreţin focul în

vasele cu copal și stropesc sanctuarul cu balche, în timp ce marele-preot, ținînd în mînă cuțitul de silex — oamenii îl numesc „mîna zeului" — se apropie de victimă; într-o ceremonie atît de importantă, numai el poate proceda la îndeplinirea ritualului. Balam este năpădit de un val de emoții, în care se amestecă exaltarea, mila și sadismul. Olmecul, cu spatele lipit de piatră, cu brațele și picioarele ținute în jos, se găsește între Balam și razele soarelui, care tocmai se apropie de orizont. Umbra prizonierului, luînd forma unui arc bizar, atinge picioarele lui Balam.

Marele-preot se apleacă și aplică o lovitură puternică la baza coastelor din stînga. Corpul victimei are o ultimă tresărire convulsivă. Marele-preot smulge inima și o ridică deasupra capului, în fața soarelui aflat către asfințit. Poartă veșmintele roșii, iar sîngele țîșnește pe fața lui. Apoi inima este oferită în direcția apusului, unde zeul lui Venus nu va întîrzia să apară dacă lumea va fi cruțată. După aceea marele-preot înaintează pînă la marginea platformei, arată inima celor aflați în piață, de unde se ridică puternice aclamații.

Corpul neînsuflețit este așezat alături, este adusă a doua victimă și executată în același fel. Apoi a venit rîndul celui de-al treilea prizonier. Urmează sclavul tatălui lui Balam. Vreme de o clipă, Balam încearcă un fel de rușine la gîndul că un tînăr simplu la minte, inofensiv, trebuie să moară. A fi sacrificat este o onoare, dar acest lucru ar fi fost mai lesne de îndurat dacă omul ar fi manifestat

un fel de năucire sau dacă ar fi simulat curajul; dar ardoarea credinței sale este emoționantă. Balam se ferește să privească în ochii lui, fixînd două muște care zburau în jurul rănii deschise în pieptul unuia dintre cadavre. Nu-și ridică ochii decît atunci cînd urletul mulțimii îi arată că totul s-a sfîrșit.

Al cincilea om se zbate și trebuie dus cu forța pînă la piatră. Chiar după ce a fost țintuit de ea și menținut solid, încearcă să se elibereze. Balam își încruntă sprîncenele sub mască. O asemenea atitudine este necuviincioasă; comportîndu-se atît de rușinos, victima poate prejudicia întreaga colectivitate, căci un asemenea spectacol este de natură să ofenseze pe zeul lui Venus. Și apoi mai avusese o comportare rușinoasă, îngăduindu-și să comită o eroare cînd sculptase glifele pe stelă. Iar acum tulbură din nou buna desfășurare a ritualului. Lupta se sfîrșește însă destul de repede și corpul său este așezat alături de celelalte. Ceremonia nu a durat decît cîteva minute.

Balam și Tutz înaintează pentru a-și lua locul în procesiune. Marele-preot și cei trei preoți asistenți pășesc în frunte. Vin apoi alți cinci preoți, purtînd fiecare masca zeului lui Venus și un vas în care se află inima unei victime. Urmează cei patru monștri ai cerului, precedînd alți preoți care duc vasele cu copal arzînd; cei mai tineri, împreună cu slujitorii templului, încheie cortegiul, purtînd ofrandele consacrate noii stele.

Procesiunea coboară scara piramidei, tra-

versează curtea templului lui Venus, defilează în fața terenului pentru jocul cu mingea și pătrunde în marea piață a ceremoniilor. Ea se oprește în fața noii stele, înălțate pe latura de răsărit. Razele soarelui care apune mai luminează piața cu vasta ei suprafață, făcînd să strălucească culorile albastre, roșii, galbene și verzi ale stucului proaspăt aplicat. La picioarele monumentului, o adîncitură așteaptă ofrandele.

Balam și Tutz trebuie să urce mai multe trepte ale piramidei în fața căreia se înalță stela, pentru a-și ocupa locurile situate spre răsărit. Din nou Balam poate urmări toată ceremonia; era mulțumit că totul se desfășurase fără incidente; repetase mult pentru a-și coordona mișcările cu ale lui Tutz. Îndată ce monștrii au ajuns la locurile lor, preoții, slujitorii templului și mulțimea privitorilor se așază. Fiecare scoate ace ascuțite de obsidian și mănunchiuri de bețe tăiate toate în aceeași lungime. Tobele instalate la cele patru colțuri ale marii piețe încep să bată în ritm lent, apoi din ce în ce mai repede. Inima lui Balam se potrivea acestui ritm; simțea dorința să țipe, să danseze, îi era nespus de greu să rămînă imobil. Acum se aud și trompetele, fluierele, scoicile; carapacele de broaște țestoase răsună sub loviturile puternice date cu coarne de cerb.

Marele-preot ridică mîna dînd un semnal, apoi, lăsînd-o jos, își înfige pe rînd cîte un ac de obsidian în limbă, în lobii urechilor, în carnea mîinilor și picioarelor. Toți bărbații și

toate femeile îl imită, afară de cei opt novici din interiorul monştrilor cereşti. Apoi, beţişoarele de lemn sînt vîrîte în găurile făcute de ace. Pe urmă marele-preot şi asistenţii lui înaintează rînd pe rînd pînă în faţa stelei şi aruncă în cavitate beţişoarele pătate de sînge; ceilalţi le depun pe pămînt în faţa lor. Muzica se opreşte. În această clipă, umbra înserării cuprinse partea de jos a stelei.

Unul după altul, cei cinci preoţi încarnînd pe zeul lui Venus se apropie cu vasele în care se află inimile. Marele preot le ia una cîte una. Freacă prima de chipul zeului gravat pe stelă, apoi o aruncă în groapă. Cu celelalte patru procedează la fel, frecîndu-le de cele patru feţe ale monumentului. Mirosul de răşină se urcă din vasele aşezate în faţa preoţilor tineri şi, purtat de adierea serii, învăluie piatra. Slujitorii aduc ofrandele, pene de quetzal, jaduri gravate, lame de silex tăiate cu fineţe, balche, alimente şi grăunţe de cacao. Marele-preot ridică fiecare ofrandă prezentînd-o întîi către est, apoi către stelă, după care o aruncă în groapă. După ce sfîrşeşte, slujitorii astupă cavitatea cu pămînt, apoi zidarii acoperă totul cu îndemînare.

Soarele atinge acum linia orizontului. Balam vede strălucirea zeului lui Venus mărindu-se din clipă în clipă; omenirea a scăpat de distrugere pentru încă o perioadă de douăzeci de ani. Ziua de 5 imix a început. Balam ridică mîna pentru a mişca unul dintre beţe, semnul convenit cu Tutz ca acesta să afle că luceafărul este vizibil.

La un semn al marelui-preot, tobele reîncep să bată într-un ritm triumfal. Acum răsună și fluierele. Preoții aprind un rug în care cei de față vin să arunce bețișoarele însîngerate și ofrandele de copal. Elevii școlii de preoți aprind torțele de pin și se urcă în vîrfurile tuturor piramidelor din cetate. Curînd rugurile ard în fața fiecărui templu și a fiecărei stele, în fața terenului pentru jocul cu mingea și în piața comercială. Apar lumini în casele teocraților, așezate în marginea centrului ceremonial.

Mulțimea începe să se împrăștie. Cei patru monștri cerești se întorc la templu. După ce și-a scos masca și costumul, Balam simte un spasm la stomac și se gîndește la ospățul ce va urma. Toată lumea e fericită. Cele optzeci de zile de tensiune au luat sfîrșit, ceremoniile au fost încoronate de succes, ziua de 5 imix a început fără cel mai mic semn nefavorabil. Balam a uitat complet de sclavul tatălui său, a cărui inimă se odihnește acum la piciorul stelei.

Tutz, care abia împlinise 17 ani, apucă în glumă capătul veșmîntului lui Balam și-l înfășură în jurul piciorului, încercînd să-l smulgă. Preotul însărcinat cu accesoriile îl dojeni cu blîndețe. Tutz ripostă, acuzîndu-l că are o inimă haină și un chip „asemănător cu un trunchi de arbore", cum sună o expresie maiașă. Toți camarazii lui rîseră, acel preot fiind iubit de toți pentru bunătatea lui.

Cînd cei doi prieteni ieșiră, noaptea se lăsase pe deplin și multe focuri începuseră să

se stingă. Se îndreptară către cartierul unde se aflau casele nobilimii. Broaştele orăcăiau monoton, frunzele de palmier se conturau pe cerul argintat de o lună veche de zece zile. Trecînd prin faţa unei case, simţiră mirosul de curcan prăjit cu sos condimentat. Şi atunci grăbiră paşii".

Povestirea de mai sus este o reconstituire făcută de un om de ştiinţă pe baza unor date riguros verificate (schelete ale celor sacrificaţi au fost găsite la temeliile templelor, iar scene de sacrificii de sînge cu ace de obsidian sînt zugrăvite pe pereţii edificiilor de la Bonampak); ea poate să ne dea impresia că vechii maiaşi erau deosebit de cruzi şi de sîngeroşi în ritualurile religioase. Fără îndoială că practicarea sacrificiilor de oameni presupune de la bun început o anumită cruzime, dar se cuvine să nu-i judecăm cu prea mare severitate, ci să ţinem seama de împrejurările economice şi sociale, de credinţele lor religioase. Şi apoi scena de mai sus, pe care am putea-o plasa în jurul anului 1000, poate că vădeşte mult mai puţină cruzime decît altele, petrecute cu patru sau cinci veacuri mai tîrziu, în ţări aflate pe o treaptă mult mai înaltă de civilizaţie, de pildă în Spania, unde Ferdinand Catolicul (cel în numele căruia conchistadorii au trecut prin foc şi sabie Mexicul) a fost unul dintre cei mai aprigi promotori ai inchiziţiei, ai arderii pe rug de vrăjitoare şi eretici...

O PAGINĂ ÎNTUNECATĂ CONQUISTA...

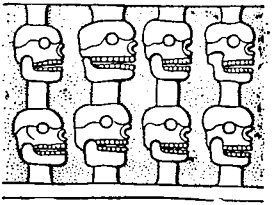

La aproape un deceniu după prima acostare a corăbiilor castiliene pe pămîntul Lumii noi — „descoperire uriașă născută dintr-o greșeală uriașă", cum spunea geograful J. B. Anville referindu-se la faptul că spaniolii căutau Indiile — în 1502 Columb pornea în a patra expediție, cu o flotilă compusă din patru corăbii. La 30 iulie acosta pe mica insulă Guanaja din golful Hondurasului și rămînea dezamăgit de sărăcia locuitorilor ei, dar la un moment dat apăru o pirogă lungă, făcută din trunchiul unui copac uriaș, la care vîsleau douăzeci și cinci de oameni. Sub un fel de cort acoperit cu frunze, se găsea un cacic îmbrăcat în straie bogate; tot acolo se aflau țesături colorate, șorțuri și cămăși fără mîneci, obiecte de bronz (topoare, oale, clopoței), arme de

lemn cu vîrf de silex, precum și o cantitate de boabe de cacao, despre care mai tîrziu spaniolii aveau să afle că slujeau de monedă.

Nici Columb și nici fratele său Bartolomeu și fiul său Hernando care-l însoțeau n-au dat vreo importanță acestei întîlniri. N-au dat importanță nici faptului că indigenii din pirogă rosteau foarte des cuvîntul „maya". Și, totuși, era primul indiciu al existenței unei civilizații relativ avansate în interiorul continentului nou descoperit. Abia cu cincisprezece ani mai tîrziu, întîlnind primii maya-yucateci în regiunea capului Cotoche, Córdoba și pilotul său, Alaminos, își vor da seama că au de-a face cu o populație aflată la un nivel net superior de cultură față de indienii caraibi întîlniți pînă atunci.

Cucerirea „trapezului" maya a durat vreme destul de îndelungată. Cu prilejul călătoriei amintite (a patra), Columb a explorat coasta Americii Centrale din Yucatan pînă în Panama; băștinașii întîlniți erau indieni de coastă, înrudiți cu maiașii, dar cu alt fel de viață (ocupația lor principală era pescuitul). De altfel această călătorie s-a desfășurat în condiții nespus de grele, iar Columb scria mai tîrziu: „... Oamenii erau bolnavi și abătuți ... avuseseră deseori prilejul să înfrunte furtuni, dar niciodată atît de îndelungate și de cumplite... Suferințele fiului meu, care se afla cu mine, îmi sfîșiau inima, mai ales cînd mă gîndeam că nu are decît 13 ani ... Eram grav bolnav și nu o dată am simțit apropierea morții".

A urmat expediția lui Córdoba și Alaminos, care, după cum am văzut, au avut cîteva ciocniri sîngeroase cu maiașii. De altfel Córdoba a murit după zece zile de la întoarcerea în Cuba, din cauza rănilor căpătate la Champoton. Dar mirajul aurului era puternic: o nouă flotilă, condusă de Juan de Grijalva și avînd ca pilot pe același Alaminos și printre ostași pe Bernal Diaz, cronicarul de mai tîrziu al expedițiilor, pornește chiar în anul următor (1518) spre Yucatan. La gurile rîului Tabasco (astăzi rîul Grijalva) s-au întîlnit cu numeroși maiași. Prin intermediul tălmacilor, Grijalva a început tratative: s-au așezat pe nisipul plajei, spaniolii au adus mărgele și oglinzi, indienii pește, păsări, fructe, turte de mălai și — la insistențele lui Grijalva — cîteva obiecte mici din aur de calitate inferioară. Mai mult nu aveau, dar arătau spre vest, unde s-ar afla o țară cu mult aur. Și fiindcă repetaseră de cîteva ori cuvîntul *mejico*, țara respectivă își primi și numele: Mexic (în spaniolă: Mexico, citește „Mehico"). Grijalva n-a mai pierdut vremea și, după alte cîteva zile de navigație, ajunse la gura unui rîu mai mare (probabil Usumacinta), unde îl așteptau solii lui Monteczuma, regele aztecilor.

Cîtăva vreme, spaniolii au fost prea ocupați cu aztecii ca să se mai gîndească la maiașii sărăciți de aproape un veac de ocupația aztecă. Abia în 1524, Pedro de Alvarado, ofițer al lui Cortez, pornește către sud-est, în lungul țărmului scăldat de apele „Mării de Sud" (Oceanul Pacific) spre țara muntoasă a Guate-

malei. Demn discipol al superiorului său, Alvarado se folosește de dușmăniile dintre grupurile băștinașe și, cu ajutorul celor din șes, le supune pe cele de pe platourile înalte. Deoarece cu doi ani înainte (1522) expediția lui Gil Gonzalles de Avila, venind din direcția opusă, dinspre Panama, cucerise Nicaragua, atingînd extremitățile sudice ale „trapezului", din teritoriul locuit de vechii maiași nu mai rămăseseră independente decît regiunile răsăritene, cuprinzînd valea rîului Motagua și Hondurasul.

Cortez auzise că acolo s-ar afla o țară bogată în aur și în argint, că „indienii din aceste locuri folosesc la pescuit greutăți făcute din aur curat". Expediția porni din Mexic în octombrie 1524, de-a lungul țărmului, apoi prin Guatemala. Drumul a durat peste șase luni, desfășurîndu-se în condiții extrem de anevoioase. Zeci de spanioli și sute dintre aliații lor indieni au pierit în timpul trecerii prin mlaștinile din „țara Peten", unde au trebuit să muncească în apă pînă la brîu, tăind copaci, bătînd piloni, construind poduri. De aur nici urmă... Cortez s-a îmbolnăvit și el de friguri tropicale și, ajungînd în orașul Trujillo — întemeiat de spanioli pe țărmul sud-estic al golfului Honduras —, a rămas acolo doi ani, apoi s-a întors în Mexic, de unde, după cum se știe, ca urmare a unor intrigi, a fost expulzat în Spania.

Toate aceste expediții, mai mult sau mai puțin încununate de succes, au încheiat teoretic cucerirea regiunilor locuite de maiași, teoretic,

fiindcă ținuturi întinse au rămas necercetate de spanioli. Cucerirea completă a Yucatanului nu s-a încheiat decît după șaisprezece ani, în 1541, iar în adîncul regiunii Peten și în nord-estul statului mexican Chiapas spaniolii n-au pătruns decît cu peste un veac mai tîrziu, din pricina dificultăților enorme ridicate de drumul prin mlaștini și prin pădurea tropicală, precum și faptului că erau regiuni sărace în resurse naturale și nu prezentau interes pentru soldații maiestății-sale catolice.

Ultimul refugiu al indienilor itza, goniți din nordul peninsulei Yucatan (unde întemeiaseră înfloritoarele așezări din epoca noului imperiu), a fost Tayasal, o insulă mică pe lacul Peten, în inima regiunii. Supraviețuitorii masacrelor de la Chichen-Itza și-au păstrat aici independența și felul de viață pînă în 1697, cînd insula lor a fost cucerită de spanioli. Unul dintre ostașii care au participat la cucerirea Tayasalului semnalează prezența pe insulă a unui bărbat cu părul roșu, căsătorit cu o indiană itza; străinul, care se bucura de vază printre băștinași, avea o carte, probabil o *Biblie*, pe care o socotea ca pe un lucru de preț. Se bănuiește că bărbatul cu părul roșu ar fi fost un pirat englez, refugiat aici din vechiul port de flibustieri Belize (în Hondurasul Britanic) probabil ca să scape de spînzurătoare. Din păcate, flibustierul din Tayasal (despre care avem serioase temeiuri să credem că a fost unul dintre marii aventurieri ai vremii) n-a lăsat nici o relatare despre viața de pe mica insulă din Peten, ultim refugiu al indie-

nilor itza, după cum nici celălalt mare aventurier, Gonzalo Guerrero, soldat spaniol devenit şef militar maya-yucatec, nu şi-a scris interesantele memorii. Dar probabil că nici unul, nici celălalt nu ştiau să scrie, îndeletnicire care pe vremea aceea era un apanaj al clerului. În această privinţă, soldatul Bernal Diaz del Castillo constituie, desigur, o excepţie.

Cucerirea Yucatanului şi a Guatemalei a fost înlesnită de duşmăniile dintre diferitele grupuri maya. În Guatemala, de pildă, cei din grupul cakchiquel au luptat alături de mercenarii lui Alvarado împotriva vechilor lor duşmani din grupurile quiché şi zutuhil. Cu cîţiva ani mai înainte, în timpul expediţiei spaniole în Mexic, diferite grupuri maya — îndeosebi tlaxcalanii — au luptat alături de Cortez împotriva asupritorilor lor, aztecii. În general, printre indienii mezoamericani nu exista sentimentul solidarităţii cu grupurile înrudite; atît în Guatemala, cît şi în Mexic, conquista, inevitabilă pînă la urmă (datorită, printre altele, concepţiei de luptă şi armamentului mult mai modern), ar fi fost mult întîrziată dacă n-ar fi beneficiat de duşmăniile dintre maiaşi şi azteci, pe de o parte, şi diferitele grupuri maya pe de altă parte.

Între cucerirea militară a Americii Centrale de către spanioli şi instalarea puterii politice administrative treceau adesea zeci de ani. Mercenarii ajungeau într-o localitate şi — fie că erau primiţi în mod paşnic, fie că se dădea o luptă în care jumătate (sau mai mulţi) dintre

indienii înarmați cu lănci și praștii erau masacrați — ritualul care urma era același: în mijlocul așezării se înfigea steagul Spaniei, un notar întocmea un act prin care pămînturile și locuitorii intrau în proprietatea regelui Spaniei, iar un preot îi creștina pe indieni, apoi oficia o slujbă și ordona nimicirea idolilor păgîni. După aceea, detașamentul pleca mai departe, iar indienii se întorceau la viața dinainte și la credința în vechile divinități.

Mai tîrziu, prin anii 1540—1560, se instalară în principalele așezări maya garnizoane spaniole și administratori, în atribuția cărora intra mai ales încasarea impozitelor; se clădiră biserici, comerțul de sclavi luă proporții și, alături de numele odioase ale unor căpitani de mercenari, ca Alvarado și Montejo, indienii rosteau cu ură pe cele ale negustorilor de sclavi, între care un anume Alonso de Hojeda se bucura de o tristă celebritate. La Champoton, de pildă, la puțină vreme după ce călugării franciscani au confiscat idolii, a apărut o trupă de vreo douăzeci de mercenari care, în schimbul sclavilor, ofereau indienilor... idoli. În fața băștinașilor revoltați au trebuit să se retragă în grabă nu numai mercenarii, dar și călugării, iar instalarea administrației spaniole în regiune a mai întîrziat mulți ani.

În 1623, puțină vreme după ce preotul Diego Delgado înființă așezarea Zaclum și atrase în jurul ei numeroși itza pe care-i creștină, apăru un detașament spaniol, comandat de căpitanul Mirones, care începu să încaseze impozite; actele arbitrare ale mercenarilor sfîrșiră

prin a-i exaspera pe băştinaşi, care se revoltară şi-i uciseră pe toţi spaniolii, inclusiv pe preotul Delgado. Legile spaniole introduse în aşezările maya din Yucatan şi Guatemala prevedeu că apostazia (întoarcerea la vechile credinţe păgîne) se pedepseşte cu moartea; în schimb, multă vreme comerţul de sclavi a fost tolerat, iar în unele regiuni chiar sprijinit de autorităţi.

Unii dintre cacicii maiaşi, urmaşi ai vechilor familii Cocom şi Tutul Xiu, au primit favorabil pe spanioli, trecînd la creştinism şi recunoscînd autoritatea lui Carol Quintul, regele Spaniei. Alţii au luptat cu îndîrjire împotriva invadatorilor; printre aceştia din urmă sînt cei din Tihoo, Zotuta, Kupul, Tzitzimin şi Ahkinchel. Revoltele au continuat şi după numirea primului guvernator al Yucatanului, Quijada, în 1566.

O revoltă a maiaşilor din Bakhalal, izbucnită în 1636, a dat de furcă spaniolilor vreme de peste douăzeci de ani, deoarece indienii se obişnuiseră cu tactica de luptă a mercenarilor şi-şi procuraseră arme de foc şi cai. Nici aşezarea El Prospero din valea rîului Usumacinta n-a putut fi supusă multă vreme după revolta din 1646 şi a rămas, după cum spune expresia latină-catolică, *in partibus infidelium* (în ţinuturile locuite de necredincioşi). În Guatemala, revoltele n-au încetat nici după căderea insulei Tayasal. În 1697 au fost distruse numeroase edificii, clădindu-se în locul lor o biserică. Ultimii maiaşi liberi s-au refugiat în regiunea centrală, greu accesibilă, colindînd în

grupuri mici pădurea tropicală şi mlaştinile din Peten.

Pînă în zilele noastre, asemenea grupuri rătăcitoare de indieni (lacandoni) sînt descoperite mai mult sau mai puțin întîmplător; despre aceste grupuri, moştenitoare directe ale unei uimitoare civilizații care a înflorit aici cu un mileniu în urmă, ziarişti amatori de senzațional scriu reportaje în care vorbesc de „triburi" şi de „epoca de piatră" ...

CARTEA *CHILAM BALAM* DIN CHUMAYEL

Din perioada conquistei și din deceniile următoare ne-au rămas o seamă de scrieri foarte interesante pentru istoria, credințele și viața de zi cu zi a grupurilor maya. Multe dintre aceste lucrări sînt redactate chiar de spanioli. Așa este celebra lucrare a lui Bernal Diaz del Castillo, soldat al lui Cortez, apoi al lui Alvarado, intitulată *Historia verdadera de la Conquista de la Nueva España* (Istoria adevărată a cuceririi Noii Spanii), lucrare întocmită destul de obiectiv, care rămîne pînă astăzi sursa principală pentru istoria Lumii noi din anii imediat următori epocalei descoperiri a lui Columb.

Cronologic îi urmează lucrarea lui Diego de Landa, *Relacion de las cosas en Yucatan* (Relatare despre situația din Yucatan) apărută

în 1566; fost călugăr franciscan, apoi episcop, înzestrat cu darul observației și cu talent literar, Diego de Landa a fost unul dintre cei mai aprigi distrugători de idoli și de vechi manuscrise maya; spre bătrînețe, cuprins poate de remușcări, și-a redactat interesanta lui lucrare, unde dă ample informații despre obiceiurile și credințele religioase ale yucatecilor, precum și o descriere amănunțită a calendarului și a scrierii, însoțită de ilustrații.

Pentru a doua jumătate a secolului al XVI-lea și cele următoare, interesante sînt următoarele lucrări: Sanchez de Aguilar, *Informe contra idolorum cultores del Obispado de Yucatan* (Rechizitoriu împotriva adoratorilor de idoli din episcopatul Yucatan), apărută la Madrid în 1639; D. L. Cogolludo, *Historia de Yucatan*, redactată în 1656 și apărută în 1688 la Madrid; Bernardino de Sahagun *Historia General de las Cosas de Nueva España*; B. de Lizana, *Historia de Yucatan*. Redactate în spaniolă sau în latină (unele în spaniolă cu numeroase citate latinești), în general de pe pozițiile clerului catolic, aceste lucrări conțin totuși numeroase informații de ordin istoric și etnografic, despre folclorul și mitologia religioasă a vechilor maiași, despre obiceiurile și viața de zi cu zi a așezărilor indigene din Yucatan.

În vremurile mai noi, o activitate deosebit de rodnică a desfășurat misionarul Brasseur de Bourbourg, care a încercat să recupereze ceea ce se mai putea recupera după distrugerile făcute de predecesorii lui. El a descoperit (și în unele cazuri a împiedicat să fie distruse)

cîteva dintre cele mai bune izvoare scrise, printre care o parte a unuia dintre cele trei codexuri care mai există azi; de asemenea a salvat de la distrugere o seamă de manuscrise cînd ordinele monastice din Mexic au fost dizolvate. Preocupat de istoria populațiilor maya, Bourbourg colinda bibliotecile, mănăstirile, anticarii; într-o zi a cumpărat pentru patru pesos de la un anticar din orașul Mexic manuscrisul celui mai bun dicționar maya-spaniol, așa-zisul dicționar *Motul*, lucrare de bază pentru descifrarea scrierii maya. Lui îi datorăm și publicarea celebrului *Popul-Vuh*, cartea miturilor eroice ale indienilor maya-quiché.

Este regretabil că oamenii de știință sînt nevoiți să se adreseze unor surse scrise de origine străină, cînd civilizația maya, care avusese o scriere, ar fi fost în măsură să ne dea datele cele mai directe și mai exacte. Dar dacă vechile texte au fost aproape toate distruse, în vremurile mai recente populațiile maya ne-au dat alte texte: începînd din secolul al XVI-lea și pînă aproape de vremea noastră, anonimi din Yucatan și Guatemala au transcris în limba lor, dar utilizînd scrierea spaniolă cu caractere latine, numeroase informații privitoare la vechea civilizație maya; texte vechi, astăzi distruse, dar transmise prin tradiție orală, par să constituie sursa unei părți a acestor transcrieri, mai ales a acelora care se referă la miturile religioase.

Dintre toate aceste transcrieri de după conquista, deosebit de interesantă este cartea *Chilam Balam* din Chumayel, o culegere de

scrieri populare în limba maya, dar cu litere latine, care este interesantă, deoarece conține numeroase pasaje de revoltă împotriva nedreptății și afirmă voința indienilor de a supraviețui ca entități naționale. Asupra acestei culegeri se cuvine să ne oprim mai mult.

Scrierile care alcătuiesc culegerea au circulat în micile așezări yucatece vreme de veacuri sub formă de manuscrise (sînt cunoscute optsprezece versiuni). Ele au luat naștere în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, dar abia în al doilea pătrar al secolului al XIX-lea un savant mexican, Pio Perez, a adunat o parte dintre ele, după care s-au publicat și cîteva pagini de interes istoric. O altă culegere, compilată după manuscrise care circulau la Chumayel, un sat yucatec, este astăzi mai celebră decît culegerea lui Perez (care nu trebuie confundată cu *Codex Peresianus,* aflător în Biblioteca Națională din Paris, unul dintre cele trei manuscrise cu glife maya care au scăpat de furia incendiară a misionarilor din secolul al XVI-lea). Culegerea din Chumayel a fost tradusă în spaniolă de savantul yucatec Mediz Bolio (în 1930) și în engleză de arheologul american Ralph L. Roys (în 1933). Celelalte culegeri, care poartă numele așezărilor unde au luat naștere, există astăzi numai în copii-manuscrise sau în fotocopii, deoarece majoritatea originalelor au dispărut în cursul evenimentelor revoluționare din Mexicul anilor 1912—1915; traducerile au fost făcute fie de pe copii scrise de mînă (culegerea Perez), fie de pe fotocopii (culegerea din Chumayel).

Manuscrisele dispărute au început însă să reapară încetul cu încetul. De pildă, originalul culegerii din Chumayel se află în posesiunea unui particular din Statele Unite, care în 1945 a vrut să-l vîndă pentru „modesta“ sumă de 5 000 de dolari; mai înainte, în 1938, ceruse 7 000 de dolari, dar, negăsind amatori, lăsase mai ieftin...

Savantul mexican Barrera Vasquez, specialist în problemele civilizației maya, în colaborare cu soția sa Silvia Rendon au redactat o lucrare (apărută în 1948) în care rezumă studiile lor comparative asupra diferitelor culegeri *Chilam Balam*. În yucatecă *chilam* înseamnă „marele preot-profet“, iar *balam* înseamnă „jaguar“ și în același timp „vrăjitor“, „magician“, „vraci“. Prin urmare, „Cartea marelui preot-profet“. Culegerea grupează un material variat: texte religioase și rituale, profetice, astrologice, medicale, istorice. Interesante sînt părțile care oglindesc atitudinea față de cuceritorii spanioli; anonimii autori condamnă atitudinea „colaboraționistă“ a unor nobili maiași care aspiră la asimilarea cu *hidalgos* spanioli, vor să se îmbrace ca aceștia, să poarte sabie, să călărească și, în ultimă instanță, să împileze pe oamenii de rînd din propriul lor popor, pe cei care lucrează pămîntul, și se revoltă împotriva stăpînului spaniol.

Unul dintre marii specialiști în problemele indienilor din America Latină, Alexander Lipschutz, este de părere că autorii textelor cărții *Chilam Balam* sînt „foștii «intelectuali», preoții și savanții, care, deși au făcut ei înșiși

parte din casta nobililor și au devenit creștini, au rămas totuși fideli vechilor tradiții culturale maya. Este de presupus că ei sînt aceia care au compus scrierile atribuite preotului-profet Chilam Balam și că ei au fost șefii rezistenței spirituale. Ei cunosc și deplîng suferințele poporului aservit".

În cele ce urmează redăm cîteva fragmente din cartea *Chilam Balam* (în traducerea apărută în revista „În apărarea păcii", nr. 49, din 1955), însoțite de unele comentarii.

De-abia sosiți, și iată-i
Ei stăpînesc acest pămînt.
Sînt albii...

Fiți gata!...
De la distanța
Unei chemări, de la o leghe,
Le veți simți toți apropierea.
Nenorocire!
Sosirea lor
Va fi momentul agoniei noastre!
Vulturi albi,
Ei ne despăduresc pămîntul
Și piatra toată o adună.
Țîșnește foc din mîna lor,
Unde-și ascund otrava
Și funiile
Cu care vă vor spînzura părinții!...

Ah, frățiorii mei...
Se-apropie povara suferinței
Și-asprimile mizeriei,

Tributul...
De-abia născuți,
Mlădițe-ale copacului de mîine,
Și vă strivesc corvoadă, greutatea
Tributului...
Fiți gata
Să îndurați amarul greu
Ce-o să se desfășoare
De-a lungul viitorului katun,
Timp de tristețe,
Timp de domnie
A diavolului...
Cu vărsări de sînge,
Și sifilis, și boli ucigătoare,
Și secete, și-invazii de lăcuste,
Abisuri de mizerie...
Pămîntu-n flăcări
Și cercuri albe-n ceruri...
Pămîntu-n flăcări,
Război de opresiune,
Copleșitoare trudă pîn' la capăt...

Epoca de durere,
De plînset și mizerii...
Cuvîntul sclav,
Copacii sclavi,
Pietrele sclave,
Umanitate sclavă,
Robia-njositoare va veni,
O veți vedea...
Mizeria pentru toți...
Vor spînzura pe suverani,
Regii pămîntului de-aici,
Pe cei ce stăpînesc orașe,

Pe preoții maya.
Va fi sfîrșitul
Științelor și-nțelepciunii...
Morți prin spînzurătoare fără număr,
Preț și bilanț
Al viitorului katun...

Gigantice furnici
Din trei mari furnicare
Vor năpădi pămîntul...
Asprime a durerii,
Asprime a vrajbei.
Cacici vulpoi,
Cacici pisici sălbatice,
Cacici ploșnițe, băutori de sînge,
Nenorocire a popoarelor!

(În cortegiul fără sfîrșit al suferințelor, cîntăreții durerilor poporului nu și-au pierdut nădejdea. Ei văd posibilă o renaștere a poporului maya prin răscoala împotriva asupritorilor. De remarcat cum se îmbină pe alocuri străvechile credințe cu terminologia nouă, creștină.)

Dacă guvernatorul
Pămîntului acestuia
Ar fi dus la spînzurătoare,
S-ar pune pentru maya capăt
Mizeriei...
Nimicitorii
Ar fi loviți toți de justiția
Tatălui nostru Dumnezeu,
Vulturi albi ai popoarelor,

Paiaţe-mpestriţate,
Canalii gîlcevitoare!
Se va vorbi atunci
Într-alt fel,
Într-un fel deosebit,
Vor fi alte cuvinte...
Va-ncepe-atunci
Războiul împotriva
Vulturilor albi ai popoarelor...
Robii vor opări
Cu apă clocotită
Moliile pămîntului,
Canalii gîlcevitoare,
Vulturi albi ai popoarelor,
Pisici sălbatice...
Pedeapsa
Va pogorî din ceruri
Pentru toţi,
Va fi o luptă cruntă cu cuţite...
Nimeni nu va scăpa de sub tăişul
Războiului...

Aurul n-o să se mai ducă
La Anticrist...

Acest pămînt o să renască...
Vor fi atunci judecători drepţi, iar săracii
Vor fi bogaţi...
Şi secerişuri, secerişuri
Vor fi limbajul
Acestui nou katun,
Ani de prosperitate,
Belşug...

(La un moment dat, însuşi Chilam Balam, marele-preot şi profet pare să fie cuprins de descurajare şi îndeamnă la colaborare cu cei sosiţi de peste mare. Într-adevăr, în ultimul capitol, autorul anonim îl pune să vorbească în felul preoţilor-misionari:)

Uitaţi pe zeii voştri şubrezi,
Toţi zeii voştri-s muritori!...

Intîmpinaţi pe oaspeţii bărboşi,
Sosiţi de prin ţinuturi
Răsăritene.
Sînt purtătorii semnului
Adevăratului părinte-al nostru
Dumnezeu...

(Dar pînă la urmă autorul anonim nu este de loc convins de adevărul credinţei celei noi, nu vede în ea izbăvirea de suferinţele şi lipsurile aduse de cuceritori. Şi *Cartea profeţiilor* lui Chilam-Balam se sfîrşeşte cu o întrebare care denotă scepticismul:)

Nu-i adevăr
În vorba
Străinilor...

Cine poate fi profetul,
Şi cine preotul,
Capabil să interpreteze
Cu dreptate şi cinstit
Cuvintele scripturilor?

AVENTURIERI AI ARHEOLOGIEI ȘI CĂUTĂTORI DE COMORI

Arheologia maya a început sub auspicii ciudate.

În pofida lucrărilor, destul de numeroase, redactate de autori spanioli în secolele XVI—XVII, interesul științific pentru ruinele din America Centrală s-a trezit destul de tîrziu, poate fiindcă amintitele lucrări aveau un caracter ecleziastic, deși nu numai preoții, ci și laicii care scriau rapoarte către administrația spaniolă se arătau impresionați de arhitectura vechilor orașe maya. Pe de altă parte, multe dintre aceste rapoarte nici nu erau publicate, ci rămîneau în arhivele prăfuite ale administrației.

Abia în 1785 o comisie compusă mai mult din militari a vizitat ruinele, pe atunci recent descoperite, de la Palenque, întocmind un raport însoțit de ilustrații, care a fost trimis re-

gelui Spaniei Carol al III-lea, împreună cu „mostre" de sculptură; conform unei tradiții nefericite, raportul a luat drumul celor precedente și a fost îngropat în arhive. Mulți ani mai tîrziu, o copie conținînd fragmente ale acestui raport a ajuns la Londra, unde a fost publicată în 1822; este prima lucrare despre arheologia maya, deși caracterul ei științific este destul de discutabil.

Printre altele, în copia respectivă căpitanul de artilerie Antonio del Rio raporta cu mîndrie suveranului său: „Cu perseverență am făcut tot ce era necesar, astfel încît să nu mai existe o singură fereastră sau poartă blocată, un singur zid care să nu fie străpuns, vreo încăpere, coridor, curte, turn sau pasaj subteran unde să nu se fi făcut o excavație adîncă..."

Totuși, interesul pentru ciudatele ruine fusese trezit; curînd, contele Juan Frédéric de Waldeck, nițeluș aventurier, pictor și... arheolog amator, vizita și el Palenque, unde rămase vreme de doi ani, ridicînd planuri, efectuînd desene de pe fresce și sculpturi, desene pe care le... stiliză cu mult talent. Waldeck avusese o viață aventuroasă: participase la expediția din Egipt cu Bonaparte, apoi luptase alături de amiralul-lord Thomas Cochrane în Chile în războiul de eliberare de sub dominația spaniolă. La 66 de ani, vîrstă la care mare parte a arheologilor ies la pensie, a început să se ocupe de civilizația maya. Rezultatul cercetărilor întreprinse de el sînt consemnate în

lucrarea *Voyage pittoresque et archéologique dans la province d'Yucatan* (Paris, 1838), socotită a doua lucrare despre arheologia maya. Waldeck a murit la vîrsta de 109 ani, la Paris, în 1875, nu de vreo boală, ci într-un accident de stradă (se zice că din vina lui, fiindcă întorsese capul să privească o femeie frumoasă...). De fapt nici nu era conte, şi tot atît de false ca şi titlul său de nobleţe erau şi unele schiţe pe care le-a făcut la Palenque, unde a desenat, printre altele, un personaj maya în bonetă frigiană şi într-o poză clasică de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi a transformat jaguarii pur americani de pe alte sculpturi maya în... elefanţi.

Iată aşadar, că arheologia maya pornise cu stîngul: del Rio distrusese o parte din ce mai rămăsese în picioare (la Palenque se mai văd şi astăzi tristele rezultate ale tacticii lui de artilerist), iar Waldeck dăduse culturii maya trăsături neoclasiciste şi elefanţi. Nici în continuare arheologia maya n-a avut o soartă mult mai bună. Lordul Kingsborough, un bogătaş cam excentric din Anglia de pe vremea regenţei, convins că vechile popoare din Mexic şi restul Americii centrale descindeau din... cele zece triburi biblice ale lui Israel, îşi consacră timpul şi averea ca să dovedească asta. Lucrarea lui (*Antiquities of Mexico*, Londra, 1831—1848) cuprindea nouă volume enorme, fiecare dintre ele atît de greu că trebuiau doi oameni să-l deplaseze; pînă la urmă, bătrînul lord îşi cheltui toată averea şi nu reuşi să plătească tipografia pentru ultimele volume,

fiind aruncat în închisoarea pentru datornici. Cu toate acestea, unele materiale adunate de el sînt și astăzi interesante, mai ales textele vechi care între timp s-au pierdut. Lucrarea lui conține și prima reproducere a manuscrisului de la Dresda *(Codex Dresdensis)*, cea mai bine păstrată dintre cele trei cărți hieroglifice maya.

Primele două lucrări strict științifice despre maiași au fost publicate de către John L. Stephens, care, împreună cu pictorul englez Frederic Catherwood, a vizitat mai mult de patruzeci de așezări maya; între 1839 și 1841 ei au colindat pădurea mlăștinoasă din valea Usumacinta și au scos la iveală vestigiile maya de sub vegetația bogată care le invadase; în regiunile așezărilor Copan și Quirigua studiază basoreliefurile și stelele sculptate, iar pe drumul de la Copan la Palenque întocmesc o hartă arheologică, notînd principalele monumente; rezultatele cercetărilor sînt consemnate în două lucrări: *Incidents of Travels in Central America, Chiapas and Yucatan* (Londra, 1841) și *Incidents of Travels in Yucatan* (Londra, 1843). În nouă luni, prima dintre aceste cărți a cunoscut 12 ediții; în mai puțin de zece ani au fost vîndute 25 000 de exemplare, ceea ce pentru vremea respectivă constituie o cifră excepțională. Totuși, nici Stephens n-a scăpat de tentația de a emite unele ipoteze fantastice: el este primul care vorbește de afinitățile civilizației maya cu cea a ... Atlantidei.

Spre sfîrşitul secolului arheologul P. A. Maudslay întreprinde amănuţite cercetări mai ales în regiunile oraşelor Tikal şi Uaxactun. Rezultatele acestor cercetări, efectuate între anii 1881 şi 1894, sînt adunate în cinci volume, conţinînd un mare număr de reproduceri, hărţi şi planuri. Spre deosebire de predecesorii săi, Maudslay a beneficiat de o descoperire pe atunci recentă: aparatul fotografic; aşa se face că reproducerile lui sînt cele mai precise.

Totuşi, nici în vremurile mai noi arheologia maya n-a scăpat de... fanteziştii ei; astfel, călătorul şi arheologul Le Plongeon, după ce reia teoria lui John L. Stephens că maiaşii veneau din Atlantida, încearcă să demostreze că vechiul alfabet grec este de fapt un imn maya care relatează scufundarea miticei ţări atlantice. De altfel, găsind nişte rădăcini subţiri lîngă un perete sculptat din Chichen-Itza, Le Plongeon le-a luat drept... fire telegrafice şi bineînţeles că a ajuns la concluzia că vechii maiaşi cunoşteau telegrafia în urmă cu un mileniu.

În veacul nostru, cîteva instituţii ştiinţifice sînt specializate în cercetări privind vechile civilizaţii americane (Universitatea Havard, Muzeul Peabody şi îndeosebi Institutul Carnegie din Washington) şi întreprind expediţii în Peten, Yucatan, Chiapas şi Campeche după un program sistematic şi cu mijloacele cele mai moderne.

Cercetările din vremurile noastre sînt îngreuiate de faptul că multe dintre vechile aşe-

zări maya se află în regiuni mlăştinoase, invadate da vegetaţie, munca arheologilor desfăşurîndu-se în condiţiile nefavorabile ale climei tropicale. Uneori vina deteriorării mărturiilor materiale o poartă primii europeni care au trecut pe acolo: vînători de idoli, ofiţeri zeloşi în genul lui Antonio del Rio, colecţionari de antichităţi şi alţii. La Bonampak, cu prilejul primelor expediţii, pentru a fotografia în culori frescele care acopereau pereţii templului, „specialiştii" le-au spălat cu benzină ca să înlăture stratul de calcar care le proteja. Benzina a atacat culorile, a făcut ca ele să se prelingă pe pereţi, transformînd frescele în pete multicolore.

Unele descoperiri arheologice de pe aria „trapezului" maya se datorează întîmplării. Numeroase monumente din Peten au fost descoperite în cuprinsul pădurii tropicale de către *chicleros*, căutătorii de *chicle*, o răşină de tip latex, materie primă la farbricarea gumei de mestecat. În jurul oraşului Guatemala, unde vegetaţia este mai puţin densă, descoperirile se ţin lanţ de cînd a început înfăptuirea programului de construcţii de locuinţe; ce-i drept, buldozerul şi automacaraua nu sînt în mod obişnuit instrumente ale arheologului, dar uneori pot da indicaţii interesante . . .

Într-un interviu pe care savantul mexican Barrera Vasquez l-a acordat unui ziarist sovietic (în „Znanie-Sila" nr. 12 din 1965) se relatează cum au fost descoperite în 1958 ruinele unui mare oraş maya de către cîţiva copii

care se jucau pe o colină în apropiere de Merida; unul dintre copii a căzut, dislocînd o piatră acoperită cu mușchi și dezvelind o porțiune de zid cu ornamente. Arheologii au descoperit aici vechiul oraș Tzibilchaltun (*tzibil* „scris" și *chaltun* „piatră masivă", „stîncă"), unul dintre cele mai mari și mai vechi din Yucatan (3000 de ani, 50 000 de locuitori). Deși s-au scurs aproape opt ani de la descoperirea lui, pînă acum nu s-a putut studia nici a zecea parte a bogatului material aflat acolo.

Numeroasele legende țesute în jurul vechii civilizații maya atrag pînă în zilele noastre oameni mai mult sau mai puțin pregătiți să întreprindă cercetări arheologice. Una dintre aceste legende este cea legată de „calul de aur din Tayasal", care, ca multe alte legende, se bazează pe un fapt istoric real. Cronicile vremii arată că în 1524, în drumul său prin regiunea Peten, Cortez a pătruns în orașul Tayasal, unde l-a creștinat pe regele Kanek, care a recunoscut și suveranitatea regelui Spaniei, Carol Quintul. La plecare, Cortez și-a lăsat aici calul, care se pare că îmbătrînise și nu mai putea face față dificultăților drumului. După plecarea spaniolilor, indienii din Tayasal au uitat de creștinare și de Carol Quintul și au început să adore... calul, pentru ei o ființă fabuloasă, venită din alte lumi. Bietul cal, care nu putea trăi din ofrande de copal și balche, s-a stins de foame... Aici se sfîrșește istoria și începe legenda: temători să nu-și atragă mînia zeului-cal, indienii din Tayasal au făurit

un cal de aur, pe care l-au așezat pe un postament în templul lor. La asediul orașului de către spanioli, cîțiva preoți au reușit să scape cu calul de aur, pe care l-au ascuns într-o peșteră din fundul unui lac.

De mulți ani, legenda calului de aur al vechilor maiași exercită un fel de fascinație asupra amatorilor de... arheologie (cîteva sute de kilograme de aur reprezintă o sumă mai mult decît respectabilă). Unul dintre cei mai recenți căutători ai calului de aur din Tayasal este francezul Pierre Ivanoff, care prin anii 1950—1952 trăise o vreme printre indienii guaharibi, la granița dintre Venezuela și Brazilia. În 1960, înarmat cu un costum de scafandru și un compresor demodat, însoțit de cîțiva băștinași — care pînă la urmă îl părăsiră fiindcă nu mai avea cu ce să-i plătească —, Pierre Ivanoff întreprinde cercetări în lacul Peten-Itza, dar nu găsește decît fragmente de ceramică din secolul al XVI-lea. După indicații primite de la un chiclero, se deplasează apoi la Petenbatun, imensă mlaștină situată într-o regiune pustie, unde-și continuă cercetările; în peșterile de aici nu descoperă decît lilieci... Pînă la urmă, nimerește într-o regiune de pădure, unde descoperă unul dintre cele mai interesante orașe maya, îngropat de aluviuni și năpădit de vegetație.

Întors în capitala Guatemalei, găsește cu mare greutate banii necesari organizării unei expediții, dar... nu știe cum să se mai întoarcă. Numai grație sprijinului acordat de un

prieten, pilot francez în Guatemala, reuşeşte să recunoască din avion locul unde doborîse copaci în preajma ruinelor. O a doua expediţie, întreprinsă în 1963, a dus la descoperirea... bineînţeles că nu a legendarului cal de aur, dar a altor interesante ruine, încă în curs de cercetare.

„Cum am reuşit? — explică P. Ivanoff într-un interviu acordat revistei pentru tineret „Vaillant". — Am reuşit datorită concepţiei mele despre explorare. Trei oameni cu rucsacuri în spate, care pătrund în inima naturii şi o cercetează de aproape, au o rază de acţiune de-a dreptul fantastică, pe care nu o poate avea o expediţie clasică, prea grea, sclavă a alimentării ei şi, prin însăşi forţa lucrurilor, lentă într-o regiune unde sezonul propice nu durează decît patru luni".

Este, fără îndoială, un punct de vedere interesant. Iar Pierre Ivanoff, chiar dacă n-a reuşit să descopere calul de aur din Tayasal, a descoperit interesante vestigii maya, despre care a scris o carte şi a turnat un film documentar, ale căror venituri vor folosi la o nouă expediţie.

Ceea ce se cuvine să desprindem, printre altele, din cele de mai sus, e mai întîi faptul că în zilele noastre mai există căutători de comori, în al doilea rînd că nu totdeauna comoara găsită este şi cea căutată... (în această privinţă, interesantă este şi păţania a trei tineri canadieni, care, în aprilie 1966, căutînd o corabie de piraţi încărcată cu prăzi bogate

scufundată în largul insulei Cap-Breton, au descoperit epava goeletei franceze *Le Chameau*, naufragiată în 1725; în cabina căpitanului se găsea solda destinată garnizoanei franceze din fortul Louisbourg, o „comoară" evaluată astăzi la 700 000 de dolari ...).

Pentru adevărații arheologi, „comoara" nu este de obicei, cea evaluată în bani sau în aur, ci cu totul altceva. O astfel de comoară a descoperit în 1956 arheologul mexican Alberto Ruz în Templul inscripțiilor de la Palenque. Din întîmplare, el a observat că o dală mare din dușumeaua încăperii interioare avea cîteva orificii potrivite pentru introducerea degetelor și ridicarea plăcii. Era un fel de trapă, de la care pornea o scară ducînd în inima edificiului. O ramură a scării ducea pînă la un palier, altă ramură cobora la o adîncime de optsprezece metri pînă la o intrare blocată de un perete în fața căruia se găseau osemintele a șase tineri, probabil sclavi sacrificați. După ce au deblocat intrarea, arheologii s-au găsit într-o sală mare semănînd cu o peșteră, plină de mici stalactite și stalagmite provocate de apa infiltrată printre dalele calcaroase. Pe pereți se aflau nouă basoreliefuri în stuc, reprezentînd zei. Cea mai mare parte a încăperii era ocupată de un enorm sarcofag, cu un capac sculptat cu deosebită artă. Greutatea sarcofagului a fost evaluată la cinci mii de kilograme. Glife gravate în părți menționau funeraliile în jurul anului 700. În interior se găsea scheletul unui șef maya, cu podoabe de jad, o perlă

în formă de pară lungă de 2,50 cm şi numeroase alte obiecte preţioase.

O asemenea descoperire, precum şi altele asemănătoare ce se fac destul de frecvent pe cuprinsul „trapezului" maya, constituie adevăratele „comori" ale arheologiei.

„TRAPEZUL“ ASTĂZI...

În decursul ultimelor veacuri, flora și fauna ținuturilor locuite de maiași au rămas neschimbate, exceptînd, bineînțeles, plantele de cultură și animalele domestice „importate“ de europeni.

Trăsături caracteristice ale peisajului formează arborii acaju sau mahon *(Swietenia mahagoni)*, care dau un lemn prețios de culoare roșie, dur, foarte bun pentru confecționarea mobilei, apoi diferite conifere cu siluetele lor specifice, uriașul *ceiba* sau *ceibo (Ceiba pentandra)*, al cărui fruct dă un fel de lînă lucioasă, numită *kapok*, folosită ca umplutură în saltele, arbore pe care vechii maiași îl socoteau sacru (cîte un ceiba se găsește și acum în piața centrală a oricărei așezări guatemaltece), diferite varietăți de palmieri, arborele-

de-pîine *(Artocarpus incisa),* al cărui fruct sferic, de mărimea unui dovleac, băştinaşii îl mănîncă fiert sau copt. Printre arborii folositori se numără şi unele varietăţi de *Hevea,* înrudite cu arborele de cauciuc brazilian şi care aici cresc sălbatice, apoi *sapotayerul* sau *sapodillul,* arbust gumifer, al cărui latex, *chicle,* furnizează materia primă pentru guma de mestecat, arbori de vanilie şi de cacao. În păduri cresc numeroase soiuri de *orhidee,* unele căţărîndu-se pînă în vîrful celor mai înalţi copaci.

Vegetaţia tropicală luxuriantă stă mărturie pentru munca deosebit de grea pe care au trebuit s-o depună vechii maiaşi pentru a cîştiga loturi de cultură; ei ardeau copacii mai înalţi, apoi tăiau cu uneltele lor primitive — topoare de piatră şi de obsidian — rădăcinile, iar la începutul anotimpului ploios semănau în cenuşa pădurii; după doi sau trei ani productivitatea scădea în asemenea măsură, încît trebuiau să abandoneze terenul vegetaţiei sălbatice şi să ia munca de la capăt pe altă porţiune de pădure (sistemul acesta de cultură, care a primit numele de origine indochineză *ray,* se mai practică azi în Madagascar şi unele regiuni din Africa şi din America de Sud).

În pădurea tropicală viaţa este foarte intensă, călătorul se întîlneşte la tot pasul cu felurite insecte, păsări, şopîrle. Jaguarul *(Felis onca)* şi tapirul *(Tapirus americanus)* sînt încă destul de bine reprezentaţi; ei se arată rar călătorului, dar urmele lor se văd în mod frecvent. Mai des pot fi zăriţi cerbi, *pecari* (spe-

cie de porc sălbatic, cu carne gustoasă), mistreți, *agouti* (un mamifer rozător de mărimea unui iepure), leneși *(Bradypus)*, precum și două varietăți de maimuțe: maimuța-păianjen (numită astfel pentru membrele ei lungi și subțiri) și maimuța urlătoare; aceasta din urmă umple pădurea cu țipetele ei ciudate, în special noaptea și în zori. America Centrală este patria *ocelotului* (în maya *thalocelotl)*, o pisică sălbatică cu blana presărată cu puncte întunecate.

Dintre păsări, mai numeroși sînt papagalii *ara* și cocoșii sălbatici ocelați, cu pene de un verde bronzat, împodobite cu ochi ca aceia ai păunilor de la noi. Pasărea *hocco*, o galinacee foarte grațioasă, cu o creastă ciudată în spirale, este apreciată de băștinași mai puțin pentru frumusețea ei și mai mult pentru carnea gustoasă; este o pasăre ventrilocă și, domesticită, păzește celelalte păsări de curte, jucînd rolul cîinelui de stînă. Printre păsările pădurii tropicale, se numără *tucanul*, cu ciocul gros și puternic, și *curucul*, cu gîtul roșu, rude de-ale quetzalului; acesta nu se găsește în pădure, ci preferă altitudinile mai mari, ca și cocoșul de munte de la noi, cu care are comun și raritatea.

Ploile sînt foarte abundente în această regiune tropicală; în sud precipitațiile pot atinge trei metri pe an. Există și un sezon uscat, care ține de la sfîrșitul lui ianuarie pînă în mai; în tot restul anului, regiunea centrală devine impracticabilă, iar călătorii povestesc că obiectele de piele se acoperă cu un mucegai din

pricina umidităţii. Din păcate, sezonul propice pentru colectarea latexului de sapodil este cel ploios, pe care chicleros îl petrec în pădure, în aşezări primitive temporare. Călătorii relatează că pe distanţe de zeci şi chiar sute de kilometri prin inima acestui ţinut nu se întîlneşte nici un sat, numai cîte o cabană de chicleros (*jacal* „colibă" sau *bajereque* „cocioabă, bordei") sau o mică aglomeraţie temporară de *lacandos*, populaţie rătăcitoare, astăzi pe cale de dispariţie.

Statul Chiapas, unde se găsesc înălţimi pînă la 1 500 m se prezintă ca un platou acoperit cu pini şi cu ierburi; la sud-est, în apropierea vechiului Copan, relieful este muntos, ca şi anumite părţi ale Hondurasului Britanic.

Calcarul, care se găseşte aproape peste tot, a furnizat o piatră de bună calitate pentru construcţii şi pentru sculptură; în unele regiuni, silexul şi alte roci dure au înlocuit cu succes obsidianul din regiunea vulcanică. În Hondurasul Britanic, cîteva grupuri maya îşi pot procura granit pentru confecţionarea de metate, care se folosesc şi astăzi pe scară largă. Tot aici se găseşte şi aurul (care în Peten lipseşte cu totul), dar în cantităţi modeste; de altfel, vechii maiaşi nu l-au prelucrat decît foarte tîrziu, spre marea dezamăgire a primilor conchistadori.

Regiunea Peten producea încă din vechime cacao de excelentă calitate şi exporta în alte regiuni pene de păsări, piei de jaguar, lemn de campêche pentru vopsele, mirodenii, răşină de copal folosită în scopuri de cult sau pentru

prepararea vopselelor, mici cantități de vanilie, cauciuc din care se confecționau mingi, de asemenea măduvă de palmieri, înlocuitor foarte apreciat al țelinei, în ciuda gustului ei amar.

În regiunile nordice, în Yucatan și Campeche, clima e mai uscată (precipitațiile ating aproximativ 46 cm pe an), iar vegetația este reprezentată mai ales prin arbuști și tufișuri. Calcarul este mai poros ca în regiunea centrală, cursurile de apă rare, locuitorii fiind nevoiți să folosească puțurile naturale (cenote). Totuși, bumbacul dă aici recolte bogate, iar băștinașii sînt mari meșteri în țesături colorate, care reproduc vechile motive maya.

Lemnul de campêche *(Haematoxylon campechiarum)*, care a dat numele său regiunii, constituie astăzi un important obiect de export; este un lemn greu, dur, de culoare roșie, cu un lustru foarte frumos. O parte a maiașilor din nord-vestul peninsulei Yucatan lucrează în industria forestieră, prelucrînd cu oțeluri dure lemnul pe care strămoșii lor îl lucrau cu silex și cu obsidian . . .

URMAȘII: LACANDOS, CHICLEROS

Descendenții vechilor maiași trăiesc și astăzi pe același teritoriu pe care a înflorit vechea lor civilizație. Numai în unele regiuni, mai ales în preajma marilor centre industriale, ei au fost absorbiți de populația latino-americană.

În urmă cu șaizeci de ani, geograful Karl Sapper (în *Wirtschaftsgeographie von Mexico*, Halle, 1908) aprecia că aproximativ 1 250 000 de persoane vorbeau idiomuri maya, dintre care trei cincimi foloseau variantele sudice. Statistici din 1965 arată că astăzi în Mexic și în Hondurasul Britanic, 363 000 de persoane vorbesc yucateca și 304 000 alte limbi maya, iar în Guatemala 1 800 000 de locuitori se exprimă în circa patrusprezece limbi maya, cele mai importante fiind grupurile mam (310 000),

quiché (580 000) și cakchiquel (360 000); pe malurile rîului Panuco se vorbește huasteca. În afară de limbi, aceste grupuri au păstrat numeroase tradiții în economie și în viața socială și mai cu seamă în arta populară. Mulți indieni mezoamericani vorbesc două limbi; alții, metisați cu creolii spanioli, au adoptat definitiv limba spaniolă, dar continuă — măcar în parte — să trăiască potrivit modului de viață indian.

Dat fiind că, în ceea ce privește populația maya precolumbiană, aprecierile oamenilor de știință variază între 1 500 000 și 3 000 000, înseamnă că în ultimele cinci veacuri populația maya n-a suferit o creștere sau o descreștere apreciabilă (2 500 000 în 1965); dar această „rămînere pe loc" constituie, de fapt, un regres, dacă avem în vedere că indicii demografici ai Americii Latine (îndeosebi cei legați de mișcarea naturală a populației) înregistrează o creștere continuă a populației. În Mexic, de pildă, ritmul mediu anual de creștere (31 la mie) este printre cele mai ridicate din lume.

Astăzi, pe cuprinsul „trapezului", dialectele maya sînt în continuă descreștere. Două dintre ele s-au stins de curînd, în primii ani ai secolului nostru.

În zona de nord și în partea nordică a regiunii centrale se vorbește numai yucateca, pe care unii specialiști o socotesc limba maya propriu-zisă. Pe măsură ce coborîm din Yucatan spre sud, trecem treptat de la yucatecă la limbile maya sudice, iar diferențele se măresc

pe măsură ce ne depărtăm către baza sudică a „trapezului". Tranziţia se face progresiv, pe nesimţite; Andrade, unul dintre marii specialişti în limbi maya, remarcă pe bună dreptate că pentru a întocmi o hartă lingvistică a teritoriului maya nu trebuie folosite culori bine diferenţiate, ci culori estompate, cu nuanţe abia sensibile.

Limba maya este muzicală, agreabilă auzului. Ea nu are sunetele pe care noi le desemnăm prin semnele *d* şi *f*; în schimb are un sunet pe care îl putem exprima cel mai bine prin semnele *dz* alăturate. Sunetul *r* este rar, el apare frecvent numai într-una dintre limbile din nordul Guatemalei. Se spune că limba maya este uşor de învăţat.

Aspectul fizic al maiaşilor este destul de omogen. Ei sînt voinici, deşi de statură mică (1,56 m înălţime medie), cu picioarele foarte musculoase. Faţa e lată, cu umerii obrajilor ieşiţi. Trăsăturile sînt armonioase; în general trec drept oameni frumoşi. Sînt inteligenţi şi îndemînatici.

Maiaşii yucateci se numără printre populaţiile cele mai brahicefale din lume; indicele cefalic mijlociu (lungimea capului împărţită la lăţime) este 85, iar în unele cazuri poate atinge chiar 93.

Populaţiile maiaşe au părul negru, în general neted şi lucios, mai rar larg ondulat; ochii sînt de cele mai multe ori căprui-închis. Pleoapele superioare au cîteodată o cută uşor accentuată, dînd ochilor forma de migdală.

Nasul este cărnos, ascuțit, cu spinarea dreaptă sau uneori acvilină, buza inferioară groasă.

Obiceiurile și caracterele spirituale ale neomaiașilor prezintă unele mici deosebiri, întocmai ca și limba.

Maiașii-yucateci au format obiectul unui studiu amănunțit în anii 1950—1951, cînd un grup de etnologi, arheologi și misionari americani au trăit printre ei. Oamenii de știință au ajuns la concluzia că yucatecul mijlociu are spiritul social dezvoltat, îi place să muncească în grup; este foarte atașat de familia sa, dar găsește că nu trebuie să arate această afecțiune. Este prietenos și nu se supără decît rareori, îi plac mult glumele. Este de inteligență mijlocie, fără să aibă spiritul deosebit de inventiv și nici imaginația dezvoltată. Este în general econom și de o cinste excepțională. Foarte curat, face baie dimineața și seara. Soția lui este o gospodină excelentă. În ceea ce privește credințele religioase există deosebiri destul de accentuate de la individ la individ. În colectivitățile yucatece, ucigașii și cerșetorii sînt excepții.

Maiașii-kekchi sînt descriși, de asemena, ca oameni blînzi și liniștiți, foarte cinstiți, muncitori. Geograful și etnologul german Karl Sapper, care a trăit multă vreme printre indienii kekchi din regiunea Alta Verapaz, relatează în *Das nördliche Mittelamerika* (Nordul Americii Centrale), Braunschweig, 1897, că ei educă pe tineri să fie calmi, cumpătați, să respecte autoritatea părintească; ei socotesc gesturile bruște și tonul ridicat al unora dintre europeni sau

nord-americani o dovadă a lipsei de educație; mai presus de orice pun cinstea, și, în doisprezece ani cît a stat printre ei, savantului german nu i s-a furat vreodată un obiect cît de mic.

Maiașii-lacandos au fost descriși cu multă simpatie de cercetătorul american Alfred M. Tozzer (în *A Comparative Study of the Mayas and the Lacandones*, New York, 1907); el arată că lacandonii, printre care a trăit o vreme, duc o viață familială fericită, rareori tulburată de neînțelegeri sau certuri; ei sînt cinstiți, generoși, ospitalieri și au simțul onoarei foarte dezvoltat. Sînt calmi, își ies rareori din fire, dar atunci mînia lor este cumplită.

În satele yucatece din sud și din marginea pădurii Petén, colindate de agenții companiilor care achiziționează chicle, au pătruns, printre alți negustori, și cîrciumarii. Indienii maya, obișnuiți cu balche și atole, băuturi ușor alcoolizate, suportă greu *aguardientes*, rachiurile comercializate în *cantinas* (termenul cantină are în America Latină înțelesul de bodegă, cîrciumă), și în satele de chicleros se iscă atunci certuri, scandaluri, dispute care se sfîrșesc adesea cu vărsare de sînge. Aguardiente constituie încă una dintre plăgile pe care „civilizația" le-a adus pe aceste meleaguri.

O soartă ciudată a avut grupul lacandonilor care, după ce a trăit o vreme în așezări stabile, s-a împrăștiat în grupuri mici, izolate, în pădurile de pe malurile rîului Usumacinta, ducînd o viață nomadă. În 1965 un redactor al

revistei franceze *Sciences et Voyages* a reușit, după cîteva luni de peregrinări, să dea în sfîrșit de urmele unui grup de lacandoni, a trăit printre ei mai multă vreme și i-a fotografiat. Un grup, de obicei o familie, își schimbă „domiciliul" de cinci, șase ori pe an. Umblă îmbrăcați în halate lungi de bumbac. Bărbații fumează, începînd din copilărie, țigări groase din foi de tutun sălbatic. Mîncarea lor preferată: dimineața — flori de pădure (așa zisele „flori de Yucatan", cu sucuri narcotice), iar peste zi carne de maimuță și de papagal. Băutura obișnuită: *kaye*, un suc de porumb, ușor fermentat, combinat cu diferite mirodenii. Șeful grupului are de obicei 3—4 neveste și 15—20 de copii, iar cînd se întîlnesc două grupuri, șefii își schimbă între ei o parte din femei și-și vînd „plusul" de fete pe care le au, acestea fiind socotite bune de măritat la vîrsta de zece ani...

Chaan-Anin Obregon, un lacandon care a părăsit viața nomadă și a primit de la autoritățile mexicane slujba de „păzitor al templului de la Bonampak", conduce acum turiști pe cărările cunoscute numai de el; de la micul aerodrom aflat în mijlocul pădurii pînă la „Casa Jaguarului" din Bonampak, drum de cinci ore, poți afla de la Obregon povestea tristă a „stafiilor", cum sînt numiți lacandonii, a „oamenilor care pășesc fără zgomot"; acești descendenți ai celor care au ridicat orașe și palate, care au cunoscut mișcarea aștrilor și scrierea și au creat o artă care uimește prin concepția ei îndrăzneață, se numără astăzi

printre cele mai înapoiate populații ale globului.

O bună parte dintre locuitorii pădurilor din Petén și vestul Hondurasului Britanic practică o profesiune unică pe lume: cea de chiclero. În timpul sezonului ploios, cînd *sapotayerii* „arbuști gumiferi“ sînt plini de sevă, chiclero pornește în pădure, crestează trunchiul arborilor cu un cuțit de formă specială (*macheta*), apoi pune la rădăcina lui un dovleac scobit, unde se adună latexul, așa-zisul *chicle* sau guma mastică, un suc lăptos asemănător cu gutaperca.

Culegerea gumei de mestecat în pădurile mlăștinoase, ocupația principală a unei mari părți a populației maya din Petén, a creat și un anumit mod de viață, care deosebește fundamental pe chiclero de frații săi de sînge. Iată cum se desfășoară lucrurile la Socotz, un sat din apusul Hondurasului Britanic, în marginea marii păduri din Petén.

În perioada premergătoare sezonului ploios, numeroși agenți ai societăților nord-americane sosesc la Socotz pentru a recruta chicleros. Ei plătesc drept avans sume importante și vreme de o săptămînă sau două prosperitatea domnește în sat. Împreună cu agenții sosesc negustorii, care vînd băutură, fulare de mătase vegetală în culori țipătoare care se vor decolora curînd, bocanci și îmbrăcăminte, toate de calitate inferioară, precum și echipamentul necesar chiclerolui în timpul muncii în pădure. Cele cîteva zile de aparentă prosperitate trec repede și cei care au semnat angajamente și

au primit avansuri pornesc pe potecile de pădure știute de ei, unde vreme de cîteva săptămîni înfruntă umezeala și frigurile, animalele sălbatice și șerpii veninoși, mlaștinile și lianele cu spini ascuțiți, prestînd o muncă epuizantă în căutarea sapotayerului și a latexului de chicle.

Între timp, familia chicleroului, rămasă în sat, are grijă de milpa, ogorul de porumb, pregătind însămînțările ce se vor face imediat după încetarea ploilor; femeile se ocupă de țesătorie și de alte treburi casnice, băieții mai răsăriți colindă pădurile apropiate în căutarea fagurilor de albine sălbatice pentru a culege miere și ceară neagră pentru lumînări sau pun capcane pentru păsări și animale. Întoarcerea chicleroului și predarea baloturilor de chicle aduce din nou o scurtă perioadă de prosperitate, după care începe munca, nu mai puțin epuizantă, pe ogorul de porumb.

Nu se poate închipui viață mai grea și mai chinuită decît cea a chicleroului în pădure. În afară de jaguari și de alte animale sălbatice, la tot pasul se găsesc mușuroaie de furnici a căror înțepătură produce umflături și o paralizie temporară, șerpi veninoși — printre care șerpele-de-piatră, cu mușcătură mortală — care nu pot fi lesne descoperiți în vegetația înconjurătoare; la acestea se adaugă arbuștii *pitahaya,* prevăzuți cu spini ascuțiți ca vîrful de lance, și numeroase specii de insecte, printre care *tique,* o insectă acariană care produce mîncărimi groaznice. Pierre Ivanoff descrie *colmoyotele* care infectează dureros pielea: „Sînt

viermi albi, de mărimea unui sfert de unghie, cărora li se vede numai capul și cilii și care prosperă sub epidermă. Vînătoarea colmoyotelor de sub piele este originală; tehnică chiclero: după ce viermele s-a îngrășat cît trebuie, apropii de piele vîrful țigării aprinse, capul iese, îl arzi și poți trage viermele afară . . .“

Chicleroul nu poate căra cantități mari de merinde, astfel că hrana lui obișnuită este carnea tare de maimuță și de papagal, iar în loc de pîine, miezul amar de palmier. Găsirea unui stup de miere „sălbatică“ este un eveniment fericit, care aduce variație în meniu. În regiunile secetoase, chicleroul trebuie să găsească liana care conține apă (în regiunea de stepă, cactusul „de apă“) ca să scape de chinurile setei.

Astăzi meseria de chiclero este pe cale de dispariție. Din pricina exploatării intense, sapoteyerul a devenit rar, întocmai ca și *hule* sau *holquahitl (Castilloa elastica)*, purtător de latex de cauciuc, din care vechii maiași își confecționau mingile, iar guma sintetică a început să înlocuiască pe scară tot mai mare pe cea naturală. Foștii chicleros se deplasează încetul cu încetul către sud, angajîndu-se zileri pe plantațiile de bananieri din Guatemala. Parte dintre ei buni cunăscători ai tainicelor poteci de pădure, servesc de ghizi expedițiilor arheologice pornite să descopere uimitoarele edificii ridicate de stămoșii lor.

„PĂMÎNTUL NE HRĂNEŞTE..."

Porumbul care constituie baza economică a civilizaţiei maya era obiectul unui cult ale cărui urme se găsesc pînă în zilele noastre la ţăranii indieni, îndeosebi la cei din regiunile de şes ale Americii Centrale. Fără îndoială că dragostea pentru pămîntul care hrăneşte o găsim mai mult sau mai puţin la toţi ţăranii din lume, dar nicăieri ea nu îmbracă asemenea forme mistice ca în regiunile agricole mezo-americane. Un călugăr nota în urmă cu două veacuri despre ţăranii maya: „Tot ce fac şi ce spun este în asemenea măsură legat de porumb, încît îl consideră aproape ca un zeu. Încîntarea lor cînd îşi contemplă milpa este atît de mare, încît uită de copii, de nevastă şi de toate celelalte plăceri, de parcă milpa ar fi scopul final al existenţei lor şi sursa fericirii lor".

Un maya-mam din Guatemala occidentală își exprima față de un călător european disprețul lui pentru albii care-și înmormîntează morții în cavouri de piatră sau de ciment. Indienii, spunea el, preferă să hrănească pămîntul cu cadavrele lor drept răsplată pentru bucatele primite pe cînd erau în viață. „Pămîntul ne hrănește, se cuvine să-l hrănim".

Importanța pe care o prezintă porumbul în viața indianului reiese și din faptul că, deși astăzi se cultivă în America Centrală numeroase plante alimentare aduse din Lumea veche, statisticile arată că 80% din alimentația populației o constituie porumbul, care nu lipsește de la nici o masă. În toate orașele cu populație indiană se află așa-zisele *tortillerias*, brutării în care porumbul se macină încă între două pietre (asemănătoare acelor metate ale vechilor maiași;) apoi mălaiului i se adaugă ... calcar, care dă turtelor o culoare deschisă, un gust ales și-i ferește pe copiii mîncătorilor de tortillas de rahitism și avitaminoză (care prin partea locului se numește, nu se știe de ce, „boala englezească"). Calciul adăugat mălaiului contribuie, se pare, și la păstrarea dentiției; indienii au dinți sănătoși pînă la bătrînețe, caria dentară fiind un fenomen rar.

În statele indiene mai răsărite, în locul metatelor se folosește astăzi *molino de nixtamal*, adică o moară de porumb, care funcționează cu un motor cu gazolină (*nixtamal* este un cuvînt de origine indiană, probabil aztecă, preluat de maya încă din perioada precolumbiană). În schimb, nu se află nici o „tortilleria";

fiecare gospodină pregătește acasă delicioasele tortillas pentru întreaga familie. În zori se urcă în *cincolote* — pătulul înalt, împletit din coceni și ridicat pe pari ca să nu se poată urca șoarecii — scoate boabele pentru ziua respectivă, le duce la molino de nixtamal, unde se macină, apoi se întoarce acasă să pregătească de mîncare. La prînz, cînd se întorc cei plecați la cîmp, masa e gata.

Vorbind de porumb ca bază a alimentației indienilor din America Centrală, se cuvine să ne oprim o clipă asupra variatelor feluri de mîncare ce se prepară aici din făina de porumb, cu atît mai mult cu cît și țara noastră se numără printre puținele unde făina de porumb se consumă ca aliment (în Europa mai sînt numai două: U.R.S.S. și Italia).

În primul rînd se consumă *elote*, știuletele de porumb, fiert sau fript pe cărbuni, întocmai ca și la noi. Numai că mexicanii nu-i adaugă numai sare, ci și ardei iute, pisat sau măcinat (boia). De altfel, nici unul dintre variatele feluri preparate din mălai nu se consumă fără ardei. Prin partea locului, ardeiul iute se numește „piper de Chile", în alte părți „piper de Cayenne" sau „piper spaniol", nume nu prea potrivit, avînd în vedere că această plantă din familia solanaceelor *(Capsicum annuum)* este originară din Mexic și din Guatemala, prin urmare chiar de la fața locului... *Elote* este încă un cuvînt de origine indiană, care a îmbogățit limba spaniolă; în America Centrală există și expresia *pagar los elotes* („a plăti știuleții"), cu sensul „a plăti oalele

sparte". În Spania însă se spune *pagar el pato* „a plăti rața"; așadar, fiecare popor cu alimentația lui... În orașele mexicane este un spectacol obișnuit să întîlnești la colțuri de stradă femei indiene cu un mic grătar de cărbuni, pregătind *cocuma* „porumb copt".

Printre felurile de mîncare pregătite din mălai, patru sînt mai răspîndite: *tamales*, turte moi din porumb măcinat, cu carne de porc, învelite într-o pănușă (ca sarmalele noastre în foi de varză) și fierte în abur; *enchiladas*, turtițe făcute sul și umplute cu carne (de obicei de curcan) sau cu brînză, gătite cu sos de roșii și ceapă; *tacos*, două tortillas subțiri, avînd la mijloc fasole, diferite legume sau carne; *quesadillas*, o tortilla cu carne, cîrnați, brînză sau cu *flor de calabaza* (floare de dovleac), fiartă în grăsime.

În sfîrșit, porumbul constituie și principalul aliment pentru prepararea unei supe, *pozole*, o mîncare națională mexicană. Ea se pregătește din boabe uscate de porumb, fierte de preferință cu cap de porc, ceapă roșie și diferite mirodenii. Și tot din porumb se prepară o băutură, *atole*, un rachiu ieftin, tulbure, din mălai și sucuri de fructe; este băutura indianului sărac și se zice că nu este întîmplător faptul că numele lui derivă din spaniolul *atolondrado* care înseamnă „zăpăcit", „buimăcit"...

Modul variat de pregătire a mîncărurilor de porumb, condimentele și grăsimile adăugate fac ca în rîndurile populației mezoamericane pelagra — boala datorată lipsei unor vitamine — să fie foarte rară. Europenii însă, care au

preluat porumbul din Lumea nouă fără a prelua şi modul de preparare a mîncărurilor din mălai, au avut mult de suferit de pe urma acestei boli (în 1910 o statistică oficială menţiona în ţara noastră 58 000 de cazuri). De altfel, multă vreme pelagra (în italiană *pella agra* „piele aspră") purta în Europa numele „boala lui Columb".

Porumbul, baza alimentaţiei păturilor sărace din Mexic şi America Centrală, este şi astăzi obiectul unui anumit cult care aminteşte de ritualurile vechilor maiaşi. În această privinţă, deosebit de interesante sînt cele relatate de savantul american J. E. S. Thompson (despre care am mai vorbit) cu privire la ceremoniile celebrate de către maiaşii mopan din partea răsăriteană a Hondurasului Britanic în perioada însămînţării porumbului.

În noaptea dinaintea ieşirii la cîmp, sacii cu boabele de sămînţă sînt puşi pe o masă unde se află o cruce şi patru lumînări aprinse. Apoi se aprinde răşină aromată, de cele mai multe ori răşina balsamică a copayerului *(Copaifera officinalis)*, străvechiul copal, care serveşte astfel şi noua religie, după cum vreme de milenii a servit-o pe cea veche. În zori, ţăranul iese la cîmp, aruncă patru pumni de grăunţe spre cele patru puncte cardinale şi rosteşte o rugăciune: „O Dumnezeule, străbun şi străbună, zeu al munţilor, zeu al văilor, zeu sfînt. Îţi aduc ofranda aceasta din toată inima. Fii răbdător cu mine, cu ceea ce fac, Dumnezeule adevărat şi sfîntă Fecioară. Am nevoie să-mi dai porumb mult şi bun, oriunde voi semăna

pe acest cîmp, locul meu de muncă. Supraveghează-l pentru mine, păzeşte-l pentru mine, fă să nu i se întîmple nimic din clipa în care îl seamăn şi pînă în clipa cînd voi recolta".

Ceremonii asemănătoare, în care străvechile credinţe în zei se împletesc cu elemente creştine, se găsesc şi la grupurile maya-mam, maya-chorti şi maya-kekchi. La unele dintre aceste grupuri, ţăranii postesc cîte treisprezece zile înainte de a porni la însămînţatul porumbului. În dimineaţa primei zile de însămînţat se ridică un fel de altar pe cîmp, iar primarul satului indian oferă treisprezece tiuqi pline cu balche în cinstea chacilor, zeii ploii, precum şi a zeilor care păzesc milpa, după care se taie cîteva păsări, stropindu-se pămîntul cu sîngele lor. Un băieţel din sat este legat de altar şi imită din cînd în cînd zgomotul tunetului şi orăcăitul broaştelor, în timp ce tinerii dansează în jurul lui. Tunetul şi broaştele sînt, după cum am văzut, simboluri ale zeilor ploii.

Şi J. E. S. Thompson conchide pe bună dreptate: „Aceste rituri nu trebuie considerate ca simple documente etnologice; ele exprimă cît de puternic preocupaţi sînt maiaşii de porumbul cel viu şi de zeii care-l hrănesc şi-i dau umezeală".

*

Printre plantele alimentare tradiţionale în cuprinsul „trapezului" se cultivă cartoful, acest „dar făcut de Lumea nouă omenirii", despre care se spune că Walter Raleigh l-a adus în

1584 în Irlanda, iar Frances Drake în 1586 în Anglia (în realitate, încă din anii 1560—1570 cartoful se cultiva în Spania şi în Italia). Cartoful cultivat astăzi în Europa (Solanum tuberosum) este originar de pe platourile fertile ale Anzilor, din Peru şi Chile; în America Centrală s-au cultivat vreme de multe veacuri şi se mai cultivă încă diferite soiuri înrudite de *batate* sau *patata (Ipomoea batatas)*, cu tulpini tîrîtoare şi tuberculi care pot ajunge pînă la douăzeci de kilograme (actualmente se fac şi în ţara noastră încercări pentru aclimatizarea batatei, bogată în amidon, vitamine şi zahăr).

Ca şi cartoful, fasolea *(Phaseolus vulgaris)* este originară din America de Sud. În Guatemala se cultivă fasolea neagră *pito*, care constituie unul dintre alimentele de bază ale indianului mezoamerican. O specie de pito se cultivă în Europa ca plantă ornamentală *(Phaseolus multiflorens)*.

Dintre celelalte plante autohtone se cuvine să menţionăm tiuga sau tigva *(Lagenaria vulgaris)* şi dovleacul *(Cucurbita pepo maxima)*, cu tulpină agăţătoare. Fructul scobit în interior al unei specii de dovleac cunoscute şi folosite din cele mai vechi timpuri de către maiaşi a primit în vremurile mai noi numele *jicara*, cuvînt care în spaniolă înseamnă „ceaşcă", ceea ce arată şi utilizarea ce i se dă. Floarea dovleacului constituie o mîncare apreciată.

Printre plantele industriale, primele locuri le ocupă bumbacul (specie americană, originară din Mexic, cunoscută în industrie sub

numele *„bumbac upland"*, iar în știință sub numele latinesc *Gossypium hirsutum)* și agava. Aceasta din urmă, cultivată în Europa numai ca plantă ornamentală, a avut și are în cuprinsul „trapezului" multiple întrebuințări. Cele trei specii *(Agave americana, A. mexicana* și *A. atrovirens,* dintre care prima, numită și *maguey,* este mai răspîndită) dau fibre foarte rezistente folosite în industrie, precum și un suc bogat în zahăr și care, fermentat, dă *pulque,* băutura națională mexicană. Prin distilarea bobocului de floare și a frunzelor tinere se obține un rachiu: *mescal.* Alături de balche, străvechea băutură ușor alcoolizată obținută din fermentarea mierei „sălbatice" și care, după cum am văzut, era și pe placul zeilor — alături de posol și de atole, obținute din porumb în combinație cu sucul de fructe — pulque și mescal completează gama variatelor băuturi alcoolice mezoamericane, foarte puțin cunoscute la noi.

Cultivarea magueyului este una dintre îndeletnicirile principale ale țăranilor indieni din Mexic. În perioada de coacere, în mijlocul plantei se formează un fel de știulete în formă de popic, care conține mult căutatul suc. Cultivatorul de maguey, numit *tlachiquero* (termenul este, se pare, de origine aztecă, dar actualmente se folosește și în idiomurile maya nordice și chiar în spaniola mexicană), crestează „popicul" și pune la baza lui o jícara sau un dovleac scobit, unde se va scurge sucul dulce, numit *aguamiel* (agua „apă" și *miel* „miere"), o băutură răcoritoare foarte

apreciată, mai ales amestecată cu sucul fructelor unui anumit cactus. De trei ori pe zi, vreme de patru pînă la șase luni, tlachiqueroul adună sucul strîns în dovleci, avînd grijă să curețe planta de paraziți. Între aceștia, așa-zișii „viermi de agavă" — *gusanos de maguey* — sînt apreciați ca o delicatesă de sezon; se mănîncă de obicei prăjiți în ulei (cererea este atît de mare, încît în ultimii ani fabricile din industria alimentară mexicană achiziționează mari cantități de gusanos, pe care le comercializează sub formă de conserve).

În Mexic și în alte țări din America Centrală, agava se cultivă îndeosebi pentru pulque; în alte părți ale lumii, mai ales în Indonezia și în răsăritul Africii, au fost amenajate plantații întinse de *Agave sisalana*, care dau fibrele de *sisal* (*pita* sau „cînepa de Tampico"), foarte rezistente, folosite la confecționarea de sfori, funii și diferite țesături.

Dacă America Centrală a dat Lumii vechi cîteva plante deosebit de utile, în schimb a importat altele, de pildă susanul și bananierul. Totuși se pare că indienii mezoamericani continuă să rămînă la alimentația strămoșilor, bazată pe porumb.

„PREOŢII ZODIACULUI" ŞI CÎTE CEVA DESPRE CURANDERO

În partea unde vorbeam despre preoţii vechilor maiaşi arătam că una dintre atribuţiile lor era prevederea viitorului. După cum relatează unii călători, astăzi, după mai mult de un mileniu de la perioada de mare înflorire a vechilor cetăţi, se mai păstrează în satele maya numeroase tradiţii care amintesc de acele procedee. Astfel, cîte un bătrîn al satului (pe care unii autori îl numesc „şaman", cu un termen neadecvat, după numele dat vraciului de unele populaţii din nordul Asiei) este consultat pentru a descoperi cauza unor boli şi numele celor care le provoacă prin magie neagră, a regăsi obiecte pierdute, a ghici dacă o tînără se va mărita curînd şi ce fel de soţ va găsi.

După cum vedem, activitatea bătrînilor vraci maiaşi se aseamănă oarecum, prin obiect, cu cea a unor babe doftoroaie din satele noastre, care pînă cu cîţiva ani în urmă ghiceau „de boală", „de dragoste" etc. Numai că pe platourile înalte ale Guatemalei operaţia este efectuată totdeauna de un bărbat, care în graiul indienilor se numeşte „preot al calendarului" (sau „al zodiacului").

Dar şi metodele prezintă unele asemănări. Instrumentele cele mai obişnuite ale vraciului maya se află într-un săculeţ: boabe de *pita* (specie de agavă), de fasole, de porumb şi uneori cîteva pietricele. Vraciul le aruncă, apoi le aşază pe grupe de două sau de patru. În orăşelul Chichicastenango, locuit de maiaşii guiché, boabele se aşază cîte patru; dacă rămîn desperecheate una sau două, obiectul căutat va fi găsit, dacă rămîn trei nu va fi găsit. În unele sate vraciul foloseşte boabe de porumb aşezate într-un anumit fel pentru a afla direcţia în care a fugit o fată sau tînărul care a răpit o fată. Iată, aşadar, procedee asemănătoare cu „datul în bobi" de prin părţile noastre.

Numeroase alte forme de „ghicit" şi de „semne" sînt descrise de diferiţi etnografi şi călători din America Centrală. Astăzi, la maiaşii mam, contracţia pulpei piciorului stîng este semn rău, a celei de la piciorul drept este aducătoare de bucurie. Lacandonii, cînd vor să afle rezultatul unei acţiuni viitoare, îşi unesc cu un gest brusc degetele mîinilor: dacă unghiile unor degete intră sub ale celorlalte,

răspunsul este negativ, dacă rămîn aliniate — afirmativ. În regiunea Amatitlan din Guatemala, maiașii pokomam încearcă să prevadă viitorul după cum se adună vitele în țarcuri, după cum zboară păsările, ce fel de pasăre cîntă în apropierea casei. Maiașii kekchi „ghicesc" după felul în care moare curcanul tăiat pentru ospățul de sărbătoare.

Și alte numeroase superstiții au supraviețuit pînă în zilele noastre. În satele din Yucatan, de pildă, sculptorii în lemn care fabrică diferite obiecte de uz casnic și jucării pentru copii se feresc să utilizeze cedrul acaju, deși acesta dă unul dintre lemnele cele mai frumoase pentru sculptat. Motivul: cedrul acaju este „copacul-zeu" (din el se sculptau idolii vechilor maiași) și utilizarea lui ar putea să aducă nenorocirea sau chiar moartea artistului sau a vreunui membru al familiei lui. Credința locală pretinde că nu poate fi folosit decît cu respectarea anumitor rituri sub supravegherea vraciului și stropit cu balche (sau rachiu aguardiente), iar meșterul respectiv trebuie să ia preventiv unele leacuri care să-l ferească de influențele malefice.

Farmacopeea maya este excepțional de bogată și este neîndoielnic că utilizarea a numeroase plante medicinale are o origine foarte veche. Acest lucru este dovedit și prin cîteva documente din secolele XVIII—XIX în yucatecă, redactate în alfabetul latin; ele au fost studiate printre alții, de Ralph L. Roys în *The Indian Background of Colonial Yucatan* (Fondul indian din Yucatanul colonial), Washing-

ton, 1943, care demonstrează că sînt compilate după surse mai vechi; aceste documente vorbesc de tratamentul diferitelor boli și efectul anumitor plante asupra organismului omenesc. Aproape toate se mai folosesc și astăzi în satele din Yucatan, iar unele dintre ele, care s-au dovedit a fi deosebit de eficace, au fost adoptate nu numai în nomenclatura farmacopeii americane, dar și a celei europene.

Vraciul maya care se ocupă cu administrarea acestor medicamente vegetale se numește, cu un termen mai nou, postcolumbian, *curandero* (astfel se numește și vraciul rătăcitor care colindă satele cu sacul plin de ierburi de leac în spinare; curandera se numește și negustoreasa indiană care, în piețele tîrgurilor, are o tarabă cu plante medicinale, unele foarte rare, pe care le vinde mușteriilor). Curanderoul își administrează leacurile sub diferite forme: amestecuri și alifii, emulsii, infuzii și ceaiuri, ierburi de fumat, frecții, clisme. El este ușor de recunoscut: așa cum medicii europeni aveau ca simbol (de la Hipocrat încoace) șarpele încolăcit pe toiag, iar farmaciștii diferite animale împăiate sau conservate în spirt, tot așa un curandero mexican care se respectă va avea (în încăperea de „consultații" sau în sacul cu ierburi ori pe taraba din piață) un cap de aligator cu colți fioroși sau o piele de tatu cu blindajul ei de plăci cornoase sau ... și una și alta.

Printre plantele medicinale cea mai folosită este *sarsaparilla (Smilax ornata)*, plantă cătă-

rătoare spinoasă, care trece drept foarte eficace la răceli și la diferite forme de reumatism. Efectul ei curativ a fost verificat cu veacuri în urmă de două capete încoronate: Carol al V-lea și Filip al II-lea, regi ai Spaniei din secolul al XVI-lea, ambii suferind de gută; declarația lui Carol al V-lea: „Noua Spanie (Mexicul. — H.M.) e mai prețioasă datorită sarsaparillei decît aurului ei", nu este istoricește verificată, dar fapt este că, de cîte ori acosta în porturile Spaniei o corabie venită de la Veracruz, trebuia descărcat mai întîi pachetul cu rădăcini de sarsaparilla și purtat în galopul cailor pînă la palatul Escurial.

Curanderoul are printre leacurile lui și lemnul rășinos de *guajaka* sau *guajacan (Guajacum oficinale)*, folosit la infuzii în caz de răceală. Pe vremuri însă lemnul de *guajaka* era reputat pentru eficacitatea lui în vindecarea... sifilisului, fapt care nu va reuși decît să smulgă un zîmbet medicilor din zilele noastre, dar acum patru veacuri și jumătate poetul și umanistul Ulrich von Hutten (1488—1523) a fost atît de entuziasmat de tratamentul cu „ceai de guajaka", încît a scris și o carte despre acest miraculos leac: *De guajaci medicina et morbo gallico* („gallico" fiindcă pe vremea aceea sifilisul se numea „boala frîncească", deși primii europeni care au contractat-o au fost... primii europeni care au pus piciorul în Lumea nouă: marinarii lui Columb).

Dacă arborelui guajaka nu i se mai dă astăzi întrebuințarea pe care i-o dădeau vechii maiași (și umanistul von Hutten), în schimb

unele specii *(Guajacum sanctum)* dau un lemn preţios, cunoscut sub numele de „lemn franţuzesc“, iar altele *(Bulnesia sarmienti)*, bogate în răşini, dau prin distilare un ulei eteric, folosit în industria parfumurilor şi săpunului. Farmacopeea europeană şi-a însuşit şi ea uleiul de guajaka şi-l foloseşte în compoziţia unor medicamente recomandate la afecţiunile pulmonare şi la bronşită (cele mai cunoscute au denumirile comerciale „Duotal“, „Sirolin“ şi „Guakalin“), de unde putem trage concluzia că unele dintre cunoştinţele empirice moştenite de modestul curandero maya din Yucatan sînt foarte utile.

În secolele XVI—XVII, după ce în Europa s-a răspîndit zvonul despre „ierburile miraculoase“, din Lumea nouă, numeroase corăbii încărcate cu rădăcini, frunze, flori, coajă, răşini soseau în porturile spaniole, franceze şi engleze. Nobilimea îşi tămăduia rănile căpătate în război cu un balsam extras din coaja copacului *tamahaca*, tuberculele de manioc erau folosite la tămăduirea eczemelor şi a... cancerului, rădăcina de *jalapa* era eficace în tratamentul constipaţiei, iar despre *elemi*, răşina balsamică a unui arbore asemănător măslinului, se spunea că închide în cîteva ore orice rană.

Toate aceste leacuri, care fac şi acum parte din arsenalul curanderoului, sînt folosite şi de europeni, dar altfel: maniocul *(Manihot edulis)* cu feculele lui *(cassave)* nu s-a dovedit de loc eficace în tratamentul cancerului, în schimb făina feculelor *(tapioca)* s-a dovedit

foarte hrănitoare şi maniocul se cultivă astăzi ca plantă alimentară; răşina de elemi (numită astfel după o substanţă asemănătoare extrasă din arborele *Canarium luzonicum* din Filipine) dă un ulei eteric folosit astăzi la fabricarea lacurilor, parfumurilor şi săpunurilor fine; în sfîrşit, numai rădăcina jalapa *(Exogonium purga)*, conţinînd principii active purgative, se foloseşte astăzi şi în farmacopeea europeană.

O altă plantă mezoamericană care a stîrnit senzaţie în Europa secolului al XVIII-lea este *sasafrasul*, un arbust din familia lauraceelor, prin urmare rudă bună cu laurul mediteranean, cu care cei vechi încununau frunţile poeţilor şi ale învingătorilor. Sasafrasul era socotit un fel de panaceu, un leac care vindecă orice boală; un text vechi de două veacuri ne spune că „această uimitoare plantă goneşte podagra din oase, celor cu boală frîncească le curăţă sîngele, iar cheliile cele mai lucioase le acoperă cu plete buclate...". Chimiştii, care n-au încredere decît în analizele de laborator, s-au ocupat şi de sasafras şi au ajuns la concluzia că nu vindecă nici guta, nici boala frîncească şi nici chelia, în schimb are proprietăţi narcotice, calmante şi antispasmodice, pe care industria farmaceutică le poate utiliza din plin.

O soartă asemănătoare a avut şi o altă plantă mexicană, *higuerilla (higuerillo* sau *higuereta)*, cu puternic efect purgativ; cîtăva vreme ea a fost foarte modernă şi în Europa, care îi dădea aceeaşi întrebuinţare ca şi preoţii

maiaşi din Yucatan..., pînă ce botaniştii au descoperit că higuerilla *(Ixodes ricinus)* nu este altceva decît o specie de ricin *(Ricinus comunis)*, una dintre cele mai vechi euforbiacee cunoscute în Lumea veche, despre ale cărei proprietăţi ne vorbeşte şi Herodot, părintele istoriei, cu circa 2 400 de ani în urmă. Dar cu aceasta cariera higuerillei nu s-a sfîrşit: după ce s-a retras o vreme în sacul curanderoului maias (unde stătuse şi mai înainte vreme de vreo două milenii), şi-a făcut o reapariţie strălucită la începutul veacului nostru, cînd chimiştii au descoperit că uleiul de ricin este trebuincios motoarelor de avion. Aşa se face că astăzi higuerilla nu mai creşte sălbatică, aşteptînd să fie culeasă de curandero, ci se cultivă pe mii de hectare în Mexic, care exportă anual zeci de mii de tone ulei de ricin în S.U.A.

„În taraba cu plante de astăzi — scrie ziaristul Egon Erwin Kisch — se află aceleaşi medicamente ca pe vremuri, fiindcă încă de pe atunci existau cele mai multe boli care există astăzi". Şi tot Kisch, în *Entdeckungen in Mexico* (Descoperiri în Mexic), Viena, 1947, descrie o metodă... originală de tratament folosită de indieni: „Cine a fost înţepat de un scorpion trebuie să danseze ca să se vindece. La San Miguel de Allende, oraş atît de bogat în palate clădite în stilul colonial, o grupă de *mariachi* (muzicanţi) s-a specializat în asemenea cîntece, variante mexicane ale *tarantellei*. Unul dintre ei, pe care l-am cunoscut acolo, mi-a povestit că sînt solicitaţi destul de des,

şi chiar alaltăieri au cîntat vreme de şase ceasuri tarantela pentru o fată înţepată de un *alacran* negru. Fata a dansat fără întrerupere pînă s-a prăbuşit, epuizată şi scăldată în sudoare. Încă de ieri era vindecată".

Ar fi greşit să-l socotim pe vraciul maya — pe curandero — un fel de savant înarmat cu vaste cunoştinţe, fie ele chiar empirice. El este mai degrabă un continuator de vechi tradiţii şi nu arareori de tot atît de vechi superstiţii. El culege anumite plante numai în anumite zile sfinte, leşinurile şi bătăile de inimă le „goneşte" cu bătăi de tobă, pentru unele boli are amulete ocrotitoare, iar împotriva reumatismului scoate bolnavul într-o noapte ploioasă şi vîntoasă pe cîmp deschis şi-i descîntă, fiindcă reumatismul şi alte boli asemănătoare sînt date de... zeii ploii. O interesantă reminiscenţă a vechiului cult maya este întreruperea oricărui tratament în ultimele cinci zile ale anului, socotite ca zile nefaste.

În sacul vraciului rătăcitor se găseşte totdeauna o pietricică în formă de inimă, care, atîrnată cu o sfoară de gîtul copiilor, îi fereşte de muşcătura păianjenilor veninoşi; iar aşa-zisul *ojo de venado* „ochi de cerb", de fapt sîmburele unui fruct tropical, îi fereşte pe copii de deochi. „Împotriva acestui fetiş idolatru — relatează E. E. Kisch — s-au ridicat cu înverşunare misionarii şi urmaşii lor, explicînd că împotriva deochiului ajută numai un medalion sfinţit. Urmarea acestei lămuriri: în dispensarele de copii, jumătate dintre sugari au numai amuletă indiană, păgînă, cealaltă ju-

mătate au două: nu lipseşte nici medalionul sfinţit."

Totuşi, curanderoul din zilele noastre ştie la nevoie să treacă peste unele superstiţii; astfel, el foloseşte răşina de copal şi în scopuri foarte puţin religioase, şi anume în tratamentul blenoragiei...

În ciuda superstiţiilor, fetişurilor şi amuletelor, este cert că vraciul maias e un bun cunoscător al plantelor tropicale mezoamericane şi proprietăţilor lor curative. Mărturie pentru aceasta stau cercetările chimiştilor, care au confirmat multe dintre aceste proprietăţi, şi înainte de orice faptul că industria chimicăfarmaceutică modernă şi-a însuşit aceste plante.

Şirul surprizelor pe care ni le aduc plantele medicinale cunoscute din vechime de maiaşi este departe de a fi epuizat. Recent, medicul francez Escoffier-Lambiotte expunea (în „Le Monde" din 22 aprilie 1966) studiile sale şi ale altor oameni de ştiinţă asupra efectelor mescalinei, substanţă extrasă din cactusul mexican numit de vechii maiaşi *peyotl* (sau *peyote*) şi despre ale cărui ciudate efecte halucinante relata încă din 1650, după cum am văzut, călugărul Bernardino de Sahagun; cercetările au dovedit că, administrată în doze potrivite, mescalina poate aduce ameliorări sensibile în anumite maladii psihice socotite incurabile, aceeaşi mescalină care dădea preoţilor maya viziuni fantastice, iar victimelor destinate sacrificiului un curaj plin de exaltare.

CÎND SFINȚII SE ÎNTÎLNESC CU IDOLII...

Faptul că maiașii din regiunile mai izolate ale Yucatanului și Guatemalei și-au păstrat nu numai limba, dar în parte și vechile credințe se datorește în bună parte și unor împrejurări de ordin istoric. Încă din prima perioadă de după conquista se manifesta adesea un antagonism între militari și preoți, apoi între diferitele ordine călugărești catolice, îndeosebi între dominicani și franciscani. Această primă fază a colonizării spaniole s-a soldat cu un eșec aproape total. În secolul al XVI-lea Francisco de Montejo, Alonso Davila, Diego de Contreras și o seamă de guvernatori regali în Yucatan, care administrau teritoriul mînă în mînă cu reprezentanții clerului spaniol, erau neputincioși în fața rapacității militarilor veniți să se îmbogățească. Cum pu-

teau indienii din Chichen-Itza, de pildă, să creadă în „zeii“ noilor ocupanți, în zeii care predicau milostenia și dragostea față de aproape, cînd raziile pentru capturarea de sclavi se țineau lanț: douăzeci de indieni valorau cît un cal, iar fiica unui prinț a fost schimbată pe un calup de brînză. . .? Cum puteau maiașii din regiunea Petén să îmbrățișeze religia oamenilor albi cînd în orașul lor, Tayasal, execuțiile se țineau lanț, cînd apostazia era pedepsită, conform legii, cu moartea, cînd preoții nu se mulțumeau numai cu sfărîmarea idolilor, dar violau și mormintele „păgînilor“ spre a le răspîndi cenușa în cele patru vînturi?

În aceste condiții, atracția pe care vechii zei o exercitau asupra populației din Yucatan, Honduras și Guatemala era foarte puternică. Mai mult, din secolele XVI—XVII, cînd revoltele maiașilor împotriva administrației spaniole erau frecvente, se cunosc cazuri de spanioli care au adoptat parțial credințele religioase ale vechilor maiași. Am vorbit de Gonzalo Guerrero, care a ajuns căpetenie peste cîteva grupuri maya din regiunile Chectumal și Bakhalal; un alt caz este cel al căpitanului Juan de Bilbao, un metis pe care expediția spaniolă pornită în 1646 din Campeche spre districtul El Prospero l-a găsit la Nohaa căsătorit cu o indiană după ceremonialul local. După cum relatează cu indignare preoții care însoțeau expediția, căpitanul Bilbao avea în coliba lui un idol de lemn, în onoarea căruia se îmbăta cu balche; el oficia slujbe religioase

în care ritualul catolic se împletea cu străvechile ritualuri maya.

Un anume Exquemelin, care a scris în 1678 o cronică a boucanierilor (negustori care traficau pe coastele Golfului Mexic și în Marea Caraibilor, ocupîndu-se și cu pirateria), relata despre coasta răsăriteană a Yucatanului: „Pe vremuri regiunea era foarte populată de indieni, dar spaniolii i-au distrus atît de mult, că astăzi n-au mai rămas decît foarte puțini și sînt tributarii lor sau mai bine zis sclavii lor, fiindcă n-au nici o libertate... Cei din celălalt capăt (al peninsulei. — H.M.) sînt obligați să primească, în anumite perioade ale anului, un preot spaniol trimis să-i convertească... Atîta vreme cît preotul stă cu ei, nu îndrăznesc să-și exercite religia, fiindcă aceste popoare sînt idolatre..."

Această împletire ciudată a ritualului creștin cu cel păgîn este ilustrată deosebit de limpede de istoria orășelului Santa Cruz. În 1848 indienii revoltați au ocupat orașul, alungînd pe ceilalți locuitori; pînă în 1902, cînd generalul Bravo de Bacalar a reușit să restabilească prin forță autoritatea guvernului mexican, orășelul a fost centrul unui cult ciudat: era adorată crucea (Santa Cruz) bisericii spaniole și se celebrau de către preoții indieni rituri în care misterele creștine se confundau cu tradițiile idolatriei. Crucea de lemn avea darul vorbirii, pronunța condamnări la moarte și i se aduceau jertfe umane, în special inimi însîngerate, pentru a-i cîștiga favoarea...

Mexicul, Guatemala şi Hondurasul, ca şi celelalte republici ale Americii Latine, sînt ţări catolice. Cu toate acestea, între credinţele religioase ale creolilor (urmaşi ai cuceritorilor spanioli) şi ladinilor (metişii hispano-amerindieni), de o parte, şi acelea ale amerindienilor, de altă parte, se cuvine să facem o deosebire; în această privinţă ni se par deosebit de semnificative aprecierile făcute de Adalberto Jimenez (în *Orizonturi* nr. 120, mai, 1961) despre populaţia din Guatemala:

„... Indianul crede în general în puterea creatoare a lucrurilor, pentru că el trăieşte în mijlocul naturii: ea constituie, în sensul adînc, puterea şi izvorul credinţelor sale. Ladinul (care se trage din europeni) este abstract, monoteist şi idealist: credinţa sa religioasă îl îndepărtează adesea de natură..." Şi mai departe Jimenez arată că indianul are „propriile sale asociaţii cu caracter religios, sfinţii săi, precum şi zeii săi din piatră pe înaltele platouri sau în peşteri. De cinci veacuri se fac sforţări de a convinge aceşti oameni simpli că puterea creatoare pe care ei o atribuie forţelor naturii este în cer..."

Maiaşii au acceptat creştinismul, dar fără să-l substituie vechilor lor zei; ei au împletit cele două religii, adaptîndu-le gustului lor. „Zeii maya şi sfinţii creştinismului s-au contopit într-un panteon maleabil", după cum se exprimă plastic J. E. S. Thompson. În Yucatan, zeii ploii au început să fie reprezentaţi călare pe caii spaniolilor şi au fost rebotezaţi cu nume de arhangheli; zeiţa Luna s-a contopit cu

Fecioara Maria, iar pe platourile Guatemalei rugăciunile sînt adresate, pe rînd, sfinților catolici și zeilor care sălășluiesc în munți și ape. În unele regiuni se face chiar o diferențiere precisă: sfinții creștini ocrotesc orașele și viața din orașe, unde se află și bisericile, iar zeii strămoșești veghează asupra munților, pădurilor și cîmpurilor de porumb.

Interesant este că maiașii supun încă unui anume cult vechile divinități ale ploii. De altfel, în regiunea muntoasă a Guatemalei, țesăturile, broderia și unele produse de artizanat amintesc și astăzi de motivele religioase vechi de milenii reprezentînd pe zeii ploii.

Diferiți călători relatează că la maiașii-chorti, care locuiesc în regiunea golfului Honduras și pe teritoriul unde se află ruinele cetăților Quirigua și Copan, trăiesc pînă în zilele noastre legendele despre cei patru *chicchani*, monștri ai cerului, jumătate oameni și jumătate șerpi, divinități ale ploii și recoltelor. Asemănarea de nume (chicchan-chac) și de... funcții ne arată limpede că avem de-a face cu variante ale vechilor credințe, perpetuate de-a lungul mileniilor la aceste populații cultivatoare de porumb, în viața cărora ploaia și seceta constituie o chestiune de cea mai mare însemnătate.

Dintre toate populațiile maya, se pare că lacandonii rătăcitori și-au păstrat pînă în zilele noastre intacte vechile ritualuri, cucerindu-și din partea clerului catolic mexican supranumele „ultimii idolatri".

În 1946 savantul Giles G. Healey, care a trăit mai multă vreme în regiunile sudice ale Mexicului, relata că gazdele lui, lacandonii, dispăreau din cînd în cînd în junglă, întîlnindu-se într-un loc tăinuit pentru a practica anumite ritualuri. Făcînd cercetări, Healey a descoperit că mai multe grupuri de lacandoni se întruneau în apropierea ruinelor unui templu impunător, construit lîngă Bonampak, clădire botezată de arheologi „Casa Jaguarului" și împodobită cu numeroase fresce bogat colorate, unde practicau vechile ritualuri în cinstea zeilor, aducînd ca ofrande fructe și arzînd rășină de copal în vase de piatră.

Uneori învățăturile căpătate de maiași la școlile de misionari au drept rezultat o furie distrugătoare de idoli, care a păgubit arheologia de numeroase piese de cultură materială. Dar și această manifestare se bazează pe superstiții, pe credința în duhuri aducătoare de nenorociri, cu rădăcini adînci în vechile credințe păgîne. Astfel, la diferite grupuri maya din Yucatan exista credința că străvechile stele cu hieroglife, vasele în care se ardeau rășini parfumate (și care, în general, au forme de figuri umane), precum și alte mărturii ale trecutului, adăpostesc spirite rele care se însuflețesc noaptea, aducînd boală și moarte; drept urmare, ele au fost sfărîmate sau aruncate în fundul mlaștinilor. Minunate picturi murale aflate la Santa Rita, în nordul Hondurasului Britanic, au fost distruse de localnici scurtă vreme după ce au fost descoperite, din păcate înainte de a se putea lua

fotografii sau reproduceri în desen. În alte cazuri însă, de pildă pe coloanele de la Piedras Negras, imaginile zeilor n-au fost distruse, ceea ce a făcut pe arheologi să presupună că stricăciunile nu provin nici de la invadatorii spanioli şi nici de la indienii superstiţioşi din zilele noastre, ci de la ţăranii revoltaţi, care spre sfîrşitul perioadei vechiului imperiu au atacat simbolurile sclaviei lor, respectînd însă reprezentarea zeilor în care credeau.

Credinţa în duhuri şi spirite este mai răspîndită, se pare, printre maiaşii de pe platourile înalte ale Guatemalei. În orăşelul Solola, de pildă, situat în apropierea lacului Atitlan, trăiesc pînă astăzi cîteva legende despre duhuri, printre care cele mai frecvente sînt cele despre *ciguanaba*, care iese în nopţile cu lună în apropierea fîntînii; despre „asinul fără cap", care îşi face simţită prezenţa printr-un zgomot de lanţuri pe pietrele drumului; despre *sombreron*, care apare pe ulicioarele întunecoase, şi despre „cloşca cu pui", care face pe călători să se rătăcească. Muntenii din Guatemala cred în duhuri ale apei, ale colinelor, ale arborilor, animalelor şi plantelor. După cum arată Jimenez, „toată această lume de mituri, de legende, de credinţe este prezentă în viaţa cotidiană, se amestecă cu cele mai mărunte activităţi şi se confundă cu imaginea însăşi a lucrurilor obişnuite. Oamenii trăiesc în acest univers supranatural şi totodată real... o lume populată cu fiinţe fantastice şi lucruri minunate, plină de comori, de sunete şi de culori".

Astăzi, ca în urmă cu multe veacuri, dansu-

rile maiașilor sînt strîns legate de ceremonialul religios, fapt pe care agențiile de turism îl exploatează în reclamele lor („Vizitați Guatemala, țara străvechilor dansuri maya!“). Despre caracterul „păgîn“ al acestor dansuri, cel mai potrivit este să lăsăm să vorbească raportul întocmit de preotul spaniol din Mazatenango despre un vechi dans al maiașilor-quiché“: „El (dansul — H.M.) reprezintă sacrificarea unui indian prizonier de război, așa cum se practica altă dată, după cum mi-au declarat chiar dansatorii. Patru oameni atacă și încearcă să ucidă un al cincilea, legat de un stîlp. Acești patru oameni sînt deghizați, respectiv într-un jaguar, un puma, un vultur și un animal de care nu-mi mai amintesc. Ei spun că aceste animale sînt rudele lor. Dansează acompaniați de strigăte și de sunete oribile, înfricoșătoare, pe care le produceau cu niște trompete lungi și răsucite ...“

Cam din aceeași perioadă ne-a rămas descrierea unui dans din Yucatan: „Indienii pregătesc o litieră și așază deasupra un fel de mic turn înalt de șase picioare (circa 1,95 m *H. M.)*, destul de asemănător cu un scaun. Totul este acoperit de sus pînă jos cu pînză de bumbac vopsită, cu cîte un steag de fiecare parte. Un indian destul de bine îmbrăcat stă vîrît pînă la brîu în acest turn. Într-o mînă tine un fel de hîrîitoare de lemn, destul de obișnuită prin partea locului, iar în cealaltă o pană. Se agită fără să se oprească nici o clipă, suflînd în hîrîitoare, în sunetele unei tobe pe care o bate un alt indian de lîngă litie-

ră. Așezați într-un șir lung, numeroși alți indieni se agită în același fel, suflînd în niște fluiere cu sunete stridente. Șase dintre ei ridicară apoi litiera pe umerii lor și înaintară cîntînd, dansînd, agitîndu-se în ritmul tobei... Ei numesc dansul acesta *zono* și spun că l-au moștenit din vremurile foarte vechi".

Caracterul religios al acestor dansuri reiese și din faptul că ele se execută în anumite perioade ale anului, iar dansatorii sînt obligați ca în prealabil să postească și să îndeplinească anumite rituri. În unele regiuni, maiașii continuă să-și execute vechile dansuri, introducînd elemente religioase creștine; astfel Thomas Gage, un dominican englez care a trăit multă vreme la Amatitlan în Guatemala, relatează despre un vechi dans al maiașilor-pokomam, în care au fost introduse ca personaje... sfîntul Ioan Botezătorul și Irod; dansul se pare că mimează tăierea capului sfîntului Ioan într-o manieră care împletește relatarea scenei din Noul testament cu vechile ritualuri maya.

ÎN LOC DE ÎNCHEIERE

La prima vedere, civilizaţia maya ne apare ca o îngrămădire de fapte bizare, ciudate, pline de contradicţii. Contradicţii în timp şi în spaţiu: în timp, fiindcă unii dintre urmaşii celor despre care există temeiuri serioase să credem că au fost primii din lume care au folosit cifra zero în calculul matematic şi au practicat chirurgia pe creier cu cuţite de obsidian şi oase de peşte — unii dintre urmaşii lor, anume lacandonii, se numără astăzi printre cele mai înapoiate populaţii ale globului nostru; în spaţiu, fiindcă pe cuprinsul teritoriului locuit de ei găsim astăzi o pădure tropicală nemişcată în sălbăticia ei de milenii şi, în acelaşi timp, curse aeriene cu avioane moderne —, de pildă între oraşele Guatemala şi Tikal — care decolează şi aterizează pe pis-

te de beton stropite cu DDT pentru a feri pe turişti de înţepăturile insectelor.

Pentru a face să retrăiască în paginile unei cărţi fenomenul care a fost civilizaţia maya, nu este de ajuns să descriem ceea ce a produs ea în domeniile suprastructurale, precum şi in viaţa cotidiană a vechilor şi actualilor locuitori ai „trapezului" maya. Trebuie să studiem şi să înţelegem concepţiile lor, filozofia lor a existenţei, trebuie să studiem şi să înţelegem mediul în care aceste manifestaţii atît de spectaculoase ale culturii lor au încolţit şi şi-au dat roadele.

Cel ce scrie o lucrare de acest gen — şi, implicit, cititorul căruia i se adresează — se simte în mod firesc atras de aspectele mai puţin obişnuite: modul de viaţă al lacandonilor, de pildă, cu ciudăţeniile lui, sau activitatea culegătorilor de chicle, aspecte care nu se găsesc nicăieri în altă parte a lumii. Nu trebuie să uităm însă că lacandonii numără astăzi (1965) abia două sute de suflete, iar urmaşii vechilor maiaşi sînt aproape două milioane şi jumătate. Ei nu sînt doar chicleros în pădurile tropicale sau tlachiqueros pe cîmpurile de maguey ale Mexicului; ei sînt şi ţărani pricepuţi în cultivarea porumbului, zileri pe plantaţiile de bananieri din Guatemala, crescători de vite în nordul Yucatanului, muncitori forestieri în Honduras şi Campeche, mineri în minele de plumb şi de zinc de la Coban şi Quezaltenango. Ei sînt meşteşugari şi artişti preţuiţi: în olărie, în ţesături şi pălăriile de pai

împletite recunoaştem străvechile motive ornamentale de pe temple, piramide şi stele.

Fără îndoială că viaţa grupurilor rătăcitoare din valea rîului Usumacinta are aspecte interesante, pitoreşti, dar în acelaşi timp zguduitoare prin destinul tragic al acestor oameni, urmaşi ai unei vechi şi înfloritoare culturi. Se cuvine însă să nu cădem în greşeala de a socoti valorile culturale create de vechii maiaşi ca dispărute o dată pentru totdeauna. Urmaşii lor încep să ocupe un loc din ce în ce mai însemnat în viaţa politică şi culturală a Americii Centrale. Guvernator al Yucatanului vreme de mulţi ani a fost Felipe Puerto Carrillo, mexican în vinele căruia curge şi sînge maias. Alberto Jimenez, secretar al UNESCO, este un indian maya născut la Solola, pe platoul înalt al Guatemalei. Iar scriitorul şi poetul Miguel Angel Asturias, cel care în *Legendele Guatemalei* a reuşit să îmbine cu atîta măiestrie fantasticul cu realul, este şi el, parţial, de origine indiană maya. Lista e lungă şi cuprinde nume de revoluţionari şi oameni politici progresişti, poeţi şi folclorişti, oameni de ştiinţă şi activişti pe tărîmul social, nume care ne îndreptăţesc să socotim că urmaşii uimitorilor constructori de la Chichen-Itza, Copal şi Uaxactun trăiesc actualmente o perioadă în care se întrevăd zorile unei renaşteri politice şi sociale.

INDICE etnografic și de cuvinte în limbile maya vechi și moderne

A

ACTUN: palat clădit din piatră; peşteră.
AGOUTI: mamifer rozător, de mărimea unui iepure
AGUAMIEL: sucul dulce de agavă
AGUARDIENTE: rachiu
AHAU: zi din calendarul venusian
AH KAN MAI: v. AH KIN MAI
AH KIN MAI: marele preot al centrului ceremonial; „care aparține soarelui"
AH KAN: preot aflat în subordinea marelui preot
AKBAL: zi din calendarul venusian
ALACRAN: scorpion
ARA: papagal american
ATOLONDRADO: amețit, buimăcit
ATOLE: rachiu din mălai fermentat cu sucuri de fructe
AZTECI: veche populație mexicană

B

BACABI: cei patru zei susținători ai cerului
BACAL: pănușe de porumb
BAJAREQUE: cocioabă, bordei
BALAM: jaguar
BALCHE: un fel de rachiu din suc de agavă fermentat

BATATA: plantă legumicolă *(Ipomoea batatas)* cu tulpini tîrîtoare și tuberculi

BATUN: mlaștină, smîrc

BEN: zi din calendarul venusian

C

CABAN: zi din calendarul venusian

CACIC: căpetenie indiană

CAKCHIQUEL: grup maya din regiunea lacului Atitlan

CALABAZA: dovleac

CAMPÊCHE: copac *(Haematoxylon campechiarum)* cu lemn prețios, de culoare roșie

CAN: șarpe

CANTINA: bodegă, cîrciumă

CARACOL: melc

CARAIBI: populație indiană din America Centrală.

CASABE: un fel de pîine (turtă) preparată din tapioca (făină de manioc)

CASSAVE: fecule de manioc, v. CASABE

CAUAC: zi din calendarul venusian

CAZABE: v. Casabe

CEH: lună din calendarul lung

CEIBA: cei patru arbori sacri aflați la cele patru colțuri ale lumii; copac *(Ceiba pentandra)* ale cărui fructe dau un fel de lînă.

CEIBO: v. CEIBA

CENOTE: puț natural din Yucatan, format prin prăbușirea bolților calcaroase de deasupra lacurilor subterane.

CHACI: zeii ploii (în număr de patru); preoți specializați în ritualul sacrificiilor

CHALTUN: piatră masivă, stîncă
CHEN: lună din calendarul lung
CHIAPANEQUE: limbă veche, mexicană, vorbită de un grup amerindian din statul Chiapas
CHICCHAN: zi din calendarul venusian; alt nume dat chacilor
CHORTI: grup maya din valea rîului Motagua
CHICLE: latexul sapotayerului, materie primă pentru fabricarea gumei de mestecat
CHICLERO: culegător de chicle
CHICOMUCELTEC: grup maya din Guatemala
CHILAM: v. CHILAN
CHILAN: marele preot care se ocupa cu prezicerile; vrăjitor, vraci
CHOL: grup maya locuind pe malul stîng al rîului Usamacinta
CHONTAL: grup maya locuind pe malul stîng al rîului Usamacinta
CHORTI: grup maya din valea rîului Motagua
CHUCH: grup maya din Guatemala
CHUEN: zi din calendarul venusian
CIB: zi din calendarul venusian
CIGUANABA: duh al nopții la indienii maya din Guatemala
CIMI: zi din calendarul venusian
CINCOLOTE: pătul de porumb
COATL: șarpe
COCOM: conducător, șef militar
COCUMA: porumb copt
COLMOYOTE: viermi tropicali care infectează dureros pielea
COPAL: rășina copayerului

COPAYERO: arbore *(Copaifera officinalis)* cu rășină balsamică

CUMHU: lună din calendarul lung

CURANDERO: vraciul satelor maiase; negustor de plante medicinale

CURUCU: pasăre cu gîtul roșu, înrudită cu quetzalul

E

EB: zi din calendarul venusian

ELEMI: rășină balsamică folosită de vechii maya la vindecarea rănilor

ELOTE: știulete de porumb

ENCHILADAS: fel de mîncare compus din tortillas făcute sul și umplute cu carne sau brînză.

EZNAB: zi din calendarul venusian

F

FLOR DE CALABAZA: floare de dovleac (comestibilă)

G

GUAJACAN: v. GUAJAKA

GUAJAKA: plantă *(Guajacum officinale)* folosită în farmacopeea maiasă împotriva răcelilor

GUSANOS DE MAGUEY: viermi (comestibili), paraziți ai agavei

H

HALACH UINIC: conducător civil al unui centru ceremonial avînd şi unele funcţii sacerdotale

HAN: anul solar de 365 de zile

HIGUERILLA: plantă *(Ixodes ricinus)* folosită în farmacopeea maiasă ca purgativ

HIGUERILLO: v. HIGUERILLA

HIGUERETA: v. HIGUERILLA

HOCCO: pasăre ventrilocă din ordinul galinaceelor

HOLQUAHITL: v. HULE

HUASTECI: v. HUAXTECI

HUAXTECI: grup amerindian, probabil înrudit cu maiaşii, locuind în nordul actualului stat mexican Veracruz şi pe malurile rîului Panuco

HULE: arbust *(Castilloa elastica)* purtător de latex de cauciuc

I

IK: zi din calendarul venusian

IMIX: zi din calendarul venusian

ITZA: alt nume al toltecilor sau a unei ramuri a toltecilor

ITZAM: şopîrlă

ITZAMNA: alt nume dat zeilor chaci

IX: zi din calendarul venusian

IXIL: grup maya din regiunea cursului superior al Usumacintei

JACAL: colibă

JACALTEC: grup maya din regiunea cursului superior al Usumacintei

JALAPA: plantă *(Exogonium purga)* a cărei rădăcină era folosită în farmacopeea maiasă împotriva constipației

JICARA: specie de dovleac (tiugă) cu fructul scobit în interior

K

KAN: zi din calendarul venusian

KANKIN: lună din calendarul lung

KAPOK: un fel de lînă vegetală, obținută din fructele arborelui ceiba

KATUN: ciclu de 7200 de zile (20 de ani de cîte 360 zile).

KAYAB: lună din calendarul lung

KAYE: băutură fermentată, preparată din porumb cu adaus de mirodenii

KEKCHI: grup maya din regiunea cursului superior al Usumacintei

KIN: zi

KUKUL: pană de pasăre; numele yucatec al păsării quetzal

L

LACANDOS: grupuri rătăcitoare de indieni maya din regiunea Petén (lacandoni)

LAMAT: zi din calendarul venusian

M

MAC: lună din calendarul lung

MACEHUAL: slugă, om de rînd

MACHETA: un fel de cuțit curbat, folosit în pădurea tropicală

MAGUEY: specie de agavă *(Agave americana)*

MAM: grup maya din Guatemala

MANCHE-CHOL: grup maya din valea rîului Motagua

MANIK: zi din calendarul venusian

MANIOC: plantă *(Manihot edulis)* cu fecula bogată în substanță hrănitoare.

MARIACHI: muzicanți mexicani cu instrumente populare

MEN: zi din calendarul venusian

MESCAL: rachiu obținut prin distilarea bobocului de floare și a frunzelor tinere de agavă

METATE: pietre pentru măcinatul boabelor de porumb

METATL: v. METATE

MILPA: ogor cultivat cu porumb

MOL: lună din calendarul lung

MOLINO DE NIXTAMAL: moară de porumb

MOPAN: grup maya din valea rîului Motagua și răsăritul Hondurasului Britanic

MUAN: lună din calendarul lung

MULUC: zi din calendarul venusian

N

NACON: preot specializat în ritualul sacrificiilor

NAHUATL: familie de limbi vechi mexicane, între care cea mai răspîndită era azteca

NINAL: lună de 20 de zile

NIXTAMAL: porumb

O

OC: zi din calendarul venusian

OCELOT: pisică sălbatică, cu blană presărată cu puncte întunecate

OJO DE VENADO: „ochi de cerb“, un fel de amuletă

OLMECI: populație amerindiană din actualul stat mexican Veracruz

P

PATATA: batată

PAX: lună din calendarul lung

PECARI: specie de porc sălbatic, cu carnea comestibilă

PETEN: insulă

PIPIL: grup amerindian din sudul Mexicului

PITA: agavă; fibre de agavă

PITAHAYA: arbust tropical cu spini foarte ascuțiți

PITO: fasole neagră

POKOMAM: grup maya din Honduras

POKOMCHI: grup maya din Guatemala

POP: lună din calendarul lung

POSOL: băutură din miere fermentată cu adaus de mălai

POZOLE: un fel de supă din boabe de porumb fierte cu carne
PULQUE: băutură obținută din sucul de agavă fermentat

Q

QUESADILLAS: fel de mîncare compus din tortillas cu carne sau cu brînză și floare de dovleac
QUETZAL: numele unei păsări cu pene codale viu colorate
QUICHÉ: grup maya situat în regiunea lacului Atitlan

S

SAPODILL: v. SAPOTAYER
SAPOTAYER: arbust gomifer al cărui latex, chicle, formează materia primă pentru fabricarea gumei de mestecat
SARSAPARILLA: plantă *(Smilax ornata)* folosită în farmacopeea maya împotriva răcelilor
SASAFRAS: arbust din familia lauraceelor, folosit în farmacopeea maiasă
SIZAL: fibră de agavă
SOMBRERON: duh al nopții la maiașii din Guatemala

T

TACOS: fel de mîncare compus din două tortillas avînd la mijloc legume sau carne

TALE: ogor de manioc

TAMAHACA: copac din a cărui coajă se extrăgea o rășină folosită la vindecarea rănilor

TAMALES: turte de mălai umplute cu carne

TAPIOCA: făină de manioc

TARANTELLA: dans popular italo-spaniol, cu variante mexicane

TARASCI: populație indiană din America Centrală

TECPAN: colectivitate mare, palat

TENAMITL: oraș fortificat, cetate

TEPAL: v. TEPUAL

TEPEN: măreție, fast, glorie

TEPUAL: stăpîn, proprietar de sclavi

THALOCELOTL: v. OCELOT

TIQUE: Insectă acariană tropicală, a cărei înțepătură produce mîncărimi

TLACHIQUERO: cultivator de agave

TLALOCI: zeii tolteci ai ploii

TLAXCALANI: populație înrudită cu maiașii, locuind în statul mexican Oaxaca

TOLTECI: populație amerindiană din centrul actualului stat mexican Hidalgo

TORTILLA: un fel de turtă de mălai

TORTILLERIA: moară, brutărie, magazin unde se vînd tortillas

TOTONACI: populație amerindiană situată, probabil, în centrul actualului stat mexican Veracruz

TUCAN: pasăre cu ciocul foarte gros

TUN: Calendarul de 360 de zile

TZEC: lună din calendarul lung

TZELTAL: grup maya locuind pe malul stîng al rîului Usumacinta

TZIBIL: scris

TZOMPANTLI: rastelul cu hîrci al toltecilor și aztecilor

TZOTZIL: liliac; grup maya locuind pe malul stîng al rîului Usumacinta

U

UAYEB: cele cinci zile complementare din calendarul lung

UIC: floare mică

UO: broască, lună din calendarul lung

UPLAND: bumbac american *(Gossypium hirsutum)*

USPANTEC: grup maya din regiunea cursului superior al Usumacintei

X

XUL: lună din calendarul lung

Y

YAX: lună din calendarul lung

YAXKIN: lună din calendarul lung

YUCATECA: limba vorbită în nordul Peninsulei Yucatan

YUCCA: manioc *(Manihot utilissima, M. edulis)*

Z

ZAC: lună din calendarul lung

ZAPOTECI: populația amerindiană din actualul stat mexican Oaxaca

ZIP: lună din calendarul lung
ZONO: dans al maiașilor din Yucatan
ZOQUE: limbă veche, mexicană, vorbită de un grup amerindian din actualul stat mexican Tabasco
ZOTZ: lună din calendarul lung
ZUHUY: curat, pur; apă sfințită
ZUTUHIL: grup maya din Guatemala

CUPRINS

„Castila!“, „Castila!“ 5
„Trapezul“ maya 12
Misterul orașelor părăsite 20
Noul imperiu al „Șarpelui cu pene“ 29
O pasăre „nobilă“: quetzalul 39
Legendele despre „iarba zeilor“ 45
Ix Bacal și Ah Petz Uic 51
Calendarul: calcule de o precizie uimitoare 70
Descifrarea unei enigme: scrierea maya 79
O arhitectură monumentală, o artă stranie... 87
Divinitățile ploii și... broaștele 97
Clerul și sacrificiile 103
Inimile celor cinci sclavi 108
O pagină întunecată: conquista 120
Cartea *Chilam Balam* din Chumayel 129
Aventurieri ai arheologiei și căutători de comori 139
„Trapezul“ astăzi... 150
Urmașii: lacandos, chicleros 155
„Pămîntul ne hrănește...“ 164

„Preoţii zodiacului" şi cîte ceva despre curandero 173
Cînd sfinţii se întîlnesc cu idolii ... 183
În loc de încheiere 192
INDICE etnografic şi de cuvinte în limbile maya vechi şi moderne 195

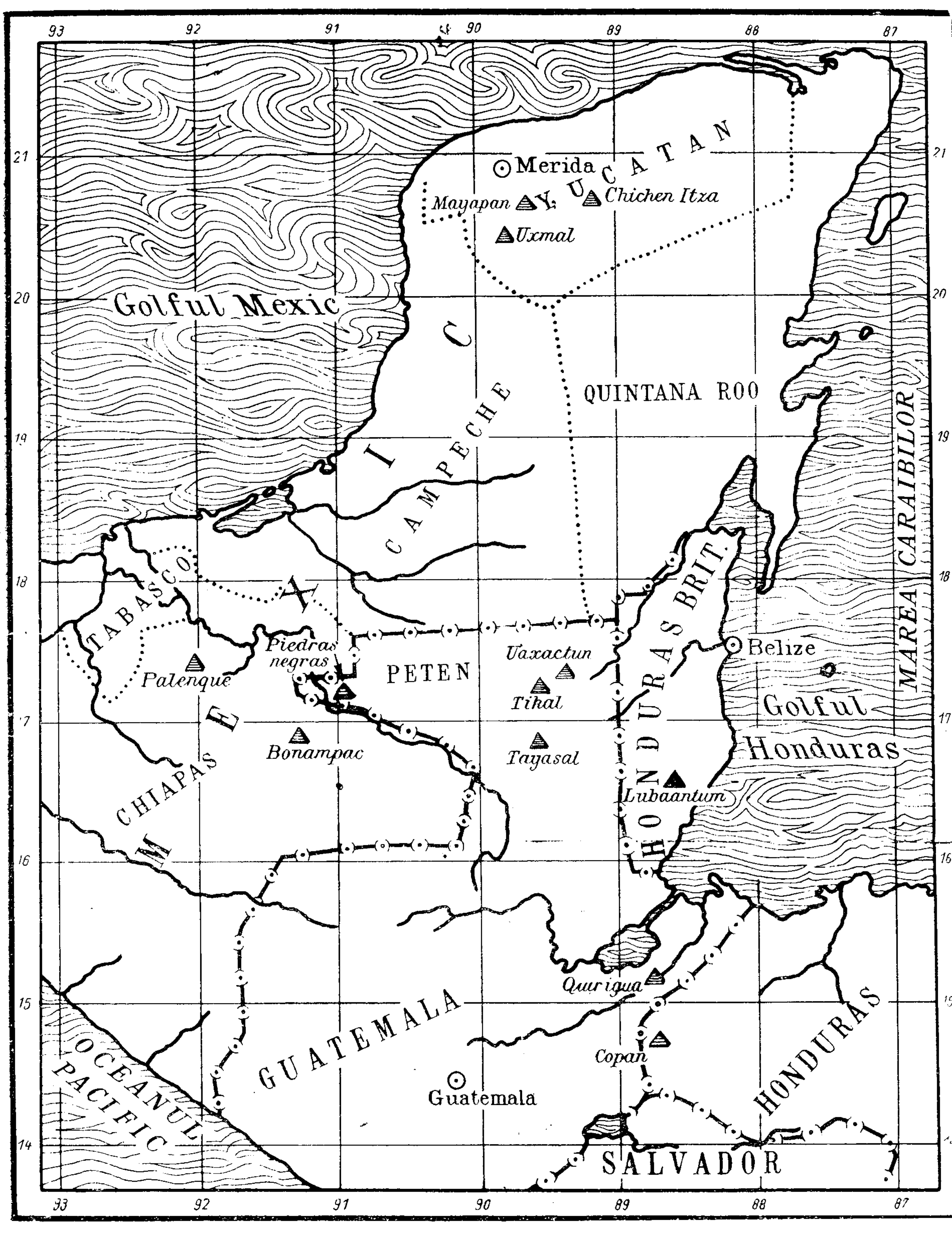

Golful Mexic
Merida
YUCATAN
Mayapan
Chichen Itza
Uxmal
CAMPECHE
QUINTANA ROO
MEXIC
TABASCO
Palenque
Piedras negras
PETEN
Uaxactun
Tikal
Tayasal
Bonampac
CHIAPAS
HONDURAS BRIT.
Belize
Lubaantun
MAREA CARAIBILOR
Golful Honduras
Quirigua
Copan
GUATEMALA
Guatemala
HONDURAS
SALVADOR
OCEANUL PACIFIC

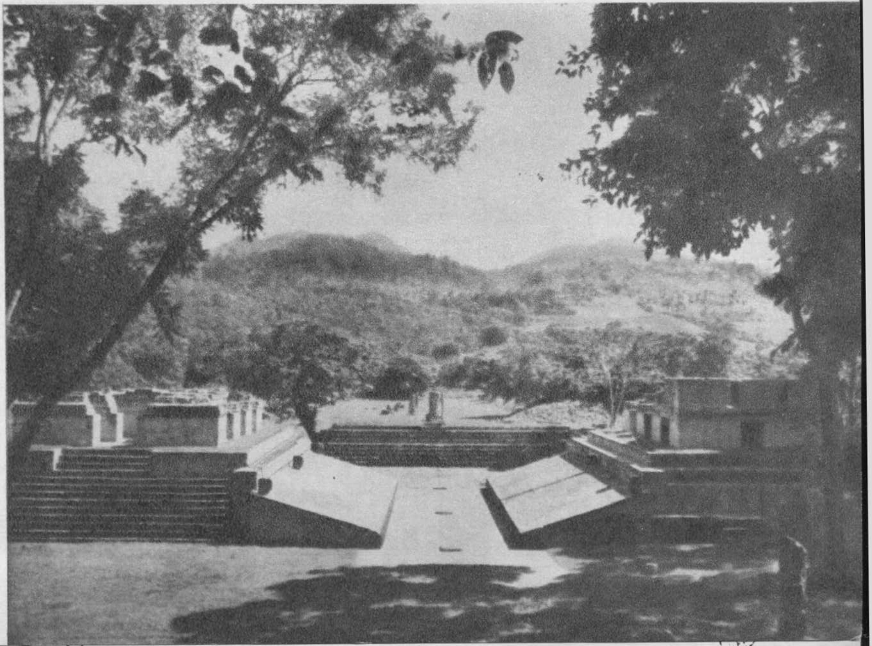

Copan:
terenul
pentru jocul
cu mingea
(înfățișarea actuală).

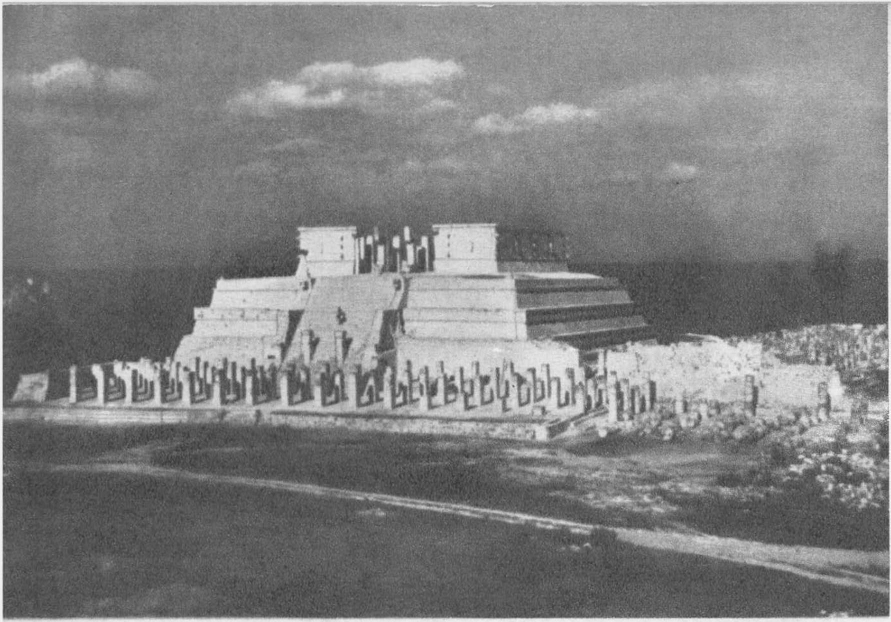

Chichen Itza:
Templul
Războinicilor.

Palenque: sculptură în piatră (circa 700 e.n.).

Șef maias cu mască
(pictură pe un vas
din Chama —
Alta Verapaz).

Slujitor maya
(pictură pe un vas din Nebaj — El Quiche).

Redactor responsabil: AURELIAN BĂLTĂREȚU
Tehnoredactor: GABRIELA ILIOPOLOS

Dat la cules la 16.01.1967. Bun de tipar la 13.04.1967. Apărut în 1967. Comanda nr. 7789. Tiraj 45.140. Hîrtie pentru tipar înalt B de 63 g/m². 700 × 900/32 Coli editoriale 7,14. Coli de tipar 6,5. Planșe 8. A.T. 18.649. C.Z. pentru bibliotecile mici 8R-92.

Tiparul executat sub comanda 18 la Întreprinderea poligrafică Cluj, Str. Brassay 5—8, Cluj. Republica Socialistă România.

EDITURA TINERETULUI

Lei 3,—